

MARIELENE LEISTOVÁ

PRVNÍ ZKUŠENOST S BOHEM

Vyšehrad, Praha, 1996

OD NAROZENÍ DO TŘÍ LET

První zkušenosti s Bohem

Víme, že s výchovou dítěte se začíná prvním dnem jeho života, že s výchovou k pospolitosti, samostatnosti, zodpovědnosti, lásce a trpělivosti nesmíme čekat, až se v dítěti probudí schopnost myšlení. Jiný názor máme na výchovu k víře. Myslíme si, že s náboženskou výchovou dětí je třeba vyčkat, až zesílí jejich rozumové schopnosti. Je tomu tak proto, že víru považujeme pouze za soubor vědomostí o Bohu. Tak lidé po staletí skutečně uvažovali, i když mohl každý vidět, že žádné dítě neuvěřilo proto, že zvládlo katechismus. Dnes už víme, že víra je něco docela jiného, že spočívá na zkušenosti a na rozumu závisí mnohem méně, než jsme dříve předpokládali.

Jak ale vyprávět svému dítěti o Bohu, když našim slovům ještě nerozumí? Jak si má dítě představit Boha, když ho nemůže vidět? Jak má důvěřovat božímu slovu, když ho nemůže slyšet? Jak si má Boha zamilovat, když neví, co je bezpečí jeho náruče?

Naše starosti jsou zbytečné, protože děti se to nejdůležitější o Bohu dozvědí dříve, než dokáží sestavit první větu.

Rodiče, kteří doufají v Boha a věří v něj, i když zdrženlivě a s občasnými pochybnostmi a nejistotami, se budou s dítětem modlit a budou sebe a své dítě svěřovat do jeho péče. Na základě této zkušenosti si dítě tvoří první představu Boha a božího světa.

Jak k tomu dochází? Když novorozeně leží ve své postýlce a nařiká, protože má hlad, vezme je matka do náruče, nakrmí je a konejší. Postará se o ně, když je mokré, a ono cítí díky její péči teplo a bezpečí. Takovou zkušenost získává dítě neustále. Ví, že tu není samo, když ho něco trápí, když má hlad nebo žízeň nebo

když se cítí být ohrožený. Matka je ta, kdo pomůže. Je tou, která přispěchá na pomoc, když dítě nařiká, která se postará, když je v tísní, která slyší, když pláče. Matka přijde určitě. Na to se může dítě spolehnout, tomu může věřit. Učí se trpělivě čekat. Matka je jako všemohoucí bohyně. Poskytuje mu jídlo, útulek a teplo. Avšak přání dítěte bývají větší,

než může matka splnit. Dítě by chtělo, aby u něho matka byla neustále, ale ona má i jiné úkoly a povinnosti, než stále prodlévat u postýlky svého maličkého. Dítě by nejraději stále a znovu vyžadovalo potravu a matčinu pozornost, avšak žádná rozumná matka v tom dítěti nepovolí. Konec konců je matka jen velice nedokonalý člověk s vlastními tužbami a potřebami. Může se dokonce stát, že odepře dítěti jeho přání splnit, třebaže nebylo neoprávněné. A právě z této zkušenosti, že ne všechno, co si přeje, bývá splněno, roste v dítěti naděje, že by mohl být někdo, kdo všechna přání předem zná a kdo je také splní, někdo, kdo je vždy spolehlivě nablízku, kdo není nikdy unaven a nikdy nezklame. Kdo jiný by mohl splnit tato očekávání a přání, než Bůh?

Vidíme, že naděje v někoho, na jehož ustavičnou blízkost a pomoc je spolehnutí, je v našem dítěti probuzena ještě před tím, než dokáže říci své první slůvko.

Tato naděje určuje celou naši víru, a modlitby Písma jsou naplněny snahou tuto zkušenost formulovat. Čteme-li v žalmu verš „Slyš, ó Bože, hlas můj, když nařikám“ (Kralická bible, Žalm 64,2), už v samotném slově „nařikám“ cítíme bezmocnost malého dítěte. Verš „není (Bůh) zemdlený, není znavený“ (Izajáš 40,28) říká, že Hospodin nepotřebuje odpočinek a klid jako matka. „Nedříme ten, jenž tě chrání“ (Žalm 121,3) znamená, že Bůh je stále zde, že nenechává čekajícího ani chvíli ó samotě. O Bohu se mluví stejně jako o matce: „Otevři ústa svá, naplním je“ (Žalm 81,11), a také: „umyj mě (Bože), budu bělejší nad sníh“ (Žalm 51,9). Všechno dobré, co člověk jako dítě zakusil od své matky, očekává v dokonalejší podobě od Boha. Jako matka střeží první krůčky svého dítěte, tak i věřící člověk doufá: „tvá (Bože) pravice mě pevně drží“ (Žalm 63,9). Rovněž následující obraz má svůj původ v dětském světě: „Sevřel jsi mě (Hospodine) zezadu i zředu, svou dlaň jsi položil na mě.“ (Žalm 139,5) Potřeby člověka, daleko přesahující možnosti rodičů, vyjadřuje žalm: „I kdyby mě opustil můj otec, moje matka, Hospodin se mě vždy ujme.“ (Žalm 27,10)

Už každé malé dítě dojde ke zkušenosti, že naše přání bývají větší než možnosti jejich splnění. Jak se stane, že svou nadějí a své očekávání začne obracet k Bohu? K orientaci na Boha dojde dítě tím, že bývá přítomno modlitbě rodičů. První kontakt s Bohem vyvolá překvapující zkušenost, že se rodiče v určité situaci obracejí na někoho *jiného*. Rodiče hovoří, to je dobře známá situace. Nehovoří však s dítětem, ačkoli se dítě v této situaci necítí být vyřazeno. Nehovoří však ani spolu, i tuto situaci by dobře znalo. Na někoho mluví, avšak toho, komu je jejich sdělení určeno, dítě nevidí. Je přítomen, ale nedá se nijak uchopit.

Ještě než dítě pochopilo jediné slovo modlitby, poznalo, že se obrací k někomu, kdo *je jiný*. S tím je spojena pravděpodobně i zkušenost, že jsou rodiče vážní a soustředění. Že nejsou ochotni hrát si s ním a žertovat, ale že se uvědoměle otevírají a svěřují něčemu nesmírně důležitému.

Z takové zkušenosti s rodiči vyplyne, že mluvení s *někým jiným* má v životě důležité místo. Snad si z toho dítě vyvodí ještě něco jiného: rodiče mluví mírným a tichým hlasem a vyzařuje z nich důvěra a naděje. Dítě tak získává nenahraditelné zkušenosti o Bohu ještě dříve, než dokáže jasně uvažovat.

Jednou se zkušenost dítěte s *oním jiným* spojí se slovem „Bůh“. Potrvá však ještě dlouho, než se toto slovo stane součástí jeho slovní zásoby. Slova jako máma, táta, auto, haf haf si dítě osvojí mnohem rychleji, protože zkušenosti s nimi spojené jsou o mnoho silnější a nápadnější než jeho omezené zkušenosti spojené s Bohem. Nakonec však dítě pozná, že ten, s nímž se pojí tak podivuhodné zkušenosti, se *nazývá* „Bůh“ a že zůstává neviditelný.

Jiný krůček udělá dítě možná ještě dříve. Začne pozvolna rozumět dvěma důležitým slovům, která se vždy objevují v souvislosti s Bohem. Jsou to slova „prosím“ a „děkuji“. Snad už je dítě dokáže samo používat, protože je k tomu rodiče přátelsky vybídli. Dítě ví, že přání bývá spíše splněno, jestliže je doprovodí slůvkem „prosím“. Chápe už také nějakou dobu, že rodiče mají radost z jeho „děkuji“, které od nich odposlouchalo. Slova „prosím“ a „děkuji“ mají tedy něco společného s přijímáním. Rodiče říkají tomuto neviditelnému Bohu „prosím“ a „děkuji“. Je tedy Bůh něco jako velká matka a otec v jednom? Rodiče od Boha něco dostávají. Jsou na něm závislí, jako je dítě závislé na nich.

Osmnáctiměsíční dítě přirozeně o těchto vztazích neuvažuje. Když však o tom více přemýšlíme, musíme konstatovat, že to tak prožívá. Samo patří k rodičům a o něco prosí nebo za něco děkuje. Od rodičů dostane všechno, co potřebuje. Rodiče Boha oslovují stejným způsobem. Dostanou od něj také všechno, co potřebují. Budou tedy patřit k Bohu právě tak jako dítě patří k nim.

Jakmile dítě začne rozumět slovům modliteb svých rodičů, začne mu být jasná další věc: k Bohu patří nejen rodiče, ale také ono samo. Chtějí-li rodiče, aby k této zkušenosti dospělo, musí být texty modliteb dítěti srozumitelné, to znamená, že musí obsahovat slova z obyčejné mluvy a vztahovat se k všednímu životu. Musí mít na zřeteli malý dětský svět. Rodiče nebudou se svým dítětem prosit za mír ve světě, jakkoli je tato prosba naléhavá, nebudou prosit Boha o chléb pro hladovějící nebo o uzdravení nějakého nemocného, nebudou děkovat Bohu za úspěch, za odvrácení nějakého neštěstí, jakým byla třeba hrozící autonehoda apod., nýbrž budou mluvit tak, jak to cítí vzhledem k přítomnosti svého dítěte. Nebudou takto formulovat svoje modlitby z důvodů pedagogických, nýbrž proto, aby svoji prosbu a svůj dík vyjádřili správnými slovy. Mohou například říci: „Pane Bože! Ty jsi nám daroval naši Klárku. Prosíme tě, opatruj ji v noci a dej, abychom se ráno všichni šťastně probudili!“

Takovými myšlenkami se přece rodiče zabývají: Nemohou ochránit své dítě, pokud je nechrání Bůh. Noc a spánek jsou i pro moderního člověka ještě plny zlých sil. Modlitba je vyjádřením díky za dítě a neustálé radosti a údivu nad tím, že je mají. A také se v modlitbě mluví o tom, že se všichni teší na příští den, kdy budou zase spolu; a s tím vším má co dělat Bůh.

To je první modlitba, jakou se rodiče modlí o svém dítěti. Později mohou formulovat myšlenky, které jsou pro ně a pro dítě důležité. První modlitbička našeho dítěte by mohla znít takto: „Pane Bože! Měj rád svoji Klárku.“ Osmnáctiměsíční dítě rozumí již každému jejímu slovu. Bezpochyby porozumí i smyslu těchto slov, pokud již ze zkušenosti poznalo, kdo je vlastně Bůh, o kterém se mluví. Zkušenost dítěte se rozšiřuje: mají mě rádi nejen rodiče. *Záleží jim* na tom, aby mě měl rád i Bůh. Zdá se, že je to důležité. I rodiče to zřejmě berou velmi vážně. A protože tato prosba zůstává po mnoho měsíců jedinou, *začíná být* dítěti jasná jedinečnost spočívající ve splnění této prosby. Pro život je nezbytné, aby je měl Bůh rád. Takto cítí.

Jednoho dne může matka začít s další modlitbičkou: „Pane Bože! Tvoje Klárka tě má ráda. Amen.“ Tato modlitba je odpovědí na zkušenost, kterou dítě získávalo dlouhé měsíce předtím: jestliže je Bůh takový, že mě má rád, musím také já mít rád jeho. Toto „musím“ není žádný nátlak, ale pocit dítěte, že to tak má být. Láska je opětována láskou.

Z těchto úvah vidíme, že rané dětské zkušenosti s Bohem jsou důležité a téměř nenahraditelné. Prostřednictvím víry svých rodičů zažívá dítě Boha jako realitu a sebe vnímá ve vztahu k němu. Vidíme také, že důležitá není jen víra rodičů, ale že důležitá a nepostradatelná je i jejich modlitba. Zkušenost musí být vyjádřena slovy, aby ji dítě pochopilo. Sama víra nepostačí, pokud ji nevyjádříme ústní modlitbou. Ani tichá modlitba nestačí. Zde jsou zapotřebí srozumitelná a dítěti přiměřená slova. Pro mnohé rodiče to nebude lehké, protože zastaralé modlitební texty jim už budou sotva co platné. Naproti tomu právě tyto dětské prosbičky a dětská poděkování se může modlit i většina z nás. Při společné modlitbě se svými dětmi se i my stáváme opět ryzími a prostými. Prosba a díky za dítě vychází každému ze srdce. S dětmi se můžeme modlit upřímně, bez zábran a ostychu, jak bychom to se svým manželským partnerem možná ani nedokázali. Těmito prostými texty modlitbiček se můžeme i my sami věrohodně vyjádřit.

Modlitby pro nejmenší děti

Jsou i jiné modlitby, které by přiblížily našim nejmenším dětem Boha?

Podívejme se na dvě nejznámější německé modlitby:

Milý Bože, prosím tebe, ať se dostanu do nebe. Abych stále zbožný byl, cestu k nebi

neztratil.

Tuto modlitbu odříkávala v dětství většina rodičů v Německu. Není divu, že už jim jako dospělým nějak nechce jít přes rty. Pro dítě však je to modlitba naprosto nepřijatelná. Ptáte se proč? Především proto, že se rým pro dětskou modlitbu nehodí. Dítě má svůj vztah k Bohu prožívat na základě své vlastní zkušenosti. To dost dobře nejde, když s ním může mluvit jen ve rýmech a když s ním nemůže navázat kontakt pomocí slov, jaká běžně užívá. Samotný rým mají děti velmi rády, zvláště pro vtip, který v sobě rým často skrývá. Staré dětské rýmovačky mívají dobré rýmy, nesrovnatelné s ubohým ver-šotepectvím, které bývá v dětských modlitbách obvyklé.

Detailní pohled na tuto modlitbičku může být leckomu nepříjemný, protože se mu modlitba líbí. Musíme však prohlásit, že tato modlitba opravdu nemůže vést dítě k Bohu. Oslovení „milý Bože“ je pro dítě přiměřené. Dobře! Tomu dítě rozumí. Ale co si má počít s požadavkem „abych byl zbožný?“ Slovo „zbožný“ dítě nezná; naštěstí totiž znamená něco, co dnes zdaleka nepovažujeme za bezpodmínečně žádoucí.

Zbožný člověk - to bývá člověk, který se hodně modlí, oddává se zbožnému rozjímání, je mírný, snaživý a ctnostný. Myslím si, že naše dítě by mělo v životě a tím spíše v tomto období svého života zvládat jiné úkoly. Má se naučit chodit a být samostatné, má být veselé, má mít pocit důvěry ve své okolí a vědět, že je milováno. Ne, pojem „zbožný“ k těmto představám nepatří.

A když čteme dále, začíná text působit osudově: „ať se do nebe dostanu“. Dítě, které z Boží vůle teprve začalo žít svůj život na tomto světě, se už má horlivě připravovat na to, že tento život opustí? To by přece znamenalo postavit všechny přirozené vztahy na hlavu. Jak může dítě, které teprve začíná navazovat svůj blízký vztah k Bohu, vážně prosit, aby odešlo pryč od maminky do nebe? Také slovo „nebe“ není vhodné. Dříve se nebe právem považovalo za symbol božího příbytku, pro jeho vzdálenost a nedosažitelnost, pro jeho zářivé sluneční paprsky a tmavou noc. To všechno mohou být odpovídající symboly vzdálené boží blízkosti. Dnes už však slovo nebe působí takové nedorozumění, že ruští kosmonaute se zadostiučiněním poznamenali, že se s Bohem při svém letu nesetkali. Nebe, které dávno dobyla letadla, už pro většinu z nás přestalo být přijatelným symbolem boží nedosažitelnosti. Je jen málo těch, kteří v něm navzdory dobývání vesmíru ještě vidí cosi tajuplného. Při prvních krůčcích našich dětí k Bohu bychom jim neměli klást do cesty zbytečné překážky. Slovo „nebe“ takovou překážkou je.

Jiná starší modlitba, která se ještě dnes v Německu těší velké oblibě, zní:

Jezulátko malinké chci mít srdce čist'ouнкé má v něm stále přebývat jenom Kristus Pán.

Tento text je typický příklad kýče, jen velmi lehce zahaleného do laciné zbožnosti. Jen se na něj zkusme podívat blíže, a zjistíme, že to, co se zde předkládá, nemůže být myšleno vážně. Zbožnost, která je jen na jazyku, je pro

víru jedním z největších nebezpečí. Tím, že něco jen tak odříkáme, se nám nepodaří zakusit Boha a ani se nám k němu nepodaří přiblížit.

Předně je nesprávné, že místo Boha dítě oslovuje Ježíše. Jméno Ježíš by nám mělo označovat toho, kdo žil před dvěma tisíci lety a kdo slíbil, že přijde boží království. S Ježíšem se dítě setká až mnohem později. Nejprve si musí upevnit svoji zkušenost, že patří k Bohu, k tomu Bohu, o kterém se už brzy bude učit říkat, že je „stvořitel nebe i země“.

Kromě toho nemá smysl se s prosbou obracet k dítěti. Děti sice setkání s dětmi stejného věku nade všechno milují, avšak bezpečí cítí jen v náručí svých rodičů. Malé děti, to je společná hra a legrace. Avšak svěřovat se malému dítěti, to nejde. A jak totální podrobení se tu očekává!

I tento text je psán v rýmech, a to v rýmech dost špatných, které mají daleko k hovorovému jazyku. Větší děti mohou Boha chválit slavnostními rytmy a zpěvy, ale menším dětem překáží rým v plném porozumění smyslu textu. Navíc tím vydatně napomáháme tomu, že dítě modlitbu jen tak oddrmolí.

Co si má ale takový chudák klouček představit pod tím, že má mít čist'ouké srdce? Snad už chápe, že srdcem se myslí on sám se všemi svými schopnostmi, a snad už také ví, že „čistý“ je totéž co „dobrý“ (i když to předpokládá značnou jazykovou zkušenost). Proč ale má mít naše dítě pocit, že není dobré? Dítě přece ví, že ho maminka i tatínek mají rádi, a tato jeho stálá zkušenost mu říká, že si jejich lásku zaslouží. Tak proč teď nemá být dobré? Je jasné, že v pozadí této modlitby stojí dospělý člověk se svou zkušeností, že naše činy a naše úsilí se s dobrem často míjejí a že naše ctnosti se jeví před Bohem dost chatrné. To však není zkušenost, která by měla stát na počátku setkávání dítěte s Bohem. Dítě se musí nejprve cítit bezpečně v boží milosti a lásce, a pak teprve může Bohu přiznávat svoji nedostatečnost.

Požadavek „ať v něm stále přebývá jenom Kristus Pán“ musíme odmítnout zcela. Takový požadavek chce nemožné, nehledě k tomu, že je nesprávný i z hlediska zralé náboženské zkušenosti. Dítě, které dělá své první nesmělé krůčky do světa a které potřebuje všechnu svoji odvahu a výbojnost k tomu, aby se vypořádalo s tolika neznámými a lákavými podněty, se musí k tomuto světu obracet, jestliže má jednou úspěšně zvládnout své úkoly.

V této modlitbě není jediné slovo hodnověrné nebo takové, aby umožňovalo víru. Proto se příliš nedivme, že děti, které byly vychovávány za takových předpokladů, jevily buďto zcela pokroucenou zbožnost nebo se snažily zbavit se co nejrychleji tohoto znásilňování a přetěžování.

Jak se však s našimi malými modlit?

Nejdůležitější věc: zcela krátce. Dítě se dokáže plně soustředit jenom krátkou chvílí. Rýmy a nesrozumitelná slova však soustředění ztěžují. Dále je nutné, aby modlitba skutečně mluvila o záležitostech dítěte. Modlitba nesmí dítě přehlížet. Musí formulovat to, co je pro dítě důležité.

První příklady, nutné k tomu, abychom naučili dítě modlit, jsme již jmenovali. Dítě, staré jeden a půl roku, se modlí: „Velký dobrý Bože, měj rád svoji Klárku.“ Dvouleté dítě (na věku tolik nezáleží) se může modlit: „Pane Bože, Klárka tě má ráda.“ Z těchto začátků se mohou odvíjet všechny ostatní myšlenky.

Další modlitba může znít: „Dobrý Bože, děkujeme ti za hezký den. Měj rád mého tatínka a moji maminku a měj rád svoji Klárku. Amen.“

Dvouletému nebo tříletému dítěti je tu každé slovo srozumitelné. Všechna slova jsou prostá a jednoduchá, běžná v denní mluvě. Modlitba prosí, protože nikdo na světě není potřebnější než dítě. Modlitba také děkuje, protože nikdo na světě se neumí tak radovat jako dítě. Každá událost, kterou my dospělí sotva zaznamenáme, působí dítěti radost: květiny, třešně, krásné počasí nebo bubnující déšť, legrační ocásek kočičky, chléb s máslem, který moc chutnal, teplé kakao, pohodlná postýlka, maminčin hlas a tatínkův návrat z práce. To všechno dítě během dne prožilo a to všechno se vyjádří v poděkování: Bůh souvisí s radostí. Nic víc se neříká. Proč by s tím však neměl Bůh souviset?

Tuto modlitbu můžeme rozšiřovat podle toho, jak to den vyžaduje, například: „Měj rád naši babičku. Je moc nemocná.“ Nebo řekneme: „Děkujeme ti za bratříčka. Máme ho všichni moc rádi.“ Nebo také: „Dej, ať se nám naše Martinka brzy uzdraví.“

Jestliže modlitba tak bezprostředně vychází ze srdce, nedivme se, když se dítě začne brzy vyjadřovat podobným způsobem v modlitbě samo. Bude chtít Bohu svěřit kočičku od sousedů a pejska, kterého vidí na rohu ulice, rosničku z tůňky a svého medvídku. Jsou to veselé modlitbičky, živé, ryzí a věrohodné. Není na nich nic upjatého a nepřírozeného. Celý život vidí ve vztahu k tomuto velikému Bohu. Vážnost víry nijak nesnižuje, když se dítě modlí za svého medvídku nebo za autíčko. Pro dítě je samozřejmé, že se Bůh zajímá o věci, které jsou pro ně důležité a které má rádo. Jestli má Bůh naše dítě opravdu rád, pak si nemůžeme vážně myslet, že by mu mohly být lhostejné věci, na kterých našemu dítěti záleží.

Neměli bychom učit dítě, aby říkalo Bohu „Otče?“ Přesně vzato je nám Bůh otcem i matkou. *Zúžení* Boha na symbol otce má kulturně historické důvody. Je krásné smět nazývat Boha otcem, jak to učil Ježíš. Přesto však bychom mohli být na rozpacích, zda máme v době, kdy malé dítě teprve pozvolna získává představu o svém vlastním otci, používat stejné označení i pro Boha. Jsou pedagogové, kteří Boha stále oslovují výrazem *nebeský otče*. Je to slavnostní a

dobré oslovení, které však dnes, kdy je zkušenost s nebem dvojnásobná, dělá potíže. Domnívám se, že s otcovstvím Boha (třebaže je v obrazu Boha podvědomě uloženo nejhloběji) jako s pojmem bychom měli seznamovat teprve starší děti. Bůh, onen zcela jiný otec než otec rodiny, by neměl být příliš výlučně vázán na obraz osoby vlastního otce.

Jestliže se s dětmi modlíme tímto bezprostředním způsobem a neostýcháme se začlenit do modlitby všední den, který se zdá být tak bezvýznamný, děti si začnou představovat takového Boha, jakého mohou mít rády.

S tímto Bohem se děti cítí dobře, začínají ho milovat, mohou se k němu chovat přirozeně, být normální a bezprostřední. Jsou v kontaktu s tímto velkým a vzdáleným Bohem a cítí k němu důvěru a přátelství. Patří k němu a potřebují ho. Díky modlitbě nabývají zkušenost: Bůh se o mne stará, má mě rád, vidí mě, *zajímá* se o mě. Nejsem mu lhostejný. Jestliže s těmito představami srovnáme přehánění požadavků a zkušeností s hříchem dřívějších modliteb, můžeme si domyslet, jak odlišná zbožnost se v našich dětech může rozvíjet, když je budeme učit modlit se tímto novým způsobem.

Položme si ještě otázku, jaká má být vnější forma modlitby, zda má být modlitba doprovázena sepjatýma rukama nebo jinými gesty. Někteří rodiče považují za správné modlit se vestoje nebo vkleče.

Klečení je výrazem podrobenosti. My moderní lidé poklekáme jen ve výjimečných případech. Klečení neodpovídá naší hrdosti a důstojnosti. To, co nežadáme sami po sobě, bychom už vůbec neměli vyžadovat od našich dětí. Naším nejmenším, kteří mají tak blízko k zemi, nedělá sice klečení žádné obtíže, při hraní na zemi stráví tak jak tak celé hodiny na kolenou nebo v podřepu. Klečení jako projev směřující k Bohu však nechápou.

Stát zpříma také pro děti není. Stát v pozoru - což je zajisté způsob, jak jít Bohu soustředěně v ústrety - to se dětem už vůbec nelíbí. Chtějí být takové, jaké jsou. Tak by se chtěly líbit rodičům a tak je má mít rád také Bůh. Jednou by se chtěly protahovat, podruhé se raději schoulí v postýlce a jindy se zase usadí mamince na klíně. Modlitba snese všechny tyto formy. Modleme se tak, jak se dítě cítí nejlépe. Nemáme žádné další předpisy: jedno dítě dává přednost klidnému sezení na mamčině klíně, druhé se raději schoulí v bezpečí své teplé postýlky a další dítě musí vyjádřit svoji radost z pohybu na hřbetě houpacího koně. Jiné děti zase rády při modlitbě tleskají rukama nebo se otáčejí dokola. Když máme my rodiče radost z nápaditosti našich dětí, proč si myslet, že by se nemohla líbit Bohu?

Nejdůležitější je, aby se dítě cítilo při modlení dobře. Aby vědělo: všechno se smí, všechno je dovoleno, Bůh mě má rád takového, jaký jsem. Není důležité, aby dítě zakoušelo před Bohem, že je malé -toho dítě zažije záhy dost -, nebo aby se před Bohem sklánělo a dávalo najevo svoji poníženost. Dítě se má učit Boha milovat. Počátkem veškeré moudrosti není strach před Hospodinem, ale

láska k němu.

Kdy je nelépe se modlit?

Víckrát denně, jak to bývalo dříve zvykem na venkově, nebo jen jednou? Před každým jídlem? Nebo u jídla vůbec ne?

To je věc každé rodiny. Matka, jejíž děti vstávají každé jinak a která po ránu neví, kde jí hlava stojí, najde sotva chvíli klidu k soustředění na modlitbu. Ranní modlitbu často vynechá. Když je jedno z dětí tak malé, že ráno domov ještě neopouští, matka sotva najde příležitost k vložení své ranní modlitby, s jakou se děti posílají na cestu. Mnohé matky často ráno svým dětem žehnají. Po skutečné modlitbě matka většinou nesáhne, protože se dítě přespříliš hrne do světa. Dítě chce snídat, běhat, hýbat se, pracovat, hrát si, stále něco dělat.

Není tedy žádné neštěstí, když ranní modlitba odpadne. Naopak, ranní modlitba by mohla být pro matku a dítě pocíťována jako velká zátěž. Večer je to něco úplně jiného. Dítě je plné dojmů z objevů, které se během dne podařily, probírá se jimi a prodlévá u svých zážitků. A právě tuto zkušenost sděluje Bohu. To neznámá, že by dítě během dne Boha nepotřebovalo. Avšak toto rozvržení modlitby odpovídá tak trochu názoru dnešního člověka, který si myslí, že má před sebou úkoly, které nesmí zmeškat a které z něho nesejme ani modlitba. Večer se svým tichem a klidem je k modlení zvlášť vhodnou dobou.

Jiné je to s modlitbou u jídla. Pro mnohé rodiče je skutečnost, že díky Bohu všechno zdárně roste a zraje, tak živá, že při každém jídle děkují Bohu za to, že se mohou dosyta najíst. Jídlo si opravdu zaslouží, abychom za ně Bohu poděkovali. Když však budeme na dětech modlitbu u jídla vyžadovat stále, stane se pro ně prázdným zvykem. Před jídlem stejně nemůžeme čekat, že se dítě, které má hlad, natolik ovládne, že si odřekne možnost hned se najíst a soustředí se na modlitbu. Za jídlo by se však určitě mělo poděkovat po příjemném posezení u rodinného oběda. Tato pohoda má co dělat s Bohem a my bychom děti neměli o tuto zkušenost připravit.

Jaké texty jsou k tomu účelu vhodné? S jedenapůlročním dítětem, které právě s chutí spořádalo svoji kašičku a spokojeně sedí na matčině klíně, můžeme říci: „Dobrý Bože, děkujeme ti za sladounkou kašičku. Amen.“ Na potvrzení zážitku zatleská dítěti ručičkami. Není pochyb, že dítě tento rituál těší. Svět musí mít řád, proto má dítě rádo pravidelné zvyky. Dítěti se líbí, když po skončení chutného jídla následuje veselý obřad. Dítě si zároveň všímá: ve svém roce a půl už ví, že kaši připravila maminka. Proč za ni teď maminka děkuje Bohu? Bůh s tím tedy musí nějak souviset.

To stačí. Víc není třeba. Bůh nějak souvisí s tím, když mi chutná jídlo. Bůh také nějak souvisí s nasycením. Tato základní zkušenost dítěte je nenahraditelná. Jak s tím Bůh souvisí, není jasné. Odpověď, kterou na tuto otázku hledáme my

dospělí, může být různá. Mnozí z nás věří v dobrá hnojiva, zavlažování a odpovídající obdělávání půdy. To je správné. Ale přesto: to, že vůbec mohou rostliny růst, že jsou zvířata březí a že se daří životu - to má pro většinu z nás něco společného s Bohem. Proto má dodnes modlitba u stolu svůj smysl. Tak jako cítíme, že musíme Bohu stále děkovat, tak se také naše dítě musí dozvědět, jak málo samozřejmé je být nasycen. Tuto zkušenost dítě získá při modlitbě.

Později modlitbu podle potřeby rozšíříme, například takto: „Milý Bože. Nasytil jsi nás a dal jsi nám radost. Děkujeme ti, že smíme být všichni spolu. Amen.“ Tuto modlitbu bychom se mohli pomodlit po nějakém příjemném společném posezení u jídla. Nebo: „Pane Bože. Díky tvé dobrotě jsme se dosyta najedli. Prosíme tě, dej, aby nikdo neměl hlad a žízeň. Amen.“

Při úvahách o modlitbě pro naše nejmenší zhruba do tří let se zamysleme ještě nad jednou věcí: někteří lidé dnes často říkají, že je pod jejich důstojnost, aby přistupovali k Bohu stále jen s prosbami. Svůj názor někdy stupňují až k požadavku, abychom od prosebných modliteb upustili. Představa, že každou nesnáz lze zvládnout vlastními silami, je jistě mylná. Avšak chtít zrušit prosebnou modlitbu nejmenšího dítěte je již naprosto absurdní. Malé dítě se na své vlastní síly nemůže spolehnout, ani si samo nemůže pomoci. První, co se dítě naučí, je právě dožadovat se pomoci. Dítě začne plakat, jakmile mu něco schází, a doufá, že svým křikem přivolá pomoc. Dítě je svou podstatou na pomoc odkázáno. Proč bychom tedy nemohli tuto podstatnou vlastnost dítěte uvést do vztahu k Bohu? Dítě se má učit Boha prosit, má umět něco od Boha chtít a žádat. Tím se dítě učí, že svět není samozřejmý, a že samozřejmý není ani chléb a mléko ani maminka přítomnost. Má se učit, že je správné o to prosit a děkovat za to.

Zbývá ještě jedna věc k zamyšlení: mnoho rodičů by rádo svým dětem žehnilo. Především rodiče katolického vyznání jsou zvyklí udělat znamení kříže a pronést slova požehnání. Děje se tak většinou pomocí staré křesťanské formule: „Ve jménu Otce, i Syna, i Ducha svatého. Amen.“ Pod tím si ovšem naše dítě nic nepředstaví, nehledě k tomu, že neustálé potvrzování trojičního dogmatu není bezpodmínečně žádoucí ani pro náš blízký vztah k Bohu. Tuto formuli bychom měli před dítětem vynechat. Jestliže rodiče takovou potřebu cítí, proč by nemohli s rukama pozdviženýma nad jeho hlavou požehnat dítě slovy: „Martínku, Bůh tě má rád“ nebo: „Ať ti Bůh žehná a ať tě ochraňuje“? Některé velesvícené osoby v tom asi budou vidět magii, ale pro opravdu věřícího člověka to žádná magie není. Věřící člověk ví, jak málo může sám své dítě ochránit, a ví, že jeho dítě boží blízkost velice potřebuje. Také dítě cítí, že má v tomto požehnání dobrou ochranu.

Pán Bůh jako výchovná pomůcka

Viděli jsme, jak mohou být dětské zkušenosti s Bohem rozdílné podle toho, jak se my rodiče s dětmi modlíme. Děti se mohou modlit nenucené a s radostným přesvědčením, že je Bůh má rád. Může se však také stát, že je pro ně modlitba příliš těžká a Pán Bůh jako by byl moc náročný a přísný. Děti mohou Boha buď milovat nebo mít z něho strach.

Jsou rodiče, kteří v dětech takový strach ještě nerozvázně podněcují, když svým dětem Bohem vyhrožují. Když si už sami nevědí rady a vzdorovité dítě nedbá jejich příkazu, vypomáhají si milým Pánem Bohem jako nějakým nadpozemským strážcem pořádku. Pohrozí dítěti: „Jestli sem okamžitě nedáš ten nůž, bude se na tebe Pán Bůh moc zlobit.“ Toto je krajní pohružka, jakou rodiče disponují, a několik let může dělat divy. Tak obrovské moci se dítě neodvážá odporovat, na všemohoucího Boha si nepřijde. Nečekejme však, že se tím dítě k Bohu přiblíží, ba naopak, malý poražený umíněnc bude toužit po pomstě, protože se cítí být nepochopen. Ten nůž přece potřeboval k nějaké důležité věci.

Podvědomé zkušenosti (dítě si přece své zklamání uvědoměle nerozebírá) pokračují dále. Do představy Boha se záhy začíná mísit

strach z něho a vzdor vůči jeho hrozbám. Bůh připadá dítěti netrpělivý, bezcitný a nechápavý. Tak vlastně vytváříme dětem z Boha démona. Vždyť tyto vlastnosti, které Pánu Bohu podsouváme, se přece velmi liší od našeho pohledu na boží podstatu.

Podobné příhody jsou častější, než býváme ochotni přiznat. Dodnes občas mnozí z nás použijí na své děti onoho nevhodného úsloví „Pán Bůh tě potrestal“. Konflikt se většinou odehrává podle stejného schématu: „Petříku, okamžitě slez z té židle!“ Nic. „Tak Petře, bude to?“ Nic. Matčín rozhněvaný hlas: „Petře!“ Zase nic. Rozzlobená matka tedy jde k chlapci, který právě začíná prozkoumávat tajemství horní části skříně. Dítě ztrácí rovnováhu a padá. Matka se sklání nad plačícím nezbedou a plna zadostiučinění říká: „Pán Bůh tě potrestal. To máš za to, že jsi neposlechl.“

Co se děje v duši malého neposlušky? Byl zabrán do chvályhodné činnosti, vždyť právě objevoval svět. Jakkoli to matka vidí nerada, pro vývoj dítěte je prozkoumávání vlastního okolí nutné. Dělal tedy něco důležitého a rozumného, ale matka s tím nesouhlasí. Má strach, že by mohl ze židle spadnout. Strach je oprávněný, vždyť vidíme, jak to nakonec dopadlo. Jenže matka nereaguje na nebezpečnost situace, v níž se chlapec ocitl, nýbrž na jeho činnost jako takovou. Dělá zároveň ještě něco jiného. Z jejích slov musí chlapec nutně dospět k následujícímu závěru: „Když maminka něco řekne, je to stejné, jako když to řekne Pán Bůh.“ On maminku neposlechl, Pán Bůh ho tedy musí potrestat.

Matka tak udělala ze svého příkazu příkaz boží a z odmítnutí poslušnosti, které je v tomto věku přirozené a podmíněné vývojem dítěte, se stal přečin vůči samotnému Pánu Bohu. Větším kanónem se na komáry věru střilet nedá.

Našemu darebovi nepříjde, že je trest nepřiměřený, avšak jeho rozhořčení je veliké. Je to rozhořčení právě vůči Bohu, který podle něj trestá, když to člověk vůbec nečeká, a který vůbec nemá pochopení.

Také při jiných příležitostech nezískávají naše děti se svým Pánem Bohem právě nejlepší zkušenosti: Katka sedí ráno v kuchyni u snídaně, umytá a v čistých šatičkách. Venku je krásně, kakao je sladoučké a chleba s máslem jí moc chutná. Je veselá a spokojená. Něco si pro sebe brouká, má ráda Pána Boha a celý svět. Lokne si trochu kakaa a z přemíry štěstí si začne zcela nevině vykloktávat písničku.

Matka ve vedlejším pokoji zaslechne podivné zvuky, obvyklé spíše při ranním čištění zoubků, a domyslí si, co se v kuchyni děje. představí si, jak teď vypadají čisté šatičky a že kakao, takový zdravý nápoj, neskončilo asi v bříšku jejího miláčka, ale je rozlito po ubruse. Mléko i práce s vařením přišla nazmar. Veselost a spokojenost svého dítěte nevnímá, je rozzlobená. Vrazí do kuchyně a popadne malou zpěvačku. Skutečně, všechna podezření se naplnila: hrnek od kakaa je prázdný, bříško prázdné, zato ubrus je potřísněný kakaem a šaty samá skvrna. Matka říká hněvivě: „Teď je ale Pán Bůh moc smutný. Tohle se přece s kakaem nesmí dělat. Ty jsi ale zlobivá holčička! Postav se do kouta!"

Teď může Katka přemýšlet o tom, co se vlastně stalo. Byla v ráji své dětské blaženosti a teď si připadá zatracená. Pán Bůh zakázal vykloktávat si kakaem písničku. Udělala tedy něco moc špatného, něco neodpustitelného. Jak to může odčinit?

Vidíme, jak se při podobné výchově vytváří nesprávná hierarchie hodnot. To co dítě považovalo za krásné a dobré a co ho těšilo, prý Pán Bůh zavrhuje a odsuzuje. Malá Katka, která si matčino hubování bere velmi k srdci, ztratí v životě jistotu. Nebyla si vědoma žádné viny, a přesto Pána Boha zarmoutila. Jak pozná, že dělá něco špatného? Jak se tomu bude moci příště vyhnout? A protože časem zjistí, že podobná překvapení se ráda dostávají tehdy, když je šťastná a když má dobrou náladu, vyvodí z toho, že být šťastný a veselý je nebezpečné. Snaží se tedy vyhýbat takovým nepříjemným zkušenostem a svoji dobrou náladu začne potlačovat.

Takový vývoj, jakkoli neuvěřitelný, prodělává stále mnoho dětí. Veselost našich dětí nezničí pochopitelně ani nejtvrďší pohružky, mohou ji nicméně silně potlačit. Je mnoho vážných dětí, které ztratily svoji prostou sebedůvěru, totiž vědomí, že jsou samy o sobě dobré a že si zaslouží, abychom je měli rádi. Takové děti věří, že si lásku a uznání musí teprve vysloužit svým úsilím.

Katka má tak dobré srdéčko, že věří, že provedla něco špatného. Své mamince

naprosto důvěřuje. Nezlobí se na ni, ani na Boha se nezlobí. Je zdrcená. Ale v jejím srdci se z podobných zkušeností pozvolna skládá obraz Boha, kterého rozhodně nelze milovat. Je to Bůh, který zatracuje, který nečekaně udeří, který zkazí každou radost a který nemá zvlášť pro děti žádné pochopení. Je to nevlídný a zákeřný Bůh bez smyslu pro legraci.

Jednu z velmi obtížných etap vztahu rodičů a dětí tvoří výchova k hygienickým návykům. Třebaže dnes víme, že dítě nezačne obvykle s chozením na svou potřebu dříve než ve třech letech, přece jen se rodiče všemožně, přátelsky i pomocí nátlaku, pokoušejí, aby dítě začalo být čistotné dříve. Jsou bohužel schopni dětem i tyto potíže spojovat s Bohem. Vezměme si třeba příklad malého Tomáše. Matka mu vážně domlouvá, aby se při příští potřebě přihlásil. Tomáš to matce slíbí, avšak po hodině matka zjistí, že slib nebyl splněn. Velmi se na chlapce zlobí a hubuje ho za to, že porušil své slovo. Chlapec je zmaten. Chtěl by říci, že za to opravdu nemůže, avšak jeho myšlení není dosud tak rozvinuté, aby to mohl matce vysvětlit. Zahanbeně tedy mlčí. A protože si pevně umínil, že se ohlásí, nezbyvá mu tedy nic jiného, než připustit, že to jeho střapeček udělal proti jeho vůli a proti jeho pevnému předsevzetí. Vůbec je na tom „tam dole“ mnoho záhadného. Matka sice neřekla, že Pán Bůh je smutný z jeho mokrých kalhot. Avšak vyhubovala ho tak moc, jako by úmyslně provedl něco špatného. A protože se špatné chování dává většinou do vztahu k Bohu, cesta k mylnému úsudku, že Bůh je jeho mokrymi kalhotami trpce zklamán, není dlouhá. Jakoby Bůh neměl dost pochopení pro dětské trápení!

Takový názor, probouzející se v nitru našeho chlapce, posílila ještě jiná zkušenost. Když se malý Tomáš ještě protahoval v plenkách, jeho matka s nevolí zjistila, že si sahá svými nemotornými ručičkami na přirození a hraje si s ním. Tehdy ho párkrát přes ručičky plácla a hubovala jej: „To je fuj! To nesmíš dělat!“ Později, asi tak ve dvou, třech letech, mu vysvětlovala, že si se svým přirozením nesmí hrát, a že by byl Pán Bůh smutný, kdyby to dělal. Ačkoli už dnes víme, že máme děti klidně nechat, aby si se svým přirozením hráli (vždyť se s ním přece musí seznámit), reagují přesto mnozí rodiče z podvědomého strachu podobně jako Tomášova matka a svým dětem takové počínání zakazují a trestají je. Když se jednoho dne Tomáš zajímá zvlášť podrobně o svůj drahocenný střapeček a chce se konkrétně přesvědčit o tom, že jeho sestřička nic podobného nemá, dojde matce trpělivost, chlapce potrestá a rozzlobeného řekne: „Teď už tě Pán Bůh opravdu nechce znát.“

Tomáš bere matčino prohlášení doslova. Velice ho to trápí. Hrozba, že Pán Bůh už nechce dítě znát, musí být vlastně to nejhorší, co můžeme dítěti udělat. Nerozvážné matky straší velice často své vzdorovité děti slovy: „Jsi tak neposlušný, že z tebe jednou umřu,“ nebo: „Vrážíš mi do srdce hřeb.“ Jsou dokonce matky, které svým dětem opakovaně vyhrožují tím, že si něco udělají. To je pro dítě jistě krajní hrozba. Avšak představme si nyní, jaký strach v něm musí vzbudit matčina slova, že ho nechce znát Pán Bůh, když se v modlitbě

naučilo, že má Bohu důvěřovat, a když ví, že Bůh je jeho ochráncem i v době, kdy rodiče nejsou nablízku. Takové strašné hrozbě se dítě musí nějak bránit. Čím jiným, než tím, že ji nebude brát vážně. Toto je další zkušenost, která navazuje na jiné špatné zkušenosti dítěte s Bohem. Když pak s přibývajícím věkem (zpravidla v pubertě) začnou děti o svých zkušenostech přemýšlet, nemůžeme se divit, že už nechtějí nic slyšet o tomto zákeřném a zlém Bohu, který je nechápe a který nedokáže jim odpouštět. Věci, které rodiče s dobrým úmyslem, avšak nerozvážně dětem o Bohu říkají ve snaze přimět je k dobrému chování, působí negativně do budoucna. Později pak nechápou, proč už jejich děti nechtějí nic slyšet o tomto „milém“ Pánu Bohu, kterého dětem dokázali tak nemile přiblížit.

Kromě možnosti, že chybnou výchovou ztratí dítě víru, je zde také nebezpečí, že bude nesvobodné ve vztahu ke svému tělu. Bude se bránit potřebám svého těla, protože je neuznává a neschvaluje ani matka ani Bůh. Jak se může takový človíček radovat ze svého baculatého tělíčka? Jak se může později naučit nacházet v pohlavní rozkoši opravdovou radost a uvolnění, jestliže se - údajně z božího příkazu - nesměl seznámit ani se svými pohlavními orgány?

Nepotrvá příliš dlouho, a naše dítě se - bohužel! - seznámí s pojmem hříchu. Pohněvaná matka označí velice snadno slovem hřích vše, co dítě udělá z rozpustilosti, z dobré nálady nebo nešikovnosti. Její zdůvodnění: když zlobíš, je Pán Bůh smutný. Avšak z takového zlobení laskavý Pánbůh zcela určitě smutný není. Sám má z všetečné ratolesti radost a dobře ví, že dítě musí být, jaké je, nevyrovnané, náročné, neústupné a hašteřivé. Kéž by rodiče pochopili, že zlobení jejich dětí nemá s hříchem nic společného. Jeho příčinou bývá nehotovost a jednostranost, tedy neodlučitelné vlastnosti každého dítěte. Dítě, natož pak dítě tříleté, se žádného hříchu dopustit nemůže.

Bohužel existují ještě některé další nešvary, které přenášejí z generace na generaci a které už vůbec nemohou v dětech vzbuzovat důvěru a lásku k Bohu. Máme na mysli řeči o čertech a pekle. Dnes již na ďábla ani na peklo mnoho lidí nevěří, protože se to podle nich neslučuje s všemohoucností a milosrdenstvím božím. Také v moderní teologii se o zařazení ďábla a pekla vedou urputné spory. V jednom však mají všichni jasno: ani ďábel ani peklo naprosto nejsou ústřední témata naší víry. Při výchově dětí v rodině však čerti a peklo často panují bez omezení.

Podívejme se, jak to může vypadat konkrétně: „Terezko, musíš si vzít jiné šatičky, tyhle jsou moc tenké, bude ti zima.“ „Já nechci.“ „Rychle běž a převlékni se!“ „Ne, já nechci.“ „Počítám do tří. Tak bude to?“ „Ale já nechci!“ „Tak uděláš, co říkám, a nebudeš odmlouvat?“ „Ne, já nechci, není mi zima.“ „Okamžitě jdi pryč z pokoje. Nechci tu mít někoho, kdo neposlouchá maminku. Kdo neposlouchá, přijde do pekla. Přijď, až budeš hodná.“ Dítě jde s pláčem z pokoje a po půl hodině vzdorování přichází zkroušeně zpátky k matce a prosí ji za odpuštění. Co se stalo? Matka měla pravdu, když žádala dceru, aby se tepleji

oblékla. To je v pořádku. Holčička však neměla chuť se převlékat a bránila se. Převlékání jí asi nebavilo a teplejší šatičky jí byly nepohodlné. Podobný rozpor mezi matčíným přáním a dceřiným vzdorem bývá na denním pořádku. Všichni vychovatelé dobře vědí, že by se podobné neshody mezi rozumností rodičů a neposlušností dětí, ke kterým musí nutně docházet, měly řešit tak, abychom nelámali vůli dítěte. Když však takový dětský poklesek dáme do souvislosti s Bohem, vytvoříme tím naprosto chybné vědomí hříchu (jako bychom my, dospělí, nedělali nikdy nic nerozumného, a přitom nás kvůli tomu nikdo nevolá k zodpovědnosti ani netvrdí, že se dopouštíme hříchu!) Dítě podle nás hřeší vždy jen tehdy, když nerespektuje vůli rodičů. Není pak divu, že v dospívání pro něj bývá stále těžší rozeznat, co je hřích. Málem to vypadá tak, jako by dětství se svými nesčetnými omezeními bylo ideální dobou pro hřešení. Hříchy existují, to je nesporné a musíme si toho být vědomi. Avšak ani naše děti a pravděpodobně ani dospívající mládež se hříchů nedopouštějí. Nemohou ještě vůbec hřešit, protože ještě nejednají plně uvědoměle. Jestliže dáváme běžnou dětskou neposlušnost do souvislosti s Bohem, uzavíráme tím dítěti cestu k poznání skutečného hříchu.

Vyhrožovat dítěti zcela vážně peklem, když nechce uposlechnout nějaký příkaz, je vrcholem takové nesprávné náboženské výchovy. Má snad dítě vyrůstat ve strachu z tak přísného a nelítostného Boha?

Jeho vztah k Bohu by přece měl být radostný a plný důvěry. Jakou by to museli mít rodiče představu o Bohu, kdyby si mysleli, že je schopen trestat děti peklem?

Dříve se věřilo, že základem vztahu člověka k Bohu je naše hříšnost, zasluhující pekelný trest. Proto nebylo divu, že se představa hříchu a pekla vštěpovala dítěti už od nejútlejšího věku. Teprve dnes v plném rozsahu zjišťujeme, jak velkou *zátěží* to pro takové malé dítě bylo a jak tím bylo orientováno nesprávným směrem. Dnes už víme, že vše závisí na naší lásce a že je naším úkolem, abychom této lásce v srdcích našich dětí nekladli do cesty žádné překážky.

Dobrodružství s Bohem

O Bohu mluvíme neustále, aniž bychom o tom přemýšleli. Našemu dítěti se tím rozšiřuje a prohlubuje chápání Boha. Dítě se dozvídá o Bohu nejen z modlitby, ale stejně tak i z řeči matky a z toho, co s sebou přináší každodenní život. Tím nemyslíme ještě vyprávění o Bohu, která připadají ve větší míře v úvahu teprve u dětí asi čtyřletých. Zde máme na mysli ony kratičké poznámky rodičů, které se dětem vryjí hluboko do paměti, protože se úzce váží na nějaký zážitek.

Takových příležitostí se najde mnoho. My rodiče bychom je však neměli využívat na základě vychovatelských úvah, ale jen tehdy, půjdou-li naše slova skutečně od srdce. Mnoha rodičům může například připadat nepochopitelné chování matky, která v noci vezme svého jedenapůlročního synka do náruče, aby jej uklidnila, když ho vzbudilo burácení letadla nad jejich domem, a vyjde s ním na balkon do hvězdnaté noci. Těší se pohledem na stříbrné světlo měsíce a říká svému maličkému: „Podívej, Honzíčku, měsíček! Pán Bůh chce, aby nám pěkně svítil.“ Pro mnoho lidí nemá měsíc s Bohem nic společného, kdežto jiní, stejně osvětlení, zastávají naopak názor, že Bůh stanovil i zákony nebeských těles. Pokud matka není přesvědčena o tom, že měsíc svítí z boží vůle, nesmí nic podobného říkat, bylo by to nevěrohodné. Malému Honzíkovi však tato tichá noční hodina v bezpečném náručí matky dává důležitou zkušenost: noc není temná a neskrývá jen nebezpečí. Rozjasňuje ji světlo měsíce, a měsíc souvisí s Bohem.

Podvědomě Honzík zakouší bezpečí, ochranu, péči, lesk a krásu, a všechny tyto zkušenosti souvisí nějak s Bohem. A chlapec žasne.

Podobně je tomu s dvouletým Františkem. Dvouletý František stojí u záhonu s květinami, tleská ručičkami a udiveně si prohlíží první ohnivě červený tulipán. Bez přestání nadšeně opakuje: „Co je to?“ Jedna matka možná řekne: „To je tulipán. Vždycky na jaře kvete. Je krásný, vid’?“ Jiná matka řekne: „To je tulipán. Pán Bůh ho nechá vždycky zjara rozkvést. Je krásný, vid’?“ Obě děti se radují z tulipánu a poprvé poznávají, jak je krásný. Ve druhém případě však získá dítě ještě jeden nový poznatek: Když tulipán kvete, souvisí to nějak s Pánem Bohem. Mnoho lidí se domnívá, že mluvit místo o zahradníkovi a cibulkách o Pánu Bohu je příliš velká zkratka. Ale pravda tím zkrácena být nemusí. Mnoho lidí si celý proces růstu, zrání a úrody neoddělitelně spojuje s Bohem. Také dnes, i když máme různá umělá hnojiva, mechanizaci a genové inženýrství, není nesmyslné prosit Boha o zdárný růst a o dobrou úrodu. Mluvit tímto způsobem ovšem může jen matka, která je hluboce přesvědčena o tom, co říká. A František se raduje z tulipánu a žasne nad jeho krásou.

Ve vztahu k tomuto Bohu existuje opravdu mnoho věcí, které vyvolávají u dítěte

údiv. Je dobré, když se dítě dokáže divit, a když je mu mnoho věcí stejně nepochopitelných jako jeho rodičům, třeba to, že svítí slunce, že uzrávají plody a že v matčině těle roste miminko. Ten, kdo vidí jen technické souvislosti, o všechny tyto zkušenosti dítě připraví.

Mnozí rodiče zastávají sice stejný názor, ale ostýchají se mluvit s dětmi o slunci a měsíci, o rašení a růstu a dávat je přitom do souvislosti s Bohem. Dělají to jiným způsobem: poděkováním a prosbou. To, co dítě během dne prožívá, shrnují v modlitbě k Bohu. Když jednoho dne říká matka svému tříletému Filípkovi, že nosí ve svém bříšku děťátko, je Filip nadšen a chtěl by se hned s bratříčkem nebo sestřičkou seznámit. Potřebuje především někoho, s kým by si mohl hrát. Matka mu však vysvětlí, že děťátko musí ještě nějaký čas růst v jejím bříšku, dokud nebude dost silné, aby mohlo přijít na svět. Snad mu také řekne, že tak dlouhou dobu stanovil Bůh, protože chce, aby bylo děťátko dobře chráněno. Možná, že se matka nemusí vyjadřovat tak „zbožně“. Večer však novinu uvede do souvislosti s Bohem. Bude se s Filípkem modlit například takto: „Pane Bože, požehnej děťátko v mamčině bříšku.“ Později mohou třeba spolu poprosit Boha takto: „Pane Bože, ochraňuj děťátko v mamčině bříšku, aby bylo zdravé a spokojené, aby tě mohlo chválit.“ Když se blíží doba porodu, bude se matka s chlapcem modlit: „Ať přijde šťastně na svět a ať z něj máme všichni radost.“ Když je matka v porodnici, může se otec se svým synkem modlit takto: „Děkujeme Ti, Bože, za sestřičku. Máme ji rádi.“ Chlapec se tímto způsobem dozvídá, že se Bůh stará o to, aby miminko dobře rostlo, že je tu také pro ně, že na ně myslí, má o ně starost a má je rád. Až se záhy dostaví u staršího sourozence žárlivost, bude vědět, že jeho sestřička je stejně tak pod boží ochranou, jako on sám, a kdyby jí chtěl ubližovat, Pánu Bohu by se to nelíbilo. Proč by nemohla matka vložit také tyto problémy do modlitby? Bůh to jistě chápe. A bývá vždycky lepší, když se o problémech hovoří, než když se zamlčují. Mlčením se nic nevyřeší. Matka tedy může říci: „Pane Bože, Ty máš naši Barunku rád. Všichni jsme se na ni moc těšili, ale teď zabere mamince všechnen čas, který měla pro mne, a to se mi nelíbí a zlobí mě to. Dej, aby Barunka brzy vyrostla, aby si mohla se mnou hrát a nemusela pořád sedět mamince na klíně. Amen.“

Celá rozpolcenost, která naplňuje mysl staršího dítěte, je vyslovena před Bohem. Před Bohem nachází dítě úlevu a útěchu. A není proti boží vůli, že se náš hoch občas na svou sestřičku bezmezně vzteká. Rozumí však sám sobě ve svém strádání a cítí, že se přesto od něho neodvrací ani maminka, která tuto modlitbu formuluje, ani Bůh, který ji vlídně přijímá.

Ještě jednu zkušenost s Bohem prožívá každé dítě už v raném dětství, a to tehdy, když je nemocné, a když se k Bohu obracejí prosby za jeho uzdravení. Pro děti bývá nemoc nepříjemnou záležitostí. Nerady musejí ležet v postýlce, potí se, kašlou, jsou unavené, nic je nezajímá, ani jejich nejmilejší jídlo jejich mlsnému jazýčku nic neříká. Zkrátka, nejsou ve své kůži.

Nemoc není nic pěkného. Co s ní má Bůh společného? Jestliže má Bůh co do činění s uzdravením, může pak také za to, že jsem nemocný? Zprvu je to pro naše tříleté dítě útěcha, když prosí Boha o uzdravení. „Pane Bože, naše Markétka je nemocná. Je jí špatně a je pořád smutná. Prosíme Tě, aby byla zase zdravá a veselá. Amen.“ Později si bude dítě lámat hlavu nad tím, že Bůh může za nemoc i zdraví, snad dokonce za život i smrt. Bude se divit a bude přemýšlet o tom, kdo je tento nepochochopitelný Bůh, že k němu patří nejen radost a veselí, ale také starosti a utrpení.

Mluvíme s dětmi o Bohu a Kristu

Vyprávět dětem příběhy z Písma svatého patřivalo dříve k výsadám rodiny. V mnoha rodinách byla také po celý den po ruce velká bible, ze které otec po večerech čítal. Děti se vždycky shromáždily kolem něho, se zaujetím si prohlížely obrázky a naslouchaly předčítanému textu.

Text Písma svatého není však bez dalšího vysvětlení srozumitelný, zvláště pak dětem, kterým chybí už samotné znalosti tehdejší doby a poměrů. Proto se mnozí teologové domnívají, že by bylo správné od takových vyprávění z Písma ustoupit. Tím ovšem vyslovují nesplnitelný požadavek, protože ten, kdo se jednou skutečně setká s Písmem svatým, je tímto setkáním tak naplněn, že o něm musí mluvit. Jinak si nemůže počínat ani vůči svým dětem. Rodiče, kteří žijí podle Písma svatého a snaží se řídit podle něj své jednání, nemohou o této své zkušenosti mlčet. Teologové se však obávají, že by mohlo díky takovým příběhům vniknout do dětské duše leccos, co teologicky nelze udržet a co už není možné při pozdějším vyučování odstranit. Je tu podle nich dokonce nebezpečí, že by takový nesprávný začátek mohl být základem pozdější krize víry, a snad i definitivního odpadnutí od víry.

Tyto pochybnosti nejsou neoprávněné, my však přesto musíme na sebe takové riziko vzít. Jako vychovatelé se přece nemůžeme vyhnout rozhodování, jak dítě vychovávat. Rozhodovat se musíme vždy, případ od případu, a podle svých sil se musíme pokoušet dělat, co je správné. V pedagogice neexistuje dokonalost, a proto bychom se měli perfekcionismu zříci i v náboženské pedagogice. Důležitější než teologicky dokonalá formulace je věrohodnost rodičů. Zkušenost dítěte, že se může na své rodiče spolehnout, se ukládá hluboko v jeho nitru. Na jejím základě pak dítě vnímá Písmo svaté a skrze ně i Ježíše Krista a jeho Otce. Teologické názory, které si takovou zkušeností vytváří, se dají případně opravit; hodiny náboženství jsou k takovým opravám nejvhodnější příležitostí. Pro rodiče je však důležité, aby si nedali vzít svůj hlavní úkol, vyprávět svým dětem o tom, co se dotýká jejich srdce.

Mluvení o Bohu a Kristu před dítětem, kterému ještě nejsou tři roky, omezujeme vždy na pouhou zmínku, krátkou poznámku či drobné upozornění. Opravdu jen zřídka mu můžeme vyprávět nějaký příběh z Písma svatého. Vždyť nám přece nejde o to, abychom z něho systematicky vychovávali experta na Písmo svaté. Nesmíme tedy dítě zahrnovat přemírou úryvků ze Starého a Nového zákona, i když si dítě má některá vyprávění z bible oblíbit. Samo se v nich pozná, dozví se něco o Bohu a setká se s oním Ježíšem, ve kterého rodiče tak zvláštním způsobem doufají.

Pro dítě je ústředním příběhem o Bohu zpráva o stvoření světa. I když my rodiče

třeba víme, že tato zpráva nechce být žádným přírodovědným výkladem o stvoření světa, dítěti to vysvětlovat nemusíme. Tomu, co chce tento hymnický text sdělit, dítě rozumí. Svět patří k Bohu, svět je boží, svět z Boha žije. Všichni lidé patří k Bohu, tatínek a maminka patří k Bohu, a tak je to dobře. To je zkušenost, kterou dítě z této první zprávy o stvoření světa získá.

Dítěti, kterému ještě nejsou tři roky, bychom neměli text jen tak předčítat. Dítě nezná ještě tolik slov, aby mohlo porozumět bez dalšího vysvětlení souvislému textu Písma. Jeho zkušenost se světem je ještě malá, dítě ještě nezná mnoho zvířat, nezná asi ani moře, snad nezná ani žádnou velkou vodu. Přesto se ale má dozvědět, že jeho svět patří k Bohu. Musíme mu tedy zprávu o stvoření světa pokud možno vyprávět tak, že do této zprávy o stvoření zahrneme to, co tvoří jeho svět. Dítě si potrpí na přesné údaje, má rádo detaily. Chce znát jménem všechny květiny, které vykvetly na boží příkaz: růže, karafiáty, bramboříky. Chce se ujistit, že všechna zvířata, která zná, včelka, moucha, ještěrka, želva, křeček i kocourek, kterého dostalo od tety Emy, vyšla z rukou božích a že i tato zvířata žijí z Jeho vůle.

V tomto období nevyprávějme ještě svým dětem o smrti na kříži a o utrpení. Toto tajemství naší víry, ono zdánlivě zmařené poslání Pomazaného Páně, Mesiáše, Krista, je pravda, která přesahuje nejen chápání dítěte, ale především jeho schopnost vcítění a obzvláště jeho citlivé srdce. Postačí, když se dítě dozví, že Ježíš dosud svůj úkol zachránit všechny lidi, který zde na světě měl, nedokončil, že splnění tohoto úkolu je stále před námi a že rodiče a všichni lidé na něj čekají.

Svátky

Dětem působí slavení svátků velikou radost. Avšak naše nejmenší děti ještě nedokáží slavit svátky v pravém slova smyslu. Pro ně je svátkem každá drobná událost, třeba něco dobrého na zub nebo chvilka, kdy má táta čas si s nimi pohrát. Může to být i zábava při koupání, kdy na sebe mohou s bratříčkem cákat vodu, nebo také tichá chvilka povídání s maminkou. Že má Bůh podíl i na této radosti, můžeme vyjádřit modlitbou: „Pane Bože, dneska jsme si moc pěkně hráli ve sněhu a postavili jsme si obrovského sněhuláka. Děkujeme ti za ten hezký den. Amen.“

Se slavením křesťanských svátků je to však trochu obtížnější. O Bohu ví dosud dítě jen to, že Bůh stvořil svět a udržuje ho. O Ježíši však dítě neví nic. Ježíše nemůžeme dítěti přiblížit stejným způsobem jako Boha. Boha dítě nemůže tak říkajíc přehlédnout, ale o Ježíši mu musíme vyprávět. Tříleté dítě však ještě není ve věku, kdy dokáže soustředěně naslouchat vyprávění, a my nemůžeme začít budovat jeho víru na pojmech jako je prvotní hřích, vykoupení a věčná blaženost. Tak malé dítě může zatím přijmout jen jediný svátek -vánoce, svátek Narození Páně.

Všem teologům je dnes jasné, že právě tento svátek není z křesťanského hlediska svátkem ústředním, že jsou jiné svátky církevního roku, které vypovídají mnohem závažnější věci o Ježíši Kristu a o jeho Otci. Všechny tyto svátky však předpokládají tak velikou reflexi, že i dítě školního věku má s nimi dost práce. Avšak radost z narození děťátka je našim nejmenším velmi přístupná. Tato radost je přirozená, a přiznejme si také, že je umocněna překvapením a dárky. Není pochyb o tom, že vánoce jsou svátky dětí. Vyprávějme svým nejmenším o děťátku, které se narodilo ve chlévě, a o radosti pastýřů nikoli proto, abychom vánoc využili k výuce katechismu, ale proto, že i my se radujeme z příchodu našeho Vykupitele. Věřoučné výklady si přitom odpuštěme. Jádrem vyprávění by mohlo být následující: Tenkrát bylo mnoho lidí chudých, měli málo jídla a měli hlad. Mnoho jich muselo pracovat pro cizí pány. Mnozí z nich byli nemocní, smutní a unavení. Nikdo jim nepomáhal. Tu se nad nimi slitoval Pán Bůh. Chtěl, aby mohli být všichni lidé zase veselí, aby už nebyl nikdo ani smutný ani chudý ani nemocný. Pán Bůh chtěl, aby *někdo* přinesl na svět radost. A ten *někdo*, to byl Ježíš. Ježíš měl všechny zbavit starostí a trápení. Narodil se v noci, která se proto jmenuje Svatá noc. Všichni lidé, kteří o tom narození uslyšeli, se radovali. I dnes, po mnoha a mnoha letech, slavíme jeho narozeniny a také se radujeme.

V době adventní bychom mohli tuto informaci rozšířit ještě dalšími úvahami. Život našeho dítěte je zcela zaměřen k budoucnosti. Od budoucnosti dítě očekává, že bude samostatné, nezávislé a svobodné, že bude všechno umět a

všechno dokáže. Křesťanská víra očekává od budoucnosti něco velmi podobného: Ježíšův nový příchod a boží vládu na nové zemi. Tato boží vláda má ukončit všechno trápení a všechnu nedokonalost. Naše děti přece prožívají svoji nedokonalost mnohem silněji než my, dospělí, kteří si můžeme nalhávat, že jsme samostatní, díky množství koňských sil v motorech a turbínách, díky počítačům nebo preventivnímu očkování. Nová země, to je pro naše děti něco zcela konkrétního: už nikdy nebudu mít chřipku, už nikdy nebudu muset ležet v posteli s horečkou nebo s bolavou nožičkou, už nikdy nebudu mít strach ze psa na sousedově dvorku ani z vosího žihadla. Znamená to také, že maminka bude mít vždycky čas a bude veselá a tatínek přijde vždycky domů s dobrou náladou a bude si se mnou hrát. Jistě, jsou to dětské představy. Jsou však proto nesprávné? Cožpak se také naše naděje v novou zemi často v průběhu let nemění? Cožpak nemáme právo vyprošovat si, abychom byli zbaveni vždy právě toho, co nás v danou chvíli trápí a omezuje? Naše děti na těchto dětských představách jistě neulpí navěky. Dělají to, co je přiměřené jejich věku. Věří v příchod Krista Pána a těší se na jeho záchranu a na radost s ním.

Díky takovým krátkým vyprávěním a vysvětlením získají děti správnou představu o Bohu a světě. Vědí, že svět patří k Bohu, že je boží. Vědí, že Ježíš se narodil nám pro radost a pro štěstí, a čekají a doufají, že jednou obnoví vše živé.

Tyto vědomosti se však neopírají o poučky, ale o zkušenost. Vědomosti můžeme zapomenout, zkušenost zůstává. V matčině náručí se dítě dozvědělo, že svět i ono samo patří k Bohu. Při slavení vánočních svátků se společně se svými rodiči radovalo z narození Krista. A podle příkladu rodičů s nadějí očekává, že všechny jeho malé i velké starosti jednou skončí.

Svědomy a vzdorovitost

Říká se, že svědomí je hlas boží. Bylo by náramně jednoduché, kdyby se při rozlišování dobra a zla člověk mohl řídit jen svým svědomím. Pak by už i naše malé dítě mělo svědomí, na které by se mohlo spolehnout. Avšak není tomu tak, a ani svědomí není, bohužel, hlasem božím. Na samém začátku je to matčin hlas, který varuje, zakazuje nebo chválí a dovoluje. Matka ví, že ji dítě, staré sotva pár měsíců, nemůže poslechnout. Dítě sice může vnímat v jejím hlase radost nebo hněv, avšak své chování podle toho ještě řídit nemůže. Ani roční holčičce nemůže matka říci: „Verunko, na sporák nesmíš sahat! To by sis spálila prstíčky!“ Musí se ale snažit zabránit tomu, aby holčička našla příležitost si na horká místa sporáku sáhnout. Chlapečkovi, kterému je půl druhého roku, může matka zakázat, aby sahal na květiny. Když však ten záhon našeho klučinu tolik přitahuje! Zpočátku se o matčin zákaz prostě nestará. Později se opatrně ujišťuje, zda se matka nedívá. Příkaz platí jen tak dlouho, jak dlouho trvá dohled. Bude-li malý provinilec přistižen, poleká se a bude se stydět. Příště však bude hra probíhat úplně stejně. Záhon je lákavý, maminka se nedívá a pokušení je veliké. Dítě si, pravda, na matčin zákaz vzpomene, ale ten má nyní jen malou váhu ve srovnání s lákavou tmavou hlinou, ležící na dosah ruky. Desetkrát, dvacetkrát, ba i třicet nebo čtyřicetkrát musí matka opakovat stále totéž. „Toníku, na záhon nesmíš, pošlapal bys kytíčky!“ Není třeba dalšího vysvětlování, bylo by zbytečné, protože dítě v tomto věku o matčiných slovech nepochybuje, i když je často nerespektuje.

Jednou dítě dospěje k tomu, aby dokázalo respektovat matčin zákaz i za její nepřítomnosti. Často bývá pootevřenými dveřmi slyšet, jak dítě samo sobě říká: „To je krásný záhon! - Ne, Toníku, na záhon nesmíš, pošlapal bys kytíčky!“ Taková samomluva se může podle okolností opakovat několikrát. Slyšíme, jak se v chlapcově nitru dohadují dva hlasy: vlastní přání: „To je krásný záhon!“ a matčin zákaz: „Na záhon nesmíš, pošlapal bys kytíčky!“ Pozorujeme-li situaci, jistě si všimneme, že dítě zprvu s rozkazem nezachází abstraktně, ale že do písmene přijímá matčinu formulaci. Děti si dokonce tento zákaz opakují většinou ve stejném tónu, jakým jej matka při podobných příležitostech pronáší. Tady začíná svědomí; a my vidíme, že je neřídí hlas boží, nýbrž hlas matčin. Svědomí se zpočátku netýká rozlišování mezi dobrem a zlem, nýbrž pouze toho, co se smí a nesmí. Nikdo snad nebude tvrdit, že by mohlo být skutečně něco zlého na tom, když si batole hraje na květinovém záhoně. Rané svědomí se tedy převážně vztahuje k patlání v jídle, sahání na skla brýlí, k horkým troubám, k vodě a špíně. Postupem času se svědomí mění. Později to znamená být hodný a způsobilý, nelhat, nebýt mlsný, nehádat se a neprát se svými sourozenci, netrhat knížky a nedělat jim oslí uši, nerušit maminku, když si chce chvíli odpočinout,

nebo tatínka, když se dívá na televizi. Nespočet lidí se na tomto stupni svědomí zastaví. Vždy se ptají jen, co je dovoleno a co je zakázáno, a nezajímá je, co je dobré a co je zlé. Je to, jako by stále ještě někde v pozadí stáli matka nebo otec a nařizovali: „To nedělej! To nesmíš!“ K vlastnímu rozhodnutí řada lidí nikdy nedospěje a řídí se vždy názory druhých. Když pak tito druzí řeknou, že je dovoleno zabít, může dojít k tak strašným věcem, jaké se daly například Židům ve Třetí říši a k jakým může dodnes dojít kdekoli na světě.

Dítě ve věku tří až čtyř let už dokáže uposlechnout hlasu takového jednoduchého svědomí. Předtím však musí projít důležitou etapou svého života, obdobím vzdoru. Všem sužovaným rodičům dáváme za pravdu, že období dětského vzdoru je pro rodinu velmi obtížné. Dítě mezi druhým a třetím rokem chce vždy a všechno úplně jinak než jeho rodiče. Chce doprava, když oni chtějí doleva; chce pokračovat v cestě, zatímco rodiče se už chtějí vrátit domů; nechce se nechat umýt, když to maminka považuje za nutné a chce se cákat ve vodě, když to maminka vůbec nemůže potřebovat. Dítě neuposlechne „hlasu své matky“ ani ve skutečnosti ani ve svém svědomí, nýbrž naslouchá jen přáním své vlastní, sice nepatrné, zato však velmi energické osůbky. Když v tomto věku označíme vzdorovité reakce našeho dítěte za něco špatného a tudíž nežádoucího, čemu by se mělo co nejrychleji odnaučit, velmi tím uškodíme rozvoji jeho svědomí a zbavíme dítě možnosti rozvinout své vlastní a svoji vlastní vůli. Naučíme je tak, aby pouze slepě přijímalo rozkazy. Navíc zavádíme dítě na nesprávnou stopu při vytváření představy hříchu. Bude si pak totiž hřích vykládat asi takto: „Jsi zlobivý. Když zlobíš, jsi špatný. Dopouštíš se tedy hříchu. Tím působíš Pánu Bohu bolest. Proto tě Bůh nemá rád a potrestá tě.“ Během pár let by si dítě na tuto poslušnost zvyklo. A zvykat si začalo právě ve věku tří až čtyř let.

Dítě v tomto věku může být trápíc a tvrdohlavec, může zlobit ze všech sil, ale zlé přesto není.

Náš dareba musí přece objevit svoji vůli a vyzkoušet si ji ve střetu s rodiči. Označujeme jako zlé něco, co nutně souvisí s vývojem dítěte, a přitom je naše dítě pouze nevychované. Doslova tak: ještě není vychované. Kdo by mu to mohl zazlívat? Zlé nebo dokonce špatné však dítě v žádném případě není. Výsledkem toho pak je, že dítě má špatné svědomí, jestliže se řídí vlastní vůlí. Jednou bude raději lpět na příkazech jiných lidí, aby se s nimi nedostalo do konfliktu, místo aby samo podle svého úsudku volilo mezi dobrem a zlem a samo se rozhodovalo podle své vlastní vůle.

My rodiče máme vůbec sklon k tomu, abychom neposlušnost svých dětí stíhali nepřiměřeně tvrdě. Když si náš synek před odchodem na zahradu nechce obléci kabát, bez dalšího rozmyšlení přikážeme: „Tak tedy nikam nepůjdeš!“ Nebo jsme také schopni malého odbojníka sevřít v podpaží, běžet s ním rozzlobeně po ulici a vyhrožovat mu: „Teď už nedostaneš od maminky jediný bonbón!“ Je sice

pravda, že existují pravidla, která by měl náš synátor dodržovat tam, kde by mohla být jeho neposlušnost životu nebezpečná. Avšak nasekat mu na veřejnosti, zavírat ho doma a celé hodiny se na něj zlobit, to není odpovídající trest za jeho odbojnost, tak dobře pochopitelnou. Podle toho, jaký trest zvolíme, můžeme obrušovat svědomí svých dětí. Tvrdé a nepřiměřené tresty ničí jemnost, jakou opravdové svědomí vyžaduje. Když dítě musí počítat s tím, že je za každou maličkost bito, může reagovat dvojím způsobem. Buď se poučí, že i sebemenší, třeba i neúmyslné provinění je neodpustitelné, nebo se časem proti trestu zatvrdí a svůj tichý varovný pocit viny přestane vnímat.

Většina rodičů se trestu při výchově dětí nevyhne. Avšak trest musí vždy odpovídat provinění. Je-li tomu tak, potom jej i dítě dokáže přijmout. Jestliže dáváme každé sebemenší dětské zlobení do souvislosti s Bohem, způsobujeme tím, že si dítě vytváří mylnou představu hříchu a mylné svědomí. Tím pak ve věku, kdy o hříchu nemůže být ještě ani řeči, již naše dítě dospívá ke zkušenosti, že se hříchům nemůže vyhnout.

DÍTĚ OD ČTYŘ DO SEDMI LET

Ježíšek a Mikuláš

K tradici našich vánoc patří říkat dětem, že dárky dostávají od Ježíška. Většině dětí tato nepravda příliš neublíží, protože skutečnost, že dárky naděluje Ježíšek, není pro ně tak důležitá. Hlavně že se o vánocích splní mnohá jejich přání; jak k tomu dojde, je už podružné.

Vánoční pohádka o Ježíškovi však může velmi uškodit dítěti, které vyrůstá v představě, že Ježíš nějakým zvláštním způsobem souvisí s Bohem. Dítě se přece naučilo tohoto vzdáleného Boha milovat a ctít. Zkusme to pochopit: dítěti, jehož srdce nemá účast na tom, co bylo o Bohu a o tomto Ježíši zvěstováno, tento vánoční příběh neuškodí; přijde pouze jednoho dne na to, že rodiče nemluvili pravdu. Pro ostatní děti to však může být katastrofa. Proto říkají mnozí lidé, že zhroucení této vánoční iluze bylo pro ně v dětství největším zklamáním. Proč pro ně byla tato zkušenost tak trpká, že by si každý vychovatel přál, aby jí dítě zůstalo ušetřeno?

Představme si, že se naše dítě naučilo prožívat každý svůj den v důvěře, že má Boha nablízku. Ačkoli dítě sotva čtyřleté nedokáže ještě předmět své touhy jasně formulovat, přesto si podvědomě přeje, aby tento Bůh nezůstával skrytý. Tak jako touží po matčině blízkosti, a v tomto věku obvykle ještě pláče, když si matka odpoledne vyjde, tak by dítě také chtělo zakusit blízkost tohoto nepoznaného a přece tak blízkého Boha. Pro dítě, které žije touto podvědomou touhou, znamená Ježíšek něco zcela mimořádného: když ke mně přichází Ježíšek z nebe a přináší mi dárky, budu konečně moci Boha spatřit a setkat se s ním. Dítě má svého Boha konečně nablízku, protože předškoláček nedělá velký rozdíl mezi Bohem a tímto Ježíškem. Pro něj jsou oba skoro totéž. Představa, že Bůh a Ježíš se od sebe navzájem neliší, je ovšem také mylná a v pozdějších letech způsobí dítěti mnoho obtíží. Kdybychom se této nesprávné teologie zřekli, ušetřili bychom je mnoha zbytečných pochybností a zbytečné vzpoury. Nyní nás však zajímá, co si dítě z tohoto omylu vyvodilo: v Ježíškovi se k nám přibližuje Bůh.

My dospělí sice věříme, že Bůh je nám nablízku, ale jeho blízkost zakoušíme jen vzácně. Dítě však ještě cítí touhu tuto boží blízkost poznat a zažít, a nyní se tato boží blízkost ohlašuje v Ježíškovi. Dítě sice ví, že se Ježíšek neukazuje osobně - možná, že se samo necítí být hodno setkat se s ním -, ale má tu přece hmatatelný důkaz, že se o ně Ježíšek stará. Ježíšek přece plní jeho malá i velká přání. Kouzlo vánočních svíček a ozdob vnímá dítě jako odlesk nebes. Takové to tedy

je, když k nám přichází Bůh: lidé jsou spokojeni a plní pohody a navzájem si dělají radost.

Touto zkušeností si dítě vytváří představu, že o vánocích je Bůh opravdu nablízku. Může vidět boží lesk, cítit boží tajemství a přijímat od Boha dárky. Uplyne pár let a dítě se dozví, že všechno bylo jinak. Třpytivé ozdoby jsou k dostání všude, dárky pocházejí z obchodu a o Ježíškovi nebo o Bohu se už nemluví. Ukázalo se, že to, k čemu se upnulo srdce našeho dítěte, totiž prokazatelná boží blízkost, je pouhý klam a mam. Můžeme se pak divit, když naše děti ztratí víru? Můžeme se divit, že nadále odmítají hluboce doufat v boží blízkost, když jejich naděje už jednou byla takovým způsobem zklamána? Vzдор vůči rodičům, kteří dítě podvedli a obelhali, není v případě vánoční pohádky zdaleka to nejvážnější. Nejhorší je ztráta naděje, že se Bůh může přiblížit k tomuto světu.

Co můžeme jako rodiče udělat? Nezbyvá nám nic jiného, než se vánoční pohádky do všech důsledků zřici. Musíme se jí zřici, jestliže nechceme, aby dítě ztratilo naději, že ve dne v noci je s námi Bůh. Nesmíme zkušenost dítěte orientovat špatným směrem a zneužívat ji k umělému vytváření pocitu Boží přítomnosti. Naše děti totiž jsou mnohem zbožnější, než si myslíme: dárky pro ně znamenají přirozeně velmi mnoho. Avšak jedinečnost těchto dáreků vzniká z nepravdivého tvrzení, že pocházejí od Ježíška. Dítě věří, že je samo pro Boha tak důležité, že se Bůh jednou za rok postará o splnění jeho přání. Objasněním pravého stavu věcí musí tedy pro zklamané dítě vyplynout: nejsem pro Boha důležitý. Vůbec mu na mně nezáleží. Z tohoto „nezáleží“ vznikne velmi snadno trpká zkušenost: nikdy mu na mně nezáleželo. Ze zklamání tak vznikne nevíra.

Takového zklamání musíme své děti bezpodmínečně ušetřit. Nelze nijak omluvit, kdybychom je utvrzovali v omylu, že mezi lidmi a Bohem to chodí takto.

Je pohádka o Mikulášovi také tak škodlivá? Tam, kde Mikuláš vystupuje jen jako osoba, která naděluje pamlsky a které nepřísluší žádná zvláštní nebeská důstojnost, nesou rodiče zodpovědnost pouze za to, že dětem neříkají pravdu. Avšak tam, kde je stylizován jako svatá osoba, která se slitovává nad malými mlsaly, dostává Mikuláš podobnou náboženskou roli jako Ježíšek. Protože se vysvětlování soustřeďuje většinou na Ježíška, nebude možná dítě chtít vůbec uznat, že spojení Mikuláše s nebem existovalo jen v jeho fantazii. Takto zklamané děti se pak často ptají: Ale Mikuláš přece určitě existuje, že?

Co mají rodiče dělat? V každém případě musíme přestat Ježíška a Mikuláše zapojovat do svých výchovných opatření, a zvláště je musíme přestat spojovat se 6. prosincem a s vánocemi. Tyto svátky nebudou kvůli tomu méně krásné. Budeme vyprávět dětem o svatém Mikuláši, o tom, že byl velkým biskupem a ujímal se chudých lidí. Pro hladové nechával vařit jídlo, dával jim ošacení a staral se o ně, když byli v nouzi. A děti mu samozřejmě ležely zvláště na srdci.

To jsou přece dobré důvody k tomu, abychom tento den slavili a dělali všem dětem radost.

Jestliže to rodiče baví, nemusí se vzdávat ani mikulášského přestrojení. Dětem to jistě udělá velkou radost. Mohou být při tom, když si tatínek nebo strýček obléká červený hábit, připevňuje si plnovous a nasazuje biskupskou mitru. Mohou ho pak slavnostně pozdravit, jak bývá zvykem zdravit takové vysoce postavené osoby, a Mikuláš se jich může klidně zeptat, jak se jim daří a zda jsou hodné a poslušné. Ten, kdo rozdává dárky, má přece na takové otázky právo. Přínosem této hry je, že dítě se cítí být konfrontováno s Mikulášem, který žil údajně před mnoha staletími. Nevnímá ho ale v žádném případě jako nebeskou postavu, nýbrž jako muže, který prý skutečně žil, jako laskavého a dobročinného člověka, který z lásky k Bohu pomáhal chudým a slabým a který si zaslouží, abychom si ho ještě dnes připomínali.

Ani vánoce nebudou ochuzeny o svůj lesk. Nebeská aura sice odpadá, ale dětská pozornost se obrací tím silněji ke smyslu celé události: lidé si dělají navzájem radost, protože se radují z narození Krista. Něco z radosti, kterou přinesl Ježíš na svět, se má odrazit i v radosti ze svátečních dnů a z dárků. Je přirozené, že i v tomto případě je tu napětí a očekávání ukrývaných dárků, stejně jako kdyby se věřilo na vánoční pohádku. Naděje a očekávání však nepřesahují určité meze a orientují se na splnitelná přání. Velká naděje, že k nám chce Ježíš skutečně jednou přijít, se neupírá na dárky, nýbrž na den, který nikdo z nás nezná. Vzbudit v dětech naději na splnění tohoto očekávání je úkolem doby adventní. Děti napjatě poslouchají naše vyprávění o tom, jak celý svět čeká s nadějí na příchod Spasitele. Vánoční svátky mají být pro ně předobrazem záchrany, pokoje a míru, který pak nastane. K tomu musíme v našich tříletých či čtyřletých dětech vzbudit smysl pro utrpení, pro jejich vlastní malá nebo i velká trápení, pro starosti, které mají jiní lidé, pro hrůzy války, pro bolesti, které přináší hlad, a pro smutek, který způsobuje osamělost.

Jak by mohlo takové vyprávění vypadat? „Ty přece víš, že Ježíš slíbil, že zase přijde. Ano, přijde zase, a pak bude Bůh králem na této Zemi. Bude s námi bydlet a všichni ho budeme znát. Budeme mít radost, mnohem větší radost než když k nám přijede dědeček na návštěvu. Představ si, jaká to bude nádherná doba. Pak už nebude nikdo smutný. Pak už nikdy žádný ptáček nevypadne z hnízda a jeho ptačí maminka pro něj nebude muset plakat. Pak už si náš pejsek nezlomí nožičku a žádnou kočičku už nikdy nepřejede auto. A ty už si nikdy neuděláš bouli. Maminka už nebude smutná, že umřel bratříček. Nikdo už nebude nemocný a všichni lidé budou žít v míru a pokoji. Ty si budeš smět hrát s obrovskými lvy v zoologické zahradě a nebudeš se už muset bát divokého býka. Už nebudou žádné války, nikdo nebude mít hlad ani žízeň. Tak to všechno bude, až bude na zemi boží království.“

K tomuto vyprávění, které musíme obměňovat podle zkušeností toho kterého

dítěte, můžeme nakonec dodat: „Když přišel Ježíš na svět, slíbil, že Bůh bude kralovat a že bude konec všemu utrpení. Jestliže se tedy radujeme, že přišel Ježíš na svět, myslíme tím zároveň na to, že zase jednou přijde a že se pak splní všechno, co slíbil. Z toho se o vánocích radujeme a v to doufáme.“

Chápeme již nyní, proč se musíme zřít vánoční pohádky o Ježíškovi? Nesmíme v dítěti pěstovat falešná očekávání, ale musíme v něm vzbudit naději na novou zemi.

Další zkušenosti s Bohem

Naše čtyřleté dítě má již o Bohu dost přesnou představu, která se v dalších letech ještě obohatí a prohloubí. To, co dítě o Bohu ví, sice ještě nedokáže formulovat, avšak s Bohem toho již hodně prožilo a má s ním celou řadu zkušeností. Pokusme se nyní o jejich přehled.

Dítě ví, že Bůh je větší a mocnější než jeho rodiče. Vidí, že rodiče Boha prosí a děkují mu. Vlastně se rodiče chovají k Bohu stejně, jako se chová dítě ke svým rodičům. Jako dítě patří ke svým rodičům, tak také rodiče patří k Bohu. Také dítě patří k Bohu, Bůh ho chrání ve dne i v noci, dítě mu děkuje za krásný den a za dobrou noc. Bůh má účast na všem, co dítě dělá: dítě mu vypráví ve své modlitbě o tom, jak si dnes hrálo, o svých hračkách, i o svých kamarádech, zkrátka o všem, co se během dne udalo pozoruhodného. Bůh má také něco společného s jídlem a pitím. Jídlo sice připravuje maminka, avšak přesto všichni děkujeme Bohu za to, že máme co jíst. Bůh má něco společného s rašením a růstem, dokonce i s vývinem děťátka v matčině těle. Bůh má také něco společného se sluncem a měsícem, se sněhem a deštěm, s bouří a vichrem. Bůh má také co dělat s nemocí, protože ho maminka prosí o uzdravení svého dítěte.

Už ve svých čtyřech letech dítě ví, že tento Bůh jedná rozporuplně. Nechá děti přijít na svět. Nechává je také onemocnět? Může snad dokonce i za smrt? Později se dítě naučí nazývat tohoto Boha „Pánem nad životem a smrtí“. Ke své - trpké - zkušenosti dospělo dítě již v prvních letech svého života.

Někdy může dojít v rodině k úmrtí, možná, že zemře dědeček. Dítě se po mnoho týdnů modlilo, aby ho Pán Bůh uzdravil, avšak modlitba nebyla vyslyšena. Jednoho dne přišla zpráva, že dědeček zemřel. Všichni jsou smutní a pláčí. Bůh dítě této bolesti neušetřil a dítěti se zdá, že mu Bůh nějak ublížil. K pocitu hořkosti však přistupuje zkušenost, že se rodiče přesto k Bohu obracejí a prosí ho nyní, aby daroval zemřelému věčný pokoj. To se Pán Bůh i nadále o dědečka stará? To ho má rád i teď, když už leží v hrobě? Když tedy smrt má něco společného s Bohem, třeba není jenom zlá a odporná. Dítě začíná v této ztrátě tušit nějaký smysl, a to právě díky víře rodičů, že Bůh zůstává dobrý, i když souvisí se smrtí.

Snad se dítě zúčastní pohřbu a prožívá smutek a bolest pozůstalých, prožívá ještě jednou svoji ztrátu a cítí svůj neskonalý smutek.

Všimá si, že se úmrtí prožívá slavnostně jako nějaký svátek. Dokonce i truchlíci se rozveselí, hodně se jí a pije, vzpomíná se na mrtvého i na živé, smích se mísí s pláčem a radost střídá smutek -všechno zároveň. Smutek a očekávání jsou tu v těsné blízkosti, a všechno to nějak souvisí s Bohem.

Bůh je nepochopitelný. K této zkušenosti dospěje dítě velmi brzy. Pro dítě je smrt starého člověka právě tak smutná jako smrt mladého, na rozdíl od nás dospělých, pro které má smrt starého člověka více smyslu než smrt mladého. Ještě více však dětské chápání přesahuje zkušenost s narozením sourozence s vrozenou vadou. To také souvisí s Bohem. Rodiče s pláčem prosí Boha o uzdravení svého dítěte. Když může Bůh uzdravovat, může pak také způsobit, že člověk onemocní? Možná, že se dítě zeptá: „Tatínku, může Pán Bůh za to, že je naše Zuzanka nemocná?" Na to otec nedokáže odpovědět. Dopustil skutečně Bůh, aby toto dítě přišlo na svět nemocné? Je za to zodpovědný? To otec sám neví. Ví jenom jediné: že také nemoc s Bohem souvisí. Řekne tedy chlapci: „Já nevím, Ondřeji. Naše Zuzanka je na světě, protože to Pán Bůh chtěl. Je ale nemocná a snad se ani nikdy neuzdraví. Proč to tak musí být, to nikdo nedokáže říci. Jisté je jen jedno: Pán Bůh má naši Zuzanku rád."

Takovými zážitky dospívá dítě k velké otázce, proč to tak je? To je otázka, která se nedá vyřešit za celý život a která člověka stále zneklidňuje. S tímto Bohem to vůbec není snadné. Ve svých čtyřech letech se dítě snaží lépe se pojistit. Jako protiváha se nabízí síla přírodních věd. Dítě si říká: „Když budu pít poctivě citrónovou šťávu a jíst rybí tuk, nemohu být nemocný." Můžeme uhodnout, jaký myšlenkový postup v hlavičce dítěte probíhá. To, co dítě ještě nedokáže formulovat, vypadá asi takto: „S Bohem je radost i trápení. Já ale o trápení nechci nic vědět. Já chci být pořád jen veselý. Musím tedy najít něco, co mě před trápením ochrání." V našem případě jsou to tedy vitaminy. Dítě chce vyloučit z Boha všechno temné a nejasné. Chce, aby byl celý svět neporušený a Bohu aby příslušela jen péče o radost a štěstí. Dítě by chtělo ještě změnit svými přáními svět, chce, aby skutečnost znamenala vždy jen bezpečí a zdar. Dítě se vzpouzí proti boží nevypočitatelnosti a nepochopitelnosti. Prožívá celou dvojakost boží temnoty i božího jasu. Dítě ji nemůže jen tak přejít. Takové vyučování náboženství, které dětem představuje Boha jako dobráckého a neškodného starého pána, jenž se stará o klid a pořádek na světě, se s touto dětskou zkušeností poctivě nevypořádá. Bůh není dobrácky neškodný. K této zkušenosti, kterou naše dítě získá už v prvních letech svého života, se my dospělí často nechceme přiznat. Dítě se ještě brání rozporuplnosti a nejednotnosti svého obrazu Boha. My dospělí už boží protikladnost odmítáme připustit. Dítě ještě touto protikladností trpí a vzpouzí se proti ní. My jsme uzavřeli líný a nevěrohodný kompromis. Boží rozpornost už nepřiznáváme. Od svých dětí se můžeme učit čestnosti, upřímnosti a otevřenosti. Vydržet s tímto Bohem, to vyžaduje odvahu.

Vyprávění ze Starého a Nového zákona

Mnohým rodičům působí Písmo svaté velké potíže. Snad byli v dětství příliš zahlcováni jeho četbou, snad museli znát nazpaměť nespočet kapitol, nebo se s ním kromě nedělních čtení, která se rok co rok s únavnou monotóností opakovala, nikdy neseťkali. Proto se musíme nejprve zamyslet nad svým vztahem k bibli.

Všichni víme, že Písmo svaté je prastará kniha, na níž se svým vyprávěním, jeho doplňováním, převypravováním a přepracováním podílely stovky lidí. Sama o bible je velmi nejednotná. Obsahuje ságy, legendy, pohádky, vyprávění, historické údaje, mýty, podobenství a vidění. My dospělí víme, že nelze brát doslova vše, co Písmo svaté obsahuje. Víme například, že mnohé historické údaje neodpovídají skutečnosti. Víme, že potopa světa nebyla nikdy v takovém rozsahu, v jakém ji líčí bible. Víme, že Noemova archa nemohla mít nikdy rozměry, jaké jsou uvedeny v Písmu. Byla by totiž tak obrovská jako největší středověké katedrály. Mnozí z nás mají rádi příběh o Jonášovi a velrybě, třebaže víme, že Bůh nikdy takovým pohádkovým způsobem nejedná. Ani Lotova žena se jistě neproměnila v solný sloup, i když se dodnes najdou podnikaví lidé, kteří rádi turistům vydávají různé solné útvary, podobající se lidské postavě, za tuto ženu. Nebo přechod přes Rudé moře. Představme si, že se tehdy voda postavila po obou stranách jako zeď a nechala Židy projít, zatímco Egyptané byli pohřbeni pod vodními masami. Není pravda, že bible má přece pravdu. Je nutné si ujasnit, že z historického hlediska jsou tyto příběhy legendami, které chtějí sdělit něco podstatného o Bohu. Pro vypravěče nebylo důležité, jak se to stalo, pro něj byl důležitý jedině ten, který stál v pozadí všeho, co vzbuzovalo úžas a bázeň, Bůh, Hospodin. Tento vypravěč nedokázal vyjádřit svůj úžas a bázeň jinak, než zobrazením zázraku.

Dnes víme, že zázraky, o nichž hovoří Písmo, se takto nikdy neudaly. Přesto je nemůžeme odmítat jako nepravdivé. Jsou dodnes schopny podněcovat nás k tomu, abychom přemýšleli a ptali se, kdo je ten, který tehdy bojoval se svým lidem. Když si člověk jednou ujasnil, co chce Písmo svaté ve skutečnosti sdělit, nemá už s těmito příběhy o zázracích žádné problémy. Jsou pro něj nepostradatelnou součástí zvěsti o Bohu, o němž nelze mluvit jinak, než že ho zahalíme tajemstvím a nepochopitelností, protože Bůh je takovým tajemstvím a nepochopitelností skutečně zahalen, a tak se také s člověkem setkává.

Mnoho učitelů náboženství se obává, že se jednou tento světový názor prudce střetne s přírodovědným poznáním, které už dnes nikdo nepopírá, například, že svět nebyl stvořen během sedmi dnů, že nebylo světlo před stvořením slunce nebo že došlo k vývoji od opice k člověku. A přece nejsou mezi zprávou o stvoření světa a moderní přírodovědou nepřekonatelné protiklady. Moderní

přírodověda nemůže říci nic o tom, jaký je poměr Boha k této přírodě. Právě kolem tohoto bodu se točí všechno, co chce zpráva o stvoření světa sdělit. V pozadí všeho kolem nás je Bůh. Není důležité, jak k tomu došlo, důležitá je otázka, kdo byl ten, který to všechno uspořádal.

Když dnes přijdeme na besedu do nějaké školy, točí se všechny otázky a pochybnosti dětí a jejich odpor vůči náboženství převážně kolem tohoto problému. Náboženství se už nedá spojovat s přírodními vědami a s moderním poznáním světa. A přece snad není tato roztržka nutná. Svě pohádky přece každé dítě pochopí správně a nemá později žádné trauma z toho, že pohádky neříkaly pravdu v nejjednodušším smyslu slova. Pravdu, která v nich byla důležitá, si už v nich dávno našlo, totiž pravdu, že je správné být dobrým a že zlo bývá potrestáno. Pravdu, že slabšímu se má pomáhat a že silný nebývá vždy ten nejsilnější. Pravdu, že chudý se může stát králem a že král se nechá někdy lehko oklamat. Pravdu, že člověk musí být trpělivý, že někdy je samá těžká práce a dřina a jindy přijde čas hojnosti a blahobytu. Stejným způsobem je třeba vést děti od mytických obrazů Písma k hlubší pravdě. K tomu nepostačí vyprávět dětem stále dokola zprávu o stvoření světa, jak si to přejí. Je třeba s nimi o tom hovořit a neustále poukazovat na souvislosti mezi světem a Bohem. Až jim bude pět, šest či sedm let, dojde někdy spontánně k rozhovoru o tom, že ke stvoření světa určitě nemohlo dojít tak, jak se o tom píše v bibli, ale to že není důležité. Nějak se přece muselo stát, co chtěl Bůh, totiž aby všechno kolem nás vzniklo a aby Bůh byl nad tím vším pánem.

Je možné, že mnoho rodičů nevzalo Písmo svaté do ruky již dlouhou řadu let, protože je za mlada odrazovalo množství příběhů o neuvěřitelných zázracích, které se tak podobaly pohádkám. Snad je odrazovaly i kapitoly, které prý jim ve škole předkládali nesmírně nudným a nezáživným způsobem. Nikdy jim nepřišlo na mysl, že si tato kniha knih svůj titul zaslouží. Po staletí až do dneška je to stále platná a uznávaná zpráva o Bohu, a to nikoli o nějakém Bohu nějakého filosofa, ale o Bohu Abrahama, Izáka a Jákoba. Kdo si myslí, že se může k Bohu dostat jenom přemýšlením, je zcela jistě na špatné cestě. Boha musí potkat tak, jak ho potkávali patriarchové, které podle Písma svatého nazýváme jmény Abraham, Izák a Jákob.

Dříve byl na školách předmět biblická dějprava jedním z nejnudnějších předmětů. Měl tak málo společného s naším životem, s tím, co nás zajímalo a co se nás bezprostředně týkalo. Mnozí učitelé nepochopili, že nám mají vysvětlit, jak k této látce přistupovat, a tak jsme nenašli odvahu se jí zabývat. Vyplatilo by se však, a to nejen kvůli dětem, abychom tuto knihu znova otevřeli, protože je stále pramenem posilujícím naši víru. Třeba se nám podaří najít si k ní, společně se svými dětmi, nový vztah.

Naším úkolem není žádné systematické předávání vědomostí o Písmu svatém nebo snaha vést děti k jeho důkladné znalosti. Když dětem vyprávíme příběhy z

Písma svatého, nejde nám vůbec o předávání vědomostí. Chceme dětem umožnit, aby získaly zkušenost s Bohem. S tím Bohem, s nímž se už ve svém každodenním životě potkaly a který se mnoha lidem před nimi dal poznat zblízka.

Ať si děti oblíbí některé kapitoly z Písma, které jste poslouchali vy, když jste byli dětmi. Měli byste jim povědět něco o Bohu, ale nejenom o Bohu, nýbrž i o tom, jak jste na tom vy sami ve vztahu k němu. K vyprávění o stvoření světa patří také vyprávění o novém nebi a nové zemi. Děti se ptají na minulost a ptají se i na budoucnost. Dítě se ptá: „Maminko, jak jsem přišel na svět?“ Dítě se také ptá: „Maminko, odkud se berou malé děti?“ A ptá se také: „Maminko, kde jsem byl předtím, než jsem byl v tvém bříšku?“ Stejně tak se zabývá i otázkou, co bude, až vyrostete, čím se jednou stane. Bude tatínkem, maminkou, strojvedoucím, konstruktérem, bude člověkem, kterého má každý rád? Dítě je vlastně zcela orientováno k budoucnosti a chtělo by vědět, že je jeho budoucnost dobrá a že stojí za to, aby se na ni těšilo.

Dnes už víme, že dítě již prožívá velmi mnoho starostí a trápení a hodně zklamání a bolesti. Vlastně bývá dítě většinou v jednom ze dvou stavů: buď se raduje, nebo musí být utěšováno. Dítě si myslí, tak jako nakonec v hloubi srdce i my dospělí, že život by měl být vlastně něco, v čem převládá radost a kde není místo pro starosti a bolesti.

Vyprávět svému dítěti o novém nebi a nové zemi můžeme pochopitelně jen tehdy, když sami doufáme, že jednou na tento svět skutečně přijde spása. Když očekáváme, že tento svět jednou bude bez problémů, že jednoho dne přestanou války, že bude utišen hlad a že bude konec nenávisti. Většina z nás ještě zná ony krásné texty ze Starého zákona, které v zářivých barvách líčí boží království, jež nastane, až bude Bůh konečně vládnout na této zemi. To je to království, o němž řekl Ježíš, že se přiblížilo. Většina lidí řekne: tuto naději dobře známe a už na ni nevěříme. Nemůžeme uvěřit tomu, že jednou nastane nové nebe a nová země. Tento svět směřuje k postupnému sebezničení. Jsme příliš skeptičtí, nemůžeme už tuto naději sdílet.

Kdo to říká, prozrazuje o sobě, že je v něm přece jen jiskřička naděje na neporušený svět, ve kterém vládne právo a v němž není místo pro žádné zlo. A právě tato naděje, tato nepatrná, tichá a zoufalá jiskřička naděje stačí k tomu, abychom o ní mohli se svými dětmi mluvit. I zde si můžeme pomoci básnickými obrazy, které mají děti v oblibě a které také často používá Písmo. Je v nich tak velký kus poezie, že nás vždy potěší slyšet například tato slova zaslíbení: „Vlk bude pobývat s beránkem, levhart s kůzlem odpočívat. Tele a lvice i žírný dobytek budou spolu a malý hoch je bude vodit. Kráva se bude popásat s medvědicí, jejich mláďata budou odpočívat spolu, lev jako dobytče bude žrát slámu. Kojenec si bude hrát nad derou zmije, bazilišku do doupěte sáhne odstavené dítě. Nikdo už nebude páchat zlo a šířit zkázu na celé mé svaté hoře,

neboť zemi naplní poznání Hospodina, jako vody pokrývají moře." (Izajáš 11,6-9)

Tuto scénu nemůžeme přirozeně vyprávět dítěti jen tak z ničeho nic. Hodí se nám teprve tehdy, když například dítě jednou projeví lítost, že si nesmí pohladit sousedova psa, protože je zlý a kouše. Když lituje, že si s ním nemůže hrát a dovádět a že mu nemůže ukázat, jak ho má rádo. Vyprávění toho druhu je možné jenom tehdy, když už odpovídá zkušenostem našeho dítěte. Když už bylo zoologické zahradě, kde ho udivilo husté a pevné pletivo kolem výběhu ledních medvědů, dovádějících ve vodě: možná se dítě ptalo, proč nemůže jít za medvědy do vody. Když mu matka vysvětlila, že by lední medvěd každého, kdo se k němu přiblíží, roztrhal na kusy, získalo dítě zkušenost, která je nutná k pochopení uvedeného úryvku. Tvorstvo je porušené. Dítě by chtělo mít rádo, a přitom jeho láska není jinými tvory - zvířaty - opětována. Varujeme ho před hady a před pavouky, před sousedovým psem, před vlkem v pohádce a před lvy v kleci. Přesto se naše dítě cítí být nevysvětlitelným způsobem k těmto zvířatům přitahováno, cítí se s nimi být spřízněno a chtělo by je mít rádo. Chtělo by s nimi být pohromadě a nechce věřit, že mu od těchto zvířat hrozí nebezpečí. Velmi brzy však zjistí, že včely bodají, že se ptáček nedá chytit, a že sousedův pes je nebezpečný. Dítě není s takovým světem spokojeno, nechce se s ním spokojit. Zlobí je, jak je to na světě zařízeno. My dospělí už tento stav takto nevnímáme, už dávno jsme se odnaučili bouřit se proti němu, zvykli jsme si, smířili jsme se s ním a rezignovali. Když se však někdy vzchopíme, pocítíme v sobě ještě vzpouru proti tomuto stavu a touhu, aby tomu přece jen bylo jinak, aby svět byl neporušený a místo nepřátelství aby na zemi vládl pokoj a mír.

K vyprávění o nové zemi a novém nebi patří jistě i to, že Bůh nám pak bude zcela nablízku. Jak zní zaslíbení? „Bůh bude přebývat mezi nimi a oni budou jeho lid." (Zjevení 21,3) Také o tom můžeme dítěti vyprávět, jen když už ví, co je odchod a odloučení. Zároveň musí také dítě pociťovat touhu setkat se jednou doopravdy s Bohem, o němž již tolik slyšelo a kterého již tolika různými způsoby poznávalo, být mu nablízku a nechat se od něj vzít do náručí.

Představme si, že rodinu navštíví dědeček, který bydlí mnoho set kilometrů daleko. Malé děvčátko se mohlo z této vzácné a drahé návštěvy těšit osm dní. S dědečkem jí bylo moc pěkně, protože měl pro ni mnohem víc času než tatínek, který chodí do práce, nebo maminka, která se musí starat o ostatní sourozence a k tomu o celý velký byt. Dědeček měl čas a trpělivost, znal hodně pohádek a říkanek, hrál si s ní a žertoval. Zkrátka byl tady. Teď ho všechny děti zase slavnostně doprovázejí na nádraží. Dědeček nastupuje do vlaku, ještě jednou se vykloní z okénka, zamává, a pak už odjíždí. Děti si s ním mohou sice telefonovat, ale jen zřídka a nakrátko. Už mu nemohou sedět na klíně, už necítí jeho pohazení a neslyší jeho vlídná slova plná porozumění. Děti jsou smutné a pláčou, že jim dědeček odjel. Vědí, že za půl roku zase přijede, ale pro děti je půlrok celá věčnost. Říkají, že by byly šťastné, jen kdyby s nimi byl neustále.

Může se stát, že někdy, třeba u nedělní snídaně, se začne mluvit o dědečkovi a o tom, jak by bylo krásné, kdyby tu s námi byl. Pak třeba tatínek prohodí: „Napadlo mě něco velmi důležitého: teď postrádáme dědečka a chtěli bychom, aby tu byl stále s námi. Víte, že mnoho lidí má stejnou touhu po někom, po kom se jim stýská, a s nadějí čekají, až přijde? Oni tím ale nemyslí dědečka, nýbrž někoho jiného. Víte přece, že Pán Bůh slíbil lidem, že jednou přijde na tento svět. Písmo svaté říká, že Bůh bude bydlet ve městě Jeruzalémě a že jeho světlo bude svítit ve dne i v noci. Jak se to jednou stane, to nevíme. Nevíme, jestli to jednou bude tak, že postačí jen pár kroků, abychom se k němu dostali a mluvili s ním. Víme jen jedno: slíbil nám, že tu jednou s námi bude a že u nás zůstane, aby nám byl nablízku. A když vám dnes tolik chybí dědeček, dovedete si představit, jak všichni lidé postrádají Boha a doufají, že brzy přijde a splní svůj slib?

Stvoření světa a očekávání nové země jsou dvě ústřední témata z Písma, která naše děti nejvíc zajímají. V Písmu však tato vyprávění nenajdeme tak, jak je mají děti slyšet.

Děti musí tyto příběhy slyšet tak, jak to odpovídá jejich chápavosti a jejich běžné zkušenosti. Skutečnou náboženskou naději můžeme s tímto vyprávěním spojit jen v případě, že je podložena zkušeností dítěte. Nemusíme se obávat, že bychom potřebovali velké znalosti k tomu, abychom ve svých dětech probudili náboženské citění. Nepotřebujeme k tomu ani víru, která hory přenáší. Kdo z nás ostatně takovou má v tomto čase pochyb a těžkostí? Myslím, že nám postačí alespoň důvěra v to, že to tak přece může být, že Bohu patří tento svět od počátku až do jeho nového stvoření v novém nebi a v nové zemi. Do takových hovorů se nemusíme pouštět s dětmi, kterým ještě není šest let. Ale rodiče, kteří tuto důvěru mají, nemohou jinak, než o ní mluvit, protože jejich srdce je plné této naděje a očekávání.

Podle chápavosti dítěte upravujeme také vyprávění o Ježíšově narození. Pro naše čtyřleté až šestileté děti zůstává toto vyprávění nadále důležité. Ve vánočním příběhu slyší děti většinou poprvé o někom, kdo má mít v jejich životě rozhodující význam, o Ježíšovi. Dítěti nemůžeme vyprávět text Písma přesně tak, jak stojí v bibli. Náboženští pedagogové sice požadují, abychom se pokud možno drželi doslovného textu Písma. Nemyslím si však, že by tento požadavek vyhovoval dětem ve věku tří, čtyř nebo pěti let. Dítě, které vyrůstalo zcela osamoceně a nikdy nevidělo *žádné* jiné malé dítě a nikdy si s jinými dětmi nehrálo, není schopno příběhu o Ježíšově narození porozumět.

I zde musíme tedy navazovat na prožitek a na zkušenost dítěte. Nejlépe bude, když zapomeneme na veškerou naši teologii a na všechno, co jsme slyšeli při kázání o Božím Synu, o zrození z Panny, o Bohočlověku nebo o tom, že se slovo stalo tělem, jak čteme v Janově evangeliu. Vyprávějme dítěti o tom, že jednou přišlo na svět děťátko, které měl Bůh moc rád. Měl je tak rád, že ještě

předtím, než se narodilo, poslal k jeho mamince posla, aby jí řekl, jaké má Bůh s tímto dítětem plány. To dítě se mělo stát hrdinou svého národa a jeho králem. Ale jak přišlo to dítě na svět? Narodilo se na ubohém a nuzném místě, v koutě chléva, v žádné porodnici ani v teplé postýlce. Mělo však maminku, která na něj byla hodná, a tatínka, který se o ně dobře staral. A ačkoli měli okolo sebe takovou bídu a nouzi, našlo se i pár lidí, kteří se s Marií a Josefem radovali. Přišli se s nimi této události účastnit. Při narození Ježíška se vůbec udalo mnoho pozoruhodných věcí. V Písmu se mluví o andělech a o *zázračné* hvězdě, ale nic z toho není pro naše dítě důležité a nemusíme o tom mluvit. Důležité je, že dítě získá povědomí o tom, kdo je toto dítě v jesličkách a že z něj jednou vyroste muž, ve kterého mnoho lidí doufá. Dítě se také dozví, že se bude o tomto muži říkat, že je spasitelem, zachráncem svého národa, a nejen svého národa, ale i lidí na celém světě. A že také my spojujeme s tímto Ježíšem spásu a záchranu svého dítěte a celé své rodiny.

Neměli bychom z tohoto příběhu dělat sentimentální záležitost. Měli bychom jej však vyprávět tak, aby mu dítě rozumělo. Dítě chce vědět, jak vypadal chlév s jesličkami, jak byla upravena sláma, aby děťátko neškrabala, jestli neplakalo a jestli se chovalo stejně jako jiné děti. Chce vědět, zda je Marie kojila a co při tom dělal Josef. Náboženští pedagogové si mohou říkat, co chtějí. Jestliže skutečně chtějí, aby víra v srdci dítěte pevně zakotvila, pak to nejde jinak, než že si dítě živě představí, jak to tenkrát asi bylo. Sporná otázka, zda šlo o jeskyni, chlév či karavanseraj, pro ně není důležitá: musí pouze vědět, že toto dítě, tento Ježíš skutečně přišel na svět. Nedokáže si to představit jinak, než jak si představuje to, co vidí kolem sebe. Později už nebude muset na těchto obrazech lpět. Ale jeho srdce se otevřelo, protože se setkalo s něčím důvěrně známým a milým. Ježíš nezůstane vně jeho světa, ale bude mu rok od roku bližší.

Tyto tři texty jsou tedy zvlášť důležité k prohloubení náboženské zkušenosti dítěte, jednak pro jejich teologický obsah, jednak proto, že jsou pro děti vhodné. Tato vyprávění by tedy mohla být prvními biblickými příběhy, které našemu malému dítěti nabídneme, ve věku zhruba mezi druhým a čtvrtým rokem. Jak to rodiče konkrétně provedou, velice záleží na okolnostech. Dítě, kterému se rodiče hodně věnují a hodně si s ním povídají, těmto příběhům dobře porozumí už ve třech letech a bude je chtít stále znovu opakovat. Zvláště ve svátečních dnech by dítě chtělo znovu potvrdit, že svět má svůj počátek v Bohu, že k němu opět směřuje a že Ježíše Bůh vyvolil, aby jednou přinesl na svět spásu a štěstí.

Tyto tři texty jsou jakoby pilíře, na kterých spočívá všechno ostatní. Co dalšího bychom měli našim dětem od čtyř do šesti let vyprávět, jaké zprávy jim vybrat z obrovského bohatství Písma? I tady platí stejná zásada: svým dětem můžeme přiblížit jen to, co leží na srdci také nám samotným. Nemůžeme jim vyprávět příběhy z Písma jen proto, že si myslíme, že je to z hlediska náboženské výchovy správné. Vyprávět biblické příběhy můžeme jen když nás k tomu nutí naše srdce.

Někteří dnešní teologové a náboženští pedagogové zastávají názor, že je lepší dětem z Písma nevyprávět nic, protože by se mohl příběh překroutit a mohl by pozbýt svého hlubšího a skrytého smyslu. My rodiče bychom se neměli nechat odradit přehnanými požadavky, které před nás dnešní teologie staví. Vyprávějme dětem, co se nám samotným líbí a co máme sami rádi. Může to být třeba vyprávění o Noemově arše nebo o stavbě babylónské věže, příběh o Jonášovi, příběhy o Josefovi nebo také vyprávění o vyvolení Davida za krále a o jeho souboji s Goliášem. Můžeme vyprávět dětem o Bileámově oslici, nebo jim můžeme přiblížit život proroka Eliáše a jiných proroků, kteří jsou nám nějak blízcí. Toto všechno je svým způsobem zvěst o Bohu.

Rodiče se nemusí zabývat otázkou, co je nejdůležitější absolutně, ale tím, co je nejdůležitější pro ně samotné, co je jim samotným nejbližší a co mohou svým dětem nejlépe sdělit. Totéž platí i o Novém zákoně a zprávách o Ježíšovi. Obecně lze říci, že bychom neměli dětem předkládat pouze příběhy o Ježíšových zázracích, abychom z něho neudělali spíše jakéhosi kouzelníka z pohádek. Doporučujeme rozvinout vyprávění o Ježíšově narození, které už ze stručnějšího podání děti znají. Měly by slyšet o tomto člověku, který tak nevýslovně miloval Boha, že se osmělil nazývat jej svým otcem, a který byl zároveň dobrý a laskavý k mnoha lidem, měl soucit s ubožáky a pomáhal nemocným. Měly by slyšet, že ty, kteří se dopouštěli na druhých bezpráví, netupil, ale měl pro ně dobré slovo a napomínal je. Dokázal však také dát najevo svůj hněv vůči těm, kteří se chovali povýšeně a nepřejícně a kteří si o sobě mysleli, jsou lepší věřící a že znají Písmo svaté lépe než ostatní lidé. Všechny scény z Písma, které ukazují Ježíše takto lidsky, jak to vyzařuje ze všech příběhů o něm, jsou pro děti zvláště vhodné. Můžeme tedy uvést vyprávění o Ježíšově žehnání dětem nebo podivuhodný příběh o Zacheovi, v němž se vypráví o tom, jak se Ježíš nechává hostit člověkem, který patřil v Izraeli k nejopovrhovanějším. Můžeme však také vyprávět příběh o vyčištění chrámu od penězoměnců, který líčí, jak rozhněvaný Ježíš vyhání z chrámu ty, kteří vlastně neměli žádné nekalé úmysly, a kteří dělali jen to, co bylo tehdy předepsáno pro vykonání bohoslužby. Nebo příběh o uzdravení malomocného, kde se vypráví, jak se z deseti uzdravených malomocných vrátil k Ježíši jediný, aby mu poděkoval. Stejně vhodné jsou i příběhy o uzdravení slepého žebráka Bartimea, o nemocném u rybníka Bethesda nebo o milosrdném Samaritánovi. Dítě se má při takových vyprávěních naučit zpozornět, má získat vnímavost pro tohoto muže z Izraele, který má pro celý svět jedinečný význam. Tento jedinečný význam má však Ježíš nejen pro celý svět, ale také přímo pro toto dítě, které poslouchá vyprávění o něm a které má být uchváćeno jeho hněvem, žasnout nad jeho radostí a obdivovat jeho schopnost pomáhat druhým.

Vcelku je možno říci, že dětem ve věku od tří do pěti let nemusíme ještě říkat nic o Ježíšově smrti na kříži nebo dokonce o jeho bičování. Ačkoli tato událost úzce souvisí s jeho vzkříšením a je také z teologického hlediska klíčovou

událostí v Ježíšově životě, pro dětskou duši je přece jen příliš těžká a skličující. Pašijový příběh o Kristově utrpení by se proto rozhodně neměl stát těžištěm našeho vyprávění o Ježíšovi. U tak malých dětí všeobecně platí, že kruté a děsivé scény ze Starého i Nového zákona bychom měli bezpodmínečně vynechávat. Dítě v tomto věku nedokáže ještě klást otázky systematicky, neptá se ještě, jak to bylo dál, co se stalo s Ježíšem potom a proč o něm mluvíme ještě dnes. Tak malé dítě zpočátku jen prostě přijímá, co o Ježíšovi slyší, a jako mozaiku si kamínek po kamínku všechno skládá ve svém srdci. Tak pozvolna vzniká obraz Ježíše, který si dítě může - jak doufáme - uchovávat ještě v dospělosti, protože takto vytvořený obraz je původní a pravý. Také tentokrát je důležité, že Ježíš žije. Přitom není podstatné, jak je možné, že žije ještě dnes, po 2000 letech. Důležité je vést dítě k tomu, aby tohoto Ježíše poznalo a věřilo, že Ježíš, který se narodil před téměř 2000 lety, je nám ještě dnes nablízku a že čekáme na jeho nový příchod.

Pro některé rodiče bude možná obtížné dětem vyprávět po svém některé z příběhů Písma. Mnohým rodičům ani žádná kapitola z Písma nepřišla k srdci natolik, aby nemohli než ji vyprávět dál; a přece by rádi svému dítěti přiblížili něco z pokladů knihy knih. Snad si i sami tajně přejí něco si z bible zase poslechnout. Dříve existovaly domácí bible s velkými barevnými obrázky, které dramaticky a sentimentálně komentovaly příběhy ze Starého a Nového zákona. Z těchto knih se v mnoha rodinách denně nahlas předčítalo. Dnes už takové domácí bible nevidíme často, zato však máme něco, co je pro naše děti velmi vhodné. Jsou to dětské bible, které svými krásnými ilustracemi přibližují jednotlivé scény ze Starého a Nového Zákona. Děti chtějí vidět to, o čem slyší. Rádi si při poslouchání prohlížejí obrázky. Velmi pěkně řešené jsou publikace, které se vztahují k jednotlivým kapitolám z bible, tak zvané biblické obrázkové knížky. Tyto knížky ilustrují vždy jednu jedinou kapitolu z bible a vhodným a srozumitelným způsobem reprodukuje její obsah. Takové řady biblických kapitol vydávají mnohá nakladatelství, ovšemže v různé kvalitě obrazového doprovodu i textů. Vedle těchto dětských biblí a obrázkových knížek existují v Německu pro děti také dobře textově zpracované biblické plakáty, které si mohou děti zavěsit na stěnu. Je mezi nimi například zobrazení stvoření světa, Ježíšova žehnání dětem, nebo znázornění příběhu Jairovy dcerky. Pro naše dítě je dobré, že se může počítat k řadě dětí, které zde k Ježíši směřují a jsou mu nablízku. Jsou tu různé děti, s copánky, pihovaté, s brýlemi, děti hezké i ošklivé, a je vidět, že Ježíš má rád všechny stejně. Obraz tak v dítěti posiluje slovně zprostředkovanou zkušenost, že Ježíš má všechny děti rád. Příběh o malém děvčátku, dcerce Jairově, kterou už rodina oplakávala jako mrtvou a kterou Ježíš navrátil zpět k životu, může být velkou útěchou pro nemocné dítě: Ježíš je i s těmi, kteří jsou nemocní a kteří umírají, a neopouští ani nemocné dítě. Je samozřejmé, že pro tělesně postižené dítě bude velkou útěchou zvláště příběh o uzdravení chromého muže. Právě člověka, který je v nějaké tísní, nemine Ježíš nevšimavě, tak jak to dítě často zažívá od jiných lidí. Ježíš projeví svoji účast a

pomůže tam, kde pomoci může.

K překvapení většiny rodičů však chceme právě dětem zprostředkovat ještě jednu zkušenost, pro niž jsou především děti mimořádně přístupné, i když se zdá být tím nejtěžším, co Písmo obsahuje. Myslím tím boží zjevení. Dětskou představitivost nebrzdí rozumaření zdaleka tolik jako nás dospělé. Často se stane, že některé texty Písma, s jejichž porozuměním si dospělí lámou hlavu, jsou dítěti okamžitě jasné. Podívejme se na následující text. Uslyšíme-li ho, budeme si nad jeho smyslem lámat hlavu, zatímco dítě ihned chápe, o čem byla řeč: „Potom Bůh Mojžíšovi řekl: Vystup k Hospodinu. Pak Mojžíš, Áron, Nadab a Abihú a sedmdesát z izraelských starších vystoupili vzhůru. Uviděli Boha Izraele. Pod jeho nohama bylo cosi jak průzračný safír, jako čisté nebe.“ (2. Mojžíšova 24,9) Pro dítě je taková situace samozřejmá. Král přece bývá obklopen leskem. To, nad čím užasli vyvolení z národa izraelského, je pro dítě přirozené. Bůh, záře a třpyt, to k sobě patří.

Takové texty nejsou zde pochopitelně jen k vyprávění, musí se o nich také přemítat. A děti přece dokáží být překvapivě přemýšlivé.

Zvlášť zřetelně se tento prvek boží nepopsatelnosti projeví v situaci a v příběhu, který všichni dobře známe a který je velmi blízký právě našemu dítěti: v příběhu o Mojžíšovi a o hořícím keři. Poslechněme si tento příběh tak, jak ho můžeme svým dětem vyprávět: Jednou žil v Egyptě muž, který se jmenoval Mojžíš. Byl v Egyptě cizincem a lidé z jeho národa, ke kterému patřil, tam byli stejně tak cizí. Tito lidé se před mnoha a mnoha lety odstěhovali do Egypta, protože je z jejich domova vyhnal hlad. Nyní žil tedy tento národ s Egypťany a musel zde vykonávat těžkou práci. Bůh Mojžíše znal a měl ho rád. Mojžíšův národ byl chudý a Bůh ho měl také rád, miloval ho převelice a chtěl, aby se mu dobře vedlo a aby už nebyl chudý. Bůh chtěl, aby děti nemusely trpět hladem a aby jejich rodiče nemuseli vykonávat práci, která byla nad jejich síly. Jednou Mojžíš pásal, tak jako každý den, své ovce. Najednou spatřil před sebou oheň a bylo mu divné, že ten oheň vychází z keře.

Ale ten keř neshořel. Mojžíš se tedy šel podívat, proč keř hoří a proč ho přitom oheň nezničí. Když se však blížil ke keři, zavolal na něj z keře Bůh: „Mojžíši, nechod' blíž, protože místo, kde stojíš, je posvátná země.“ Mojžíš se lekl, začal se bát a nešel dále. Ale Bůh mu řekl: „Mojžíši, já jsem Bůh tvých otců. Viděl jsem bídu svého lidu. Vyved' můj lid z Egypta, chci ho z té bídy vysvobodit. Tu skryl Mojžíš svoji tvář, protože měl strach na Boha pohlédnout. Ale Bůh opět řekl Mojžíšovi: jsem tu s tebou. A ještě řekl: Pověz svému lidu, že toto je moje jméno: Jsem tu s tebou. Tak mě budete mít neustále na paměti. Řekni svému lidu, že já, Hospodin, Bůh vašich otců, vás chci vyvést z Egypta a chci vám dát zemi, ve které nebudete muset trpět žádnou bídu a žádné příkon.“

Děj tohoto vyprávění není složitý. Je zde řeč o údivu a úžasu, promlouvá zde Bůh a slibuje, že bude nablízku. Tedy žádný dobrodružný příběh, jaké mají naše

děti v oblibě. A přece dítě i takovému příběhu pozorně naslouchá. Ihned pochopí význam božího ujištění o tom, že je zde. Způsob, jakým k tomuto ujištění dochází, naplňuje naše děti stejným údivem a úžasem, jaký zažíval při tomto setkání Mojžíš. Je tu keř, který hoří, ale neshoří. Věta „jsem tu s tebou“ je pro dítě odjakživa tou největší útěchou, jakou zná. Když se maličké v noci bojí a začne plakat, vezme ho otec do náruče a říká mu: Pojď sem ke mně, nemusíš se přece bát, vždyť jsem tady, vždyť jsem tu s tebou. To je přesně to, co Bůh v uvedeném vyprávění slibuje. Bude zde. Nejen s Mojžíšem, nejen s jeho lidem, ale i s tímto dítětem a s jeho rodiči.

Podobná podnětná vyprávění, která se dotýkají dětského srdce, lze navíc vhodným způsobem prohloubit. Můžeme své dítě vyzvat, aby něco nakreslilo. Nemusíme zadávat žádný určitý úkol. Není třeba říkat dítěti, aby nakreslilo, jak jde Mojžíš k hořícímu keři, nebo jak se v tomto keři ukazuje Bůh. Zůstaňme jen u obecného vybídnutí a ponechme dítěti hodně volnosti. Stačí, když řekneme: zkus teď nakreslit, co tě při vyprávění napadlo. Při kreslení se dítě v myšlenkách neustále soustřeďuje na příběh. Přemítá o něm, zatímco jeho ruce a oči jsou zaměstnány kreslením. V jeho uších stále zní naše vyprávění. Kreslením se dítě ponořuje do příběhu a osvojuje si jeho smysl.

My rodiče bychom se neměli tolik bát, že děláme něco špatně, ani při poučování svých dětí o sexu ani při náboženské výchově. Můžeme být bez obav, protože to, co vychází z našeho srdce, pochopí dítě správně. Pro dítě je důležitější, že prožívá naše nadšení, naši víru a naše pohnutí s námi, než když mu předkládáme naprosto korektní a teologicky bezvadné poznatky. Teologická výuka nastoupí později, předtím je nezbytné získat srdce dítěte, a to je úkol nás rodičů.

Dobro a hřích

Už dlouho není cílem výchovy dítě, které nás nezlobí a které je způsobné. Správné dítě nemůže být nepřetržitě hodné. Nemůžeme chtít, aby snědlo vždycky všechno, co má na talíři, aby mělo čisté ruce, aby nekřičelo, nehádalo se, nemlsalo, neroztrhalo si kalhoty a nezlobilo kočku. To by bylo v rozporu s jeho povahou. Naše dítě totiž musí být hlučné, musí si umazat ruce, musí zlobit kočku, a když nemá chuť, nechá jídlo na talíři, a nemůžeme mu to mít za zlé. Ne, být bez ustání hodné, to naše dítě opravdu nedokáže, to se mu podaří jen tu a tam.

Děláme jako rodiče většinou ještě jednu chybu: pleteme si pojmy hodný a dobrý. Domníváme se, že nebýt hodný, tedy zlobit, znamená dopouštět se hříchu. Copak mají ale roztrhané kalhoty, špinavé boty nebo křik a výskání dětí co dělat s Pánem Bohem? Nic, vůbec nic, naprosto nic.

Snad ještě s trochou námahy uznáme, že dětské projevy radosti ze života a chování, které se projevuje způsobem přiměřeným věku a vývoji dítěte, nejsou zárodkem hříchu. Ale v skrytu duše je většina rodičů přesvědčena, že dítě postupem času dospěje do věku, kdy hřešit může, a že před hříchem je nutné mít se na pozoru. Zde vzniká nebezpečí, že budou rodiče za hřích považovat třeba jen naprosto běžnou hádku mezi sourozenci, nebo si budou myslet, že závist mezi sourozenci, která vznikla z toho, že jednoho z nich momentálně zvýhodnili, je něco neodpuštělného, nebo budou pokládat neposlušnost nebo dokonce odmlouvání rodičům za vzpouru proti Bohem ustanovené autoritě. Zkusme se však podívat na všechny tyto případy očima dítěte, a uvidíme, že je to chování naprosto pochopitelné.

Ted' se asi většina rodičů znepokojeně zeptá: ale závidět se přece nemá, prát se je proti křesťanské lásce k bližnímu a proti neposlušnosti je třeba energicky zasáhnout, aby se nepodkopávala rodičovská autorita. Tady přece *začíná* hřích, snad ještě ne v celém rozsahu, ale krůček k hříchu to přesto je.

Takto obecně nemůžeme otázku dětského hříchu řešit. Musíme se podívat na pár příkladů, abychom se naučili rozeznávat, nakolik se dá či nedá mluvit o hříchu.

Toník je nejmladší ze čtyř sourozenců. Jeho tři sestřičky nad ním mají jasnou převahu, především ve výřečnosti a co se ostrého jazýčku týče. Nenechají ho chvíli na pokoji a neustále si ho dobírají hloupými řečmi. Co mu tedy zbývá jiného, než se jim postavit a zmužile bojovat o své právo pěťmi? Je to jeden ze způsobů, jak si zjednat spravedlnost. Trpět po mnoho let bezpráví od tří prstředkých sester není přece žádný křesťanský požadavek, naopak, chlapec se má naučit prosadit se i vůči nim. Nemůžeme mu mít za zlé, že ve svých čtyřech, pěti letech nemá ještě dost citu pro míru a přiměřenost. On sám se polekal, když jeho

starší sestřička spustila nářek, a při pohledu na její oteklou a červenou tvář moc dobrý pocit neměl.

Ne, náš udatný bojovník za mužskou čest žádný hřích nespáchal. Nemusí proto večer při modlitbě prosit Boha za odpuštění. Tato příhoda nemá co dělat ani při večerním zpytování svědomí, které někteří horliví rodiče bohužel dosud mají ve zvyku. Přesto s Bohem tato událost souvisí. Předmětem rozjímání s Bohem by měla být myšlenka: mělo by to být jinak. Pomož, Bože, aby to bylo jinak. V modlitbě bychom to mohli vyslovit přibližně takto: „Dobrý Bože! Naše velké děti mají ostré jazýčky. Jsou to děvčata a ráda si svého bratra dobírají. Přesto ho však mají moc ráda. Toník má své sestry také rád, ale nechce si nechat líbit jejich posměšky. Bránil se po svém, a teď má naše Jitka pod okem modřinu. Prosíme tě, Pane, pomoz našim dětem, aby se měly rády a aby si navzájem pomáhaly. Vždyť ty je máš všechny stejně rád a nechceš, aby se jednomu z nich děla křivda. Amen.“

Tímto řešením nevznikne v našem dítěti nesprávný pocit viny. Sourozenci naopak pochopí, že by se měly hledat jiné způsoby, jak spolu navzájem vycházet. Takto mezi nimi nedojde k nevraživosti, protože se nikdo necítí být nespravedlivě pokořen. Toník cítí, že ho rodiče chápou, že ho neodsuzují. A je přes to všechno rád a zkusí to příště se sestrami jinak.

Jak je to s neposlušností? Bylo by věru snadné, kdyby stačilo, aby rodiče pískli a děti by okamžitě skákaly. Bylo by to příjemné a pohodlné, ale rozvoj dítěte k samostatnosti by to trvale poškodilo. Dítě nemůže být stále poslušné, jinak se nikdy nenaučí být samostatné a nenaučí se svobodně rozhodovat. Chce-li se dítě jednou stát dospělým, nesmí být stále poslušné. Nelze tedy vydávat za hřích to, že dítě nemůže a nesmí stále jen poslouchat. Musíme uznat, že je to něco, co je pro život nesmírně důležité, co musíme jako rodiče respektovat a co nesmíme podrývat svými mylnými představami o hříchu. Kdyby tomu bylo jinak, byl by přece dětský věk jedinečnou příležitostí k hříchu.

Vezměme si následující případ: Jakub má přísně nakázáno chodit domů ze školy cestou, kterou mu rodiče určili. Očekává se od něj, že půjde hned po škole domů. Je to pochopitelné. Rodiče zvolili pro svého syna nejbezpečnější cestu, protože na ulicích je hodně rušno. Jakub má ze školy spěchat rovnou domů, protože se hodně mluví o únosech dětí. Požadavek rodičů tedy není neoprávněný. Bylo by rozumné, kdyby chlapec poslechl. Přes všechna dobrá předsevzetí však není možné, aby Jakub rodičovské nařízení bez výjimky dodržel. Vždycky má pro to svoje důvody, jenže nemůže své rodiče přesvědčit, že jeho důvody mají stejnou váhu jako jejich starosti. Z jeho hlediska to tak rozhodně je. Jednou je jeho kamarád smutný, a Jakub ho kousek cesty doprovodí. Podruhé je slyšet nablízku houkačku. Náš milý Jakub, lačný dobrodružství, musí být u toho, co kdyby náhodou potřebovali pomoc. Alespoň bude doma o čem vyprávět. Jindy si musí jít do obchodu koupit gumu a jindy ho

zase zdrží kamarádi, protože je nutné konečně přeprat kluky ze sousední třídy.

Proti oprávněným požadavkům stojí pochopitelné důvody, to musíme připustit. Když za to svého chlapce potrestáme příliš tvrdě, že už se příště neodváží povolit uzdu svým touhám, zlomíme jeho vůli a potlačíme jeho neodolitelnou zvědavost, která ho tak odvázně a podnikavě žene do světa. Ale kdybychom jeho neposlušnost přešli mlčky, vyvoláme v něm pocit, že to se svou starostí o něj nemyslíme vážně. Trest by měl tedy být přiměřený a neměli bychom o něm mluvit jako o trestu, nýbrž jako o kompenzaci starostí, které nám způsobil. Můžeme například říci: „Chápeme, že jsi musel jít kamarádům na pomoc, když se prali. Ale nám jsi způsobil velkou starost. Dvakrát jsme tě byli hledat ve škole. Dnes večer za to umyješ nádobí, aby maminka dohnala čas, který ztratila tvým hledáním.“

Bylo by však naprosto nesprávné, kdybychom tuto nevyhnutelnou neposlušnost odsoudili jako hřích. Jak jsme právě viděli, rodiče dokáží celou záležitost urovnat způsobem pro obě strany přijatelným. Neposlušností Boha neobtěžujeme. Berme ji jako provinění dané vývojem dítěte, kterému se dítě těžko ubrání, přestože ví, že je to něco nesprávného. Opravdu nesmíme dopustit, aby se z vývojových krůčků našich dětí dělal hřích před Bohem. Jinak bychom totiž prosazovali takovéto pojetí Boha: „Necháváš mě nebohého padnout do hříchu, a pak mě necháš se trápit.“

Ale i zkušenost, že neposlušnosti se dítě těžko vyhne a že by mělo přesto být poslušné, můžeme také pojmut do modlitby. „Dobrý Bože, děláme si starost o našeho Jakuba, protože ho máme moc rádi. Chápeme, že by chtěl chodit domů pokaždé jinudy. Prosíme tě, pomoz jemu i nám, abychom všichni poznali správnou cestu a jednou šťastně dospěli do tvého království. Protože ty jsi náš Král a Pán. Amen.“

Neposlušnost a hašteřivost bývají nejobtížnějšími dětskými nectnostmi. Někdy nás však ještě více zneklidňuje jiná věc. Především nás vyvede z míry, když vidíme, že dítě s nejnevinnějším pohledem lže. Jak tomu rozumět?

Lež má u nejmenších dětí a u dětí předškolního věku zcela jiný význam než u dětí o něco starších - což však neznamená, že by desetileté dítě, které lže jako když tiskne, bylo velkým hříšníkem. Předškolní děti nedokáží ještě bezpečně rozlišit realitu od svých přání. Jejich přání jsou často tak silná, že věří tomu, že jimi mohou změnit realitu. Dítě si například přeje, aby vajíčko, které mu upadlo na zem, nebylo rozbité. Vajíčko se nesmí rozbít, tedy rozbité není. Tento myšlenkový postup není jistě nijak zvlášť logický, zvláště pro uvažování dospělého. Proto se dříve, dokud se ještě tak dobře nerozumělo dětské psychice, dětem velmi křivdilo, když se právě tyto tak nevinné dětské lži braly tragicky. Spojení lži s hříchem bylo dětem vštěpováno už v předškolním věku: „Kdo lže, ten krade, kdo krade, do pekla se hrabe.“ Děti se pak neprávem cítily provinilé, i když lhát nechtěly. Avšak síla jejich přání byla silnější. Věřili, že jim pomůže

změnit svět.

Dnes víme, že na tom, že děti lžou, není nic nemravného. V žádném případě je za lhaní netrestejme. Čím větší toleranci vůči svým dětem projevíme, tím dříve si samy dodají odvahy přiznat se k tomu, co provedly. Nebudou si pak připadat provinilé a nebudou už muset samy před sebou popírat svůj čin a brát ho, jako by neexistoval. Ke skutečnosti a k pravdě dospěje naše dítě jen tehdy, když pro ně skutečnost nebude příliš krutá a když se pravda stane pozvolna přijatelnou. Naše obavy z dětského lhaní pusťme tedy klidně z hlavy. S Bohem nemá takové lhaní vůbec co dělat. Není také důvod, abychom lhaní zařadili do našich modliteb, protože tím bychom mu jenom přidávali na závažnosti.

Jsou ovšem děti, u nichž je lhaní chorobné, protože se jejich vývoj ubírá nesprávným směrem. Nepotřebují trest, ale spíše naši pomoc, aby mohly najít cestu ke zdravému vývoji.

Také *mlsnost* našich dětí nám často dělá starosti. Jedinou možností, jak jí předcházet, je nedovolit, aby si dítě mohlo vytoužené pochoutky brát samo. Často to ale nebude proveditelné. Máme pak spustit hromy a blesky, když přistihneme malého mlsala, jak tajně chodí na med? Nikoli. Mlsnost, která se za určitých okolností u dětí projevuje, je přirozená a odpovídá potřebám dětí. Dítě, kterému všechno jídlo vlastně přidělujeme a samo si nemůže příliš vybírat, mívá občas na něco obrovskou chuť a nebude asi nic zlého, když své chuti čas od času vyhoví. Kdyby se však taková přání příliš často a vytrvale opakovala, pak bychom neměli hledat příčinu v nedostatku pevné vůle dítěte, ale měli bychom si položit otázku, zda nemá takové chování dítěte nějakou konkrétní příčinu, možná v dosud nerozpoznané nemoci. Je tu však jiný, pravděpodobnější důvod, a tím je trvalý pocit neuspokojení, pocit, že nikdy nic nedostane, že ho nikdo nemá rád, že nemá co dělat a že ho nic nebaví. Dítě, v jehož rodině převažuje na nějaký čas utrpení a zármutek, se bude důrazněji dožadovat sladkosti než dítě z rodiny, ve které jde život klidně a bez větších problémů. Také se stává, že při narození dalšího sourozence hledají děti ve zvýšené spotřebě sladkostí kompenzaci za to, že se jim maminka věnuje méně než předtím. Vcelku lze říci, že dítě v předškolním věku není ještě schopno odřici si splnění svých neodbytných přání, aniž by si přitom nedělalo násilí. Bylo by nesmyslné vinit ho za to z něčeho špatného nebo dokonce z hříchu.

Neposuzujme život našeho dítěte stále jen z pozice hříchu a možného pochybení a podívejme se i na časté situace, kdy je dítě dobrovolně a spontánně hodné. Tak jako může být dítě v očích dospělých nadmíru zlé, může být právě tak překvapivě dobré. Můžeme sledovat, jak se čtyřletý chlapec dokáže rozdělit se svým bratrem o oblíbené čokoládové vajíčko, protože bratříček ho od rodičů z trestu nedostal. Nebo jak dvouletý chlapec přistoupí ke své čtyřleté sestřičce, pohladí ji po tváři a snaží se ji utěšovat, protože upadla. Nebo jak se pětiletý kluk pokouší zašít svému bratrovi kalhoty, které si roztrhl, když nedovoleně

přelézal plot. Jak tříletý capart podává své mamince jablíčko, protože je smutná. Jak se pětileté dítě zřekne své nejmilejší hračky a dá ji svému těžce nemocnému sourozenci, který po ní dlouho toužil. Vidíme také, jak si dokáží sourozenci navzájem pomáhat, aby měli více času na hraní. A kdo jednou viděl, s jakou obětavostí a trpělivostí podpírá malá holčička svého bratra, který po úrazu nemůže chodit, jak mu nosí hračky a jak se mu snaží ve všem, co potřebuje, přívětivě vyhovět, ten také ví, že i malé děti jsou schopny být skutečně dobré. Máme tedy nyní říci: „Teď jsi ale udělal Pánu Bohu radost?“. Nedělejte to, prosím. Dítě jednalo spontánně, ze soucitu a ze solidarity. Nezavěšujme nad to, co dělá bez dlouhého rozmyšlení, nesprávný firemní štít. Smíme sice předpokládat, že Boha, který má sám o dítě zájem, těší, že je dítě laskavé a dobré. Naše šilhání k nebi však samozřejmost tohoto dětského počínání umění. Budeme-li tvrdit, že dítě udělalo něco takového kvůli Bohu, ztratí tento skutek svoji opravdovost. Později by se mohlo dítě proti takovým řečem bouřit a mohlo by je pokládat za prolhané zbožné povídání, kterého má až po krk.

A přece bychom měli dát dítěti na srozuměnou, že se Bůh na jeho laskavosti účastní. Dítě sice nepochybuje o tom, že když má z něčeho radost maminka, má radost i Pán Bůh. Nebude však na škodu, když bude tu a tam toto vědomí vysloveno nahlas. Mohli bychom použít třeba těchto slov: „Pane Bože, dal jsi nám hodné děti. Děkujeme ti za to. Pomáhají si navzájem a jeden druhého nenechá na holičkách. Pomož jim, aby byly k sobě stále tak hodné, protože víme, že je máš všechny rád. Amen.“

Tak jako nemáme chválit dítě slovy „Teď má z tebe Pán Bůh radost,“ když jde mamince dobrovolně nakoupit, nemáme po něm ani chtít, aby se kvůli Bohu něčeho odřeklo nebo se nějak obětovalo. Vyzývat dítě k askezi, k tomu, aby si pěstovalo pevnou vůli, žádat po něm odříkání, protože před 2000 lety zemřel Ježíš, je požadavek příliš abstraktní. Čtyřleté nebo pětileté dítě si sice ještě neřekne to, co dítě v pubertě: „Vždyť z toho Ježíš přece nic nemá. To jsou jen řeči.“ Malé dítě jen cítí, že je mu odpírána radost, a nechápe, proč. Je samozřejmě možné, že svým vlivem dokážeme, že se dítě kvůli Bohu a Ježíši dobrých věcí dobrovolně zřekne. Velmi brzy se však začne ptát, co je to za Boha, který potřebuje jeho malé odříkání a vyžaduje ho na něm?

Život sám vyžaduje mnohá odříkání, nemusíme k nim tedy své děti výslovně nabádat (pokud my sami žijeme rozumně). Dítě se musí naučit odříkání samo. Které dítě se tomu nenaučilo (snad proto, že bylo těžce nemocné, a odříkání by je ohrozilo na životě), nenaučí se být samostatné. Jestliže žádáme po dítěti nějaké odříkání, nesmí to být kvůli odříkání samotnému, ale musí zde být nějaký dobrý důvod. Například si musíme odříci nadmíru jídla, protože přejídání škodí zdraví. Nejmenší dítě si musí zase často odříci svoji matku, protože ta má také svoje potřeby a povinnosti a nemůže se starat stále jen o svého náročného kojence. Čtyřletý chlapeček si musí odříci pokračování ve večerní hře s tatínkem, protože otec je unaven, a pětileté dítě si může odříci své čokoládové

vajíčko, protože jím chce udělat radost kamarádovi.

To jsou příležitosti, při nichž se dítě může učit *odříkání*. Tak také začíná křesťanská láska k bližnímu: právě u někoho blízkého, u otce, u matky, u kamaráda. Pro dítě to nesmí být abstraktní záležitost. Dítěti nic neřekne, když rodiče splní svoji povinnost někomu pomoci tím, že někam poukážou peníze. Dobře však tuto věc pochopí, když se zúčastní rodinné porady o tom, jak pomoci v nouzi nějaké konkrétní osobě. Dítě musí slyšet a vidět, jaké to je, když někdo trpí hladem nebo když má nějakou bolest. Právě rodiče mu mají být příkladem toho, že k takovým lidem nemůžeme zůstat lhostejní. Nestačí jen prosit Pána Boha, aby těmto cizím lidem zmírnil jejich bolest a útrapy. I dítě musí pro to něco udělat. Musí například vědět, že každá pomoc stojí peníze a že peněz není nikdy nazbyt. Abychom tedy mohli pomoci, musíme peníze ušetřit. Možností k tomu je v rodině celá řada a všichni se mohou zúčastnit porady, jak to udělat. Rodina se může třeba zříci na jeden týden zákusků, a peníze, které se tím ušetří, se uloží přede všemi do zvláštní krabičky. Nebo se mohou děti domluvit, že umyjí tatínkovi auto, aby nemusel platit za mytí v garážích, nebo si odřeknou lístky na fotbal či obětují svůj čas a dojdou s balíkem na poštu. O vánocích zase mohou všichni s láskou vybírat dárky pro starou tetičku. Myslet na druhého a být ochoten něco pro něj udělat se má dětem stát samozřejmostí. Samo odříkání není na celé věci důležité.

Pozor, abychom tento postup nepřeháněli. Dítě má mít právo těšit se ze svého hmotného zázemí. Dopřejme mu občas, ať s klidným svědomím mlsá podle své chuti nebo ať si někdy koupí nějakou hloupost, po které tolik touží.

Dítě si má s radostí užívat i s radostí dávat, a ne být někým, kdo má špatné svědomí, když si něco dopřeje, a kdo jen nerad dává.

Děti bývají mnohem velkorysejší než jejich rodiče. Je to pochopitelné, protože děti dosud neznají starost o zítřek. Pomáhejme dětem, aby si tuto velkorysost uchovaly a podporujme a povzbuzujme je, když jsou hodné. Přestaňme kritizovat jejich nedokonalost a nepřemýšlejme o tom, jestli se snad nedopustily nějakého hříchu. Ušetřeme toho sebe i děti. Důležité je posilovat v dětech dobro, ne potírat jejich chybičky. Zlobivost našich dětí s Bohem nijak nesouvisí a časem se obrousí sama. Dobro však s Bohem souvisí a my bychom měli dětem umožnit, aby byly dobré. Neboť Bůh miluje všechny lidi. Nechává svítit své slunce na spravedlivé i na nespravedlivé. Chce na nás, abychom byli dobří. Chce, aby nikde nebyla bída, a my lidé se o to máme starat také. Dítě má být dobré ne proto, aby se zalíbilo Pánu Bohu, nýbrž aby si pozvolna uvědomovalo, že má Bohu v jeho díle pomáhat a nést před ním odpovědnost. Tak se může dítě křesťansky vyvíjet úměrně svému věku.

Modlitby pro děti

Modlitba má mnoho funkcí. Uvádí člověka do vztahu k Bohu, modlitba děkuje, prosí, chválí a oslavuje, modlitbou začínáme s Bohem svůj rozhovor, modlitba zahrnuje Boha do našeho každodenního života. Všechny tyto složky by měly být obsaženy i v modlitbě pro děti, žádná z nich by neměla chybět. To však neznamená, že každá dětská modlitba musí všechny tyto složky obsahovat, ani by to nebylo možné. Taková modlitba by pro dítě byla příliš obsáhlá. Dítě potřebuje zpočátku jeden jediný postoj, na který se může soustředit a který bude po nás přesvědčivě opakovat.

To pak ovšem znamená, že není správné omezovat se po léta na jednu jedinou modlitbu, protože se tím ztrácí mnohotvárnost setkávání s Bohem a vztahu k němu.

Prozkoumejme několik běžných modliteb, nakolik odpovídají uvedeným požadavkům.

Pane Bože, tys mě v noci střežil přede vši zlou mocí. Patří ti můj dík a chvála, kterou ti má duše vzdává.

Také dnes mne opatruj, hříchu, smrti ochraňuj, požehnej má slova, činy Bože, Otče dobrotivý.

Předně: jde o rýmovanou modlitbu. Má tudíž pevnou formu, která zabraňuje, abychom mohli reagovat na jedinečnost okamžiku, nehledě k tomu, že děti modlitbu prostě oddrmolí, zvláště při takové jazykové banalitě. Ale jaké myšlenky tato modlitba obsahuje a co vyjadřuje? Modlitba děkuje, chválí a prosí. Na tak málo řádků je toho snad až příliš. Tady nemůže být nic vysloveno pořádně. Zůstávají jen prázdná slova. Tato modlitba brání svojí přemírou nabídky, aby dítě děkovalo nejen slovy, ale i srdcem.

Jak radostné probuzení, jak přesladké noční spaní.

Děkuji ti, Bože můj, žes ráčil být strážce můj. Chraň mne také v tomto dni, odvrát' každé trápení.

Tato modlitba je svou podstatou jiná. Pro dnešního člověka je sice rušivé ono afektované „jak“ - „jak radostné“, „jak přesladké“, a také archaické „ráčil“ působí dost nepříjemně. (Nežádejme po svých dětech, aby odříkávaly modlitby, které se už sami s dobrým svědomím zdráháme modlit. Podobnými modlitbami a rýmovánkami se podněcuje odpor vůči všemu, co není nábožensky poctivé.)

A přece je co do svého záměru tato druhá modlitba přijatelnější k modlení než první modlitba. Omezuje se na poděkování a prosbu. Také se tu nejenom říká, že dítě chválí a děkuje, jako v první modlitbě, ale dítě pronáší skutečný dík v konkrétním zjištění: Bůh byl v noci se mnou. Ani přes den mě neopustí. Také popis příjemného spánku a radostného a bezstarostného probuzení odpovídá

tomu, co zná dítě z vlastního prožitku, a tak to také může být vysloveno. V těchto slovech dítě může vidět samo sebe. Obecné slovní obraty první modlitby se zde mění v konkrétní poděkování a v prosbu, která z něho vyplývá. Přirozeně však taková modlitba příliš dlouho nestačí odrážet život dítěte vůči Bohu, nehledě ke značným rozpakům, které jsme dali najevo především pro bezkrevnost stylu této modlitby.

Než se odeberu v lože, zvedám k tobě srdce, Bože. Vzdávám dík za každý dar, který jsi mi dneska dal. A prosím za odpuštění za všechno moje zlobení.

Tato modlitba přesně odpovídá naší první ranní modlitbě. Také zde zůstává díkce na zcela obecné rovině, navíc se ještě od běžné mluvy distancuje různými frázemi: „než se odeberu v lože“ místo než půjdu spát (snad kvůli rýmu?), „zvedám srdce“ (co si má pod tím dítě představit?), „každý dar“ - může snad dítě v těchto slovech poznat své celodenní zkušenosti? Nepostradatelné večerní přiznání hříchů nechybí, bohužel, snad v žádné dětské modlitbě. Zkrátka zbývá oddrmlená modlitba, jaké bychom měli děti bezpodmínečně ušetřit.

Paralelou druhé ranní modlitby je tato modlitba:

Už jdu spát, Bože milý, pošli ke mně své anděly, ti aby mě ochránili, v temné noci u mě bděli.

Ochraň všechny, jež mám rád, odpusť, co jsem zkazil snad. Až se den zas rozjasní, ať se vzbudím s radostí.

To, čím se dítě právě zabývá, je vysloveno a zahrnuto do modlitby. Dítě se připravuje na dlouhou, tmavou noc. Každému dítěti připadá tma cizí a nebezpečná. Především ve tmě cítí dítě potřebu ochrany. Tuto ochranu zajistí dítěti Bůh prostřednictvím anděla (k problematice andělů a svatých v jedné z následujících kapitol). Zmínka o rodině je vyjádřena příliš obecně, pro dítě je však únosná. Závěr, přestože je trochu sentimentální, odpovídá dětskému citění.

Tato modlitba je čistě prosebná a třebaže není po jazykové stránce příliš dobrá, působí věrohodně. To, že bychom dítěti mezi čtvrtým a sedmým rokem života neměli neustále předhazovat jeho prohřešky, jsme již několikrát probírali.

Vidíme, že existují špatné a méně špatné rýmované modlitby pro děti. Opravdu dobré dětské modlitby se nám nikde nepodařilo najít. Kde se v nás bere ta usilovná snaha o to, aby děti mluvily s Bohem jen v rýmech? Snad jim nevěříme, že dokáží začít rozhovor s Bohem sami od sebe. To se musí samozřejmě naučit. Předpokladem k tomu je, že bude dítě vidět v Bohu někoho, s nímž se vyplatí navázat vztah. Rýmovanou modlitbu jako takovou nemusíme zavrhnout úplně. Čas od času potřebujeme pevné formulace, když se zrovna nedokážeme vyjádřit sami. I modlitby nerýmované získají rychle jistou formálnost, protože neumíme nacházet každý večer a každé ráno nové slovní obraty. Proti pevným formulacím, které jsou správně utvořeny, nelze nic namítat. Jenže prozaická forma umožňuje vyjádřit okamžitý bezprostřední pocit mnohem samozřejměji než rýmovaná modlitba.

Další rýmovaná předloha má něco do sebe:

Milý Bože, dobré ráno, ať je nám dnes chleba dáno. Ať se smějem, nepláčeme, sluníčko ať pěkně hřeje. Ať nám srdce pookřeje, nech nás pořád kolem sebe.

Tato modlitba je svým tónem bezprostřední a radostná a odpovídá dětskému optimismu. Pěkné je bezprostřední oslovení „Milý Bože, dobré ráno!“ Naproti tomu prosba za denní chléb svou obecností dětskému uvažování neodpovídá. Dítě má ráno hlad a chce dostat najíst. To může Bohu sdělit. Avšak o chleba si dítě, díky Bohu, starosti dělat nemusí. Tato prosba do ranní modlitby nepatří. Následující dva řádky jsou zdařilé a dítě jim dobře porozumí. Pátý verš je přebytečný. Jde o slovní obrat, který můžeme použít jen přeneseně a pro dítě se nehodí. Prosba na závěr neodpovídá pravdě. Její znění by muselo být jiné: aby Bůh byl s dítětem. Neboť dítě se chystá prožít den v samých dobrodružstvích. K Bohu jít nechce, ale chtělo by, aby byl milý Bůh s ním. Škoda. Svým optimistickým laděním by to byla jinak opravdu přijatelná modlitba pro děti.

Předlohy modliteb v próze jsou vzácné. Uvidíme, proč tomu tak je.

*Venku je dneska hezky,
sluníčko svítí
a já jsem si pěkně odpočinul.
Spal jsem v noci tvrdě,
nic zlého se mi nezdálo
a vůbec jsem se nebál.
Milý Bože! Tak mě tu zase máš!
Ted' vstanu,
a dám mamince pusu.
Bude mít radost.
Ty budeš mít také radost.
To je prima.
Dobré ráno, milý Bože!*

Tato modlitba je pro děti velmi vhodná. Říká vše, co dítě při probuzení prožívá a cítí. Po stránce jazykové je přirozená a bez zbytečných ozdob. Mohla by být kratší a některé myšlenky by se mohly ještě vypustit. Vcelku je však jednotná, omezuje se na jedinou situaci a obejde se bez výslovných děků a proseb. Jednoduchým a prostým způsobem uvádí do vztahu ranní vstávání, maminku, radost a milého Boha.

Tak by to šlo. Ano, tak se můžeme modlit. Tak naše děti uvažují a vy se také tak modlíte. Máme jedinou námitku: text se nedá používat jako formální modlitba. Těžko si představíme, že by bylo možné modlit se takový text upřímně řadu dní po sobě. Asi to po nás ani nežádá; slouží jen jako podnět. A je tu ještě jedna potíž: dítě se ještě nemodlí samo, musí se modlit společně s matkou. Tato naše

modlitba je však určena pro samotné dítě. Matka už nemůže říci: „Milý Bože, tak mě tu zase máš.“ Tato modlitba, jakkoli zní hodně dětsky, je určena starším dětem k individuální tiché modlitbě, společné modlení rodičů s dětmi tento text neumožňuje. Jeho hodnotu to však nesnižuje, jen možnost jeho použití je omezena.

Musíme uvědomit, že modlitba je pro děti opravdu velice důležitá. Mnoho věncích rodičů slovní modlitbu odmítá, protože se cítí být s Bohem spojeni tak, že jejich rozhovor s ním nikdy nepřestává. To jistě je jedna z možných forem postoje věřícího člověka. Avšak pro děti možná není, protože jistotu boží blízkosti, božího působení a toho, že Bůh je tu pro nás, nemají dosud děti dostatečně upevněnou. Dítě tedy stále potřebuje modlitbu, kterou bude po nás opakovat, aby jejím prostřednictvím dospělo ke zkušenosti o sobě samém a o Bohu. Proto také musí být tyto modlitby tak rozmanité, aby vyjadřovaly celou naši zkušenost s Bohem. Všechny tyto složky - boží vznešenost a nádheru, dík a prosbu dítěte, boží chválu, prosté navázání vztahu mezi dítětem a Bohem, ochotu dítěte slyšet a poslechnout - nelze vtěsnat do jediné modlitby.

Modlitby, které dítě uvádějí do vztahu k Bohu:

Mám svou hezkou postýlku, pěkně se mi v ní spinká můj medvídek tu spinká se mnou.

Milý Otče na nebi, jsem moc rád, že mám svou hezkou postýlku.

Mnozí z nás asi nebudou tyto prosté věty považovat za modlitbu. A přece to modlitba je, jen se nevejde do žádné z běžných kategorií, není to ani modlitba prosebná ani oslavná. Zato dělá tato modlitba něco jiného, nesmírně důležitého: vyjadřuje vztah všedního dne k Bohu. Tento všední, samozřejmý den stojí za to, aby se o něm přemýšlelo. Našemu dítěti připadá ovšem naprosto normální, že má svoji postýlku. A přesto vidíme, že má radost z příjemné a pohodlné postele. Dítě dává tuto svoji radost najevo a svěruje se s ní Bohu. Dává Boha do vztahu k radosti. Bůh s ní nějak souvisí, Boha se týká. Dítě ani nenapadne poděkovat za to, že postýlku vůbec má. Ano, tak se dítě chová, to je spontánní dětská reakce. Poděkování je něco naučeného, a má jistě také svoji cenu. Když však nepochopíme ani to, že spontánní radost dítěte z daru je naprosto dostačující dík, jsme vnitřně chudí. Připravujeme se o nejšťastnější *zážitky* se svým dítětem. Dítě přece nereaguje na babiččin nečekaný dárek tak, že spontánně vyhrkne: „Děkuji ti, babičko.“ Dítě ve skutečnosti zajásá: „To je krásné autíčko! Podívej, mami, co mi babička přinesla!“

Tak je to i s naší modlitbou: je spontánní, srdečná, nenucená a přirozená. Nebere ještě ohled na žádné konvence, ani na ty, které mají v našem vztahu k Bohu určitý smysl. Děti navazují spontánní vztah k Bohu velice rády. Tak nádherně se jim nedostává zbožnosti -v překonaném smyslu toho slova.

Tímto způsobem se dá v modlitbě zachytit celý život dítěte a dítě to nebude cítit jako něco nepřirozeného a vynuceného. Modlení takovými texty se dětem neomrzí.

Dneska pojedeme autem.

Pojedeme rychle.

Za chvíli budeme u tety Zdeny.

Potom pojedeme ještě dál.

Milý Otče v nebi

autáky jsou prima.

Tyto modlitby vyslovují chválu i dík, aniž by to vyjádřily přímo slovy. Jsou skutečně plné chvály a díků. Jakkoli jsou opravdové a spontánní a třebaže by měly být rodičům doporučeny k častému modlení, jako jediná forma modlitby nepostačí. Existuje ještě mnoho jiných vazeb člověka na Boha, které v nich nejsou obsaženy. Není pochyb o tom, že původnější než pochvalná a děkovaná modlitba je modlitba prosebná. Možná, že mají mnozí z vás nějaký čas pocit, že není důvod o něco prosit. Lidské schopnosti a plánovité úsilí dokáží odvrátit velmi mnoho starostí. A přece nás některé zkušenosti vždy znovu poučí o bezmocnosti a ubohosti lidského snažení: zdánlivě nesmyslná smrt, vážná nehoda, nevléčitelná nemoc, osamělost, opuštěnost či rozvod. Pro dítě bude nicméně dobré, když se bude k Bohu obracet také s prosbami, protože dítě ještě nezná míru svých požadavků a očekává od matky mnohem víc, než mu může splnit.

Myslíme si také, že bychom se neměli zdráhat mluvit s dítětem o tom, že je Bůh i jiný, že je také neznámý a vzdálený. Dítě si už ve svém nejranějším věku povýšilo svoji představu a svůj obraz takové bytosti do nadpozemské sféry. Představa o boží vznešenosti není dítěti cizí. Je sice správné, že neodsouváme Boha stranou našeho všedního života a že právě dítěti ponecháváme možnost potkávat Boha zde a nyní. Představu Boha bychom nespravedlivě ochudili, kdybychom chtěli dítěti zatajovat, že je Bůh také jiný a vzdálený. Bůh nám všem dozajista přislíbil: „Jsem tu s vámi.“ Avšak Bůh nám není na dosah, dokonce ani ve svém bytí s námi. Nestačí tedy jen vyzdvihovat boží blízkost ve všedním dni. Musíme dítěti umožnit, aby také zakoušelo jeho velikost a nemanipulovatelnost.

Otče na nebesích,

ty jsi veliký,

jsi nejvyšší ze všech.

Klaníme se ti,

vzhlížíme k tobě

a přejeme si,

abys k nám přišel

a aby zde bylo tvoje království.

Pane Bože, buď s námi tady na světě. Amen.

V modlitbách, ve kterých se zrcadlí něco víc než boží přítomnost v každodenním životě, vystupují prastaré, dodnes platné obrazy o božím království a boží

nádheře. Rodiče, kteří dobře znají Písmo, žijí z této naděje na boží království, jež má přijít, a umožňují svým dětem, aby se s nimi na této naději podílely při modlitbě a při vyprávění. Stejně jako při vyprávění příběhů z Písma platí i zde zásada: modlit se a říkat jen to, co skutečně cítíme, a co můžeme pronášet bez výhrad. V Písmu jsou překrásné a nepomíjející symboly. Některé však byly tak často zneužívány, že už nám dnes nemohou sdělit nic podstatného. Jiné symboly zase působí tak cize, že k nim nemůžeme najít cestu. Rodiče nesmějí s dětmi mluvit o dobrém pastýři, když si pod tím nic skutečného nepředstavují. Nemohou použít podobenství o zvířeti, které hyne žízní, jestliže jim samotným obraz nic neříká. Mnohým z nás by některé z těchto symbolů mohly připadat přehnané, a proto by je odmítli. Omezme se tedy jen na ty, které jsou nám dostupné a které nás samotné uspokojují.

Mimořádné zážitky v našem životě jsou zvláště vhodné k tomu, abychom takové velké symboly zapojili do modlitby. Ukážeme tím, že všechno, co zde máme, je zároveň příslibem toho, co přijde.

Otče na nebesích,

jsi velký,

a ze všech nejvyšší.

Nech nás projít nebeskou branou,

abychom mohli být s tebou. Amen.

Otče na nebesích,

dneska jsme se probudili pěkně zvesela,

protože venku krásně svítí sluníčko.

Myslíme na tebe,

protože tvoje světlo září víc než sluníčko.

Prosíme tě, veď nás ke svému nebeskému světlu,

abychom tam mohli pro tebe šťastně žít. Amen.

Otče na nebesích,

dneska jsme šli dlouhý kus cesty.

Prosíme tě,

ukaž nám cestu k tobě.

Dej nám sílu, aby nás cesta neunavila.

Dej, ať dojdeme do tvého nebeského království

a můžeme si tam u tebe odpočinout. Amen.

Na těchto modlitbách je nápadné, že v nich nenajdeme moralizující tón, který do dětských modliteb v žádném případě nepatří. Uvedené modlitby berou zaslíbení víry vážně, zapojují dítě do vztahu s tím, co má přijít a nezapomínají přitom na dnešek, který je pro ně důležitý.

Modlit se z Písma svatého tímto náročným způsobem někteří rodiče nesvedou. Je celá řada dobrých modliteb, které jim budou vyhovovat. Dobré modlitby jsou nápadné tím, že k modlení přímo svádějí. Díky jim máme možnost najít pro všechno, co cítíme, pokaždé novou modlitbu.

Děkuji ti, můj Bože, za svou postýlku. Utěš každého, kdo pláče, a dej nám dobrou noc.

Amen.

Jednodušeji už to nejde. Tak můžeme s Bohem mluvit všichni, tak se také mohou modlit rodiče se svými dětmi a každý může v této modlitbě vyjádřit, co má na srdci:

Milý Bože,

svěřujeme pod tvou ochranu všechny,

kteří máme rádi.

Zvláště ti svěřujeme do ochrany

našeho tatínka.

Tatínek není doma, protože pro nás pracuje

a stará se o nás.

Opatruj ho na cestě,

opatruj ho v práci

a dej, ať má dnes hezký den.

Dej, aby byl zdravý,

a vrať nám ho zase domů.

Dej, ať jsme všichni dneska i zítra

i po všechny další dny

na sebe hodní a ať se máme rádi.

Děkujeme ti, že jsi s námi. Amen.

Občas se najde i vhodná rýmovaná modlitba, která věrohodně

vyjádří, co máme na srdci. Pro zpestření lze modlitbu rozdělit na jednotlivé prosby na způsob litanie a společně na ně odpovídat:

(jeden) Za náš chléb

(všichni) chceme děkovat

každému v tísní

chceme pomáhat

dej nám sílu

chceme tvořit

Pane, pomoz nám

chceme se mít rádi. Amen.

Všechny tyto modlitby mají sloužit jen jako podnět. Snad nám budou některé tak vyhovovat, že jejich slova převezmeme. Jiné nám poslouží jako vzor, podle něhož si sami nějakou modlitbu vytvoříme. Jiné nás možná vůbec neosloví, a na ty můžeme klidně zapomenout.

Dnešním požadavkem je, aby se dítě naučilo začínat s Bohem rozhovor. Je správné, že se v hodinách náboženství i v rodině učí používat volně formulované

modlitby. Musíme si ovšem uvědomit, že nedokážeme na každý den vymýšlet novou modlitbu. Nedokážeme hledat každý den nová slova pro totéž, pro poděkování, prosbu, údiv, utrpení, starost, bolest a radost. Potřebujeme dobře napsané modlitby, které by odrážely naše pocity a myšlenky, když jsme k hledání nových slov příliš unaveni. Navíc je výhodou psaných modliteb, že bývají většinou jazykově vytríbené natolik, že mohou vyjádřit to, co by jinak třeba zůstalo nevysloveno. Bez psaných modliteb se neobejdeme. Příčinou toho, že člověk mohl Hospodinu zazpívat „píseň novou“, protože staré písně už nedokázaly novou zkušenost vyjádřit, byla vždy nějaká velká událost. I v našem životě je tomu podobně. Po mnoho dní nás vede naše známá modlitba. Sice se ustálila do pevné formy, protože ji pronášíme v nezměněné podobě, ale přesto zůstává živá. Jen tu a tam pocítujeme touhu najít novou modlitbu, protože stará už není schopna vyjádřit novou skutečnost. A s našimi dětmi prožíváme tolik nového, že chuť modlit se jinými slovy míváme často.

Jak je to se zpěvem? Ve většině rodin se už nezpívá, protože tuto úlohu převzala reprodukováná hudba. Pokud nejsme ve zpěvu cvičeni, neměli bychom tedy cítit povinnost pět falešně a ve špatném tempu zbožné písně a stydět se přitom. Nedělejme nikdy nic, co nám nejde od srdce, zvláště ne při modlitbě. Naproti tomu jsou rodiny, kterým nejvíce vyhovuje, když si z každého textu vytvoří píseň a z každého vzývání Boha litanii. Zpěv je něco slavnostního a radostného, a je proto dobré, když se můžeme tímto způsobem vyjadřovat. Větší děti budou mít však brzy námitky proti pravidelnému rannímu zpívání, které jim připadá jako zpěv na povel. A komu nejde ranní vstávání bez námahy, ten opravdu není schopen zazpívat si od srdce veselé Aleluja. Udělá lépe, když bude prosit o Boží pomoc jen potichu, místo aby se snažil zahnat svoji ospalost příliš hlasitým zpěvem.

Modlitba, to nemusí být vždy jen písně a slova, může to být také tanec, může to být tleskání rukama, podupávání nohama a radostný pokřik. Zkuste jednou dát dětem při modlení do ruky nějaký hudební nástroj nebo i rámusítko místo toho, abyste je nutili do strnulého postoje. Uvidíte, jak potom budou chválit Boha opravdu ze všech svých sil.

Něco jiného je výtvarná činnost. Tady se dítě dá do přemýšlení. To, co nedokáže vyjádřit slovy, vdechne do svého výtvoru, i když třeba naše oči ve směsici barev nerozpoznají, co by to mělo být. Pro dítě to však je nová zkušenost: Bůh mi rozumí i beze slov. Malování je dětský způsob meditace, i když ani zde od dítěte nepožadujeme žádný zvláštní výkon a úspěch.

Velké modlitby křesťanů

Proč dosud nebyla řeč o Otčenáši? Nemusí dítě znát a odříkat Otčenáš ještě předtím, než půjde do školy? I tentokrát se na text této modlitby podívejme znovu a položme si otázku, zda je ji dítě schopno zvládnout. Aby však nedošlo k

nedorozumění: Otčenáš je pro křesťana nejčinnější a nejnepostradatelnější modlitbou, jakou máme. Avšak uvidíme, že tato modlitba předpokládá dospělého člověka.

Otče náš, jenž jsi na nebesích,

posvěť se jméno tvé.

Přijď království tvé.

Bud' vůle tvá jako v nebi, tak i na zemi.

Chléb náš vezdejší dej nám dnes.

A odpusť nám naše viny,

jako i my odpouštíme našim viníkům.

A neuveď nás v pokušení,

ale zbav nás od zlého.

Neboť tvé je království i moc i sláva navěky.

Amen.

Oslovení Boha odpovídá dětskému chápání. Bůh je otec v nebi, který je ještě více otcem než vlastní otec, ještě hodnějším a silnějším. Tomuto očekávání dítě rozumí. To, že dnes netrváme na tom, aby se oslovení Otče užívalo ve všech modlitbách, je způsobeno mizející zkušeností s otcem. Nechceme zkušenost dítěte příliš zužovat tím, že je budeme učit nazývat Boha výhradně otcem. Avšak v této velké modlitbě má toto jedinečné zvolání své oprávnění. „Posvěť se jméno tvé“ je pro dítě abstraktní proces, neboť sotva zná magii jména a jeho význam. Jednoduchá a dítěti přiměřená formulace by mohla znít takto: „Jsi svatý. Ať všichni poznají, že jsi svatý.“

„Přijď království tvé.“ Této prosbě dítě porozumí teprve tehdy, když už ví něco o božím zaslíbení a o naději v příchod božího království. Domníváme se, že tato zasutá naděje, která pro mnohé lidi zbývá již jen v této prosbě Otčenáše, je naděje, kterou můžeme přiblížit i docela malému dítěti (srov. kap. Svátky). Dítě, které je orientováno na budoucnost, tuto naději s důvěrou přijímá. Rodiče, kteří však nežijí s tímto očekáváním příchodu božího království, nemohou tuto naději zprostředkovat ani svým dětem. Jejich prosba by zůstala jen prázdným slovem.

„Bud' vůle tvá jako v nebi, tak i na zemi.“ Tato prosba předpokládá mnoho přemýšlení o životě a o světě. Snad by se prosba, kterou tento verš obsahuje, čtyřletému dítěti dala vysvětlit tak, že by se na světě konečně mělo dít jen to, co Bůh schvaluje. Vidíme již, že tak náročnou modlitbu se dítě jen tak modlit nemůže. Každou myšlenku musíme zpracovat zvlášť. Otčenáš bychom tedy měli rozložit na jednotlivé prosby a každé prosbě učit děti ve zvláštní modlitbě. Mohlo by to vypadat takto: (podle Fridolína Stiera)

Bůh je náš otec. Je veliký a silný. Je na nebi. Je i na zemi. Je to náš otec.

My všichni jsme jeho děti. Otče náš, jenž jsi na nebesích.

nebo:

*Náš otec se jmenuje Bůh
To je jeho jméno.
Jeho jméno znamená,
že Bůh je vyšší než nebe,
že Bůh je hlubší než moře,
že Bůh je krásnější než svět.
Bůh je jiný než všechno ostatní. Je svatý.
Chceme chválit jeho jméno.*

nebo:

*Bůh, náš otec, je král.
Jeho královstvím jsou nebe a země.
Když všichni dělají, co Bůh říká,
přichází jeho království.
Potom už nikdo nepláče
nikdo už není nemocný
a nikdo už nemusí umřít.
Všechno je krásné. To je jeho království.*

nebo:

*Bůh, náš otec, je král.
Všechno, co chce, se má stát.
Bůh, náš otec, nás má rád.
Má rád malé i velké
černé i bílé,
dobré i zlé.*

Bůh chce, aby se všechno dělo podle jeho vůle.

Vidíme, že jsou tyto texty velmi náročné. Neuvádějí jednoduše do nějakého vztahu, nejsou prostým poděkováním a prosbou. Obsahují úvahy o Bohu a o lidském bytí. Obsahují teologii. Teď bychom neměli prohlašovat, že našim dětem teologické úvahy nejsou přístupné. Děti jsou sotva jindy tak angažovanými teology jako ve věku čtyř let, kdy si své hlavičky lámou přemítáním o Bohu a o světě. Své otázky bohužel tak vážně nemyslí často.

Jestliže se rozhodneme modlit se s dětmi podobné modlitby, nebudeme je nikterak přetěžovat. Naopak, těmito modlitbami vyjdeme vstříc potřebě dětí rozumět světu a životu. Bylo by však chybou chtít se je modlit denně, protože jsou příliš *závažné*. Nikdo z nás nemůže dennodenně promýšlet zásadní myšlenku obsahující závažnou zkušenost. Myšlenky by pak zůstaly na povrchu a

poklesly by v banalitu. Tak by tomu bylo i s těmito modlitbami. Nutili bychom se k příliš velkému rozmachu; a takový prudký vzestup a hluboké ponoření si každý den nemůžeme dovolit. Měli bychom pro ně vyhradit neděle nebo nějaké období svátků, třeba dobu příprav na velikonoce nebo vánoce. Zkušenosti, zprostředkované těmito modlitbami, by měly v dětských srdcích zapustit hluboké kořeny. Děti bychom však modlitbami neměli unavit ani omrzet. Proto je modlitba Otčenáše, rozčleněná na jednotlivé prosby, vhodná jen pro zvláštní příležitosti, ne pro všední dny. Ke každodennímu modlení Otčenáše je zapotřebí velké modlitební praxe. To naše děti ještě nedokáží.

Další prosba „Náš denní¹ chléb dej nám dnes“ je naopak každému dítěti srozumitelná a můžeme ji připojit k modlitbě všedního dne. Poslední prosby Otčenáše mi připadají být pro dítě příliš náročné. Myslím, že by se s nimi mělo seznámit a naučit se jim teprve později v hodinách náboženství, kdy již začíná získávat představu o tom, že existuje bezpráví a hřích a skutečné zlo, a že ani jemu toto zlo není cizí. Neboť jsme se už přece shodli na jednom: před Bohem není naše dítě zlé, když je rozpustilé.

Mnozí rodiče mají určité modlitby, které jim jsou zvlášť blízké a které by se rádi se svými dětmi modlili. Tak se třeba pro děti hodí některé části modlitby „Sláva Bohu na výsostech“, které můžeme dětem rozdělit na jednotlivé aklamace, aby se je mohly samy modlit. Stejně můžeme dětem zpřístupnit i některé žalmy, pokud jsou i pro nás samotné důležité. Umožníme tím dětem seznámit se s nevyčerpatelným bohatstvím modliteb, v nichž budou moci nalézat samy sebe i svoji situaci.

¹ Knižní výraz „vezdejší“ ve významu „každodenní“ je dnes již nesrozumitelný i mnoha dospělým. Proto bychom dětem tuto prosbu Otčenáše měli předkládat nikoli v zažitém znění, ale v přetlumočení do řeči, které rozumějí. Pozn. překl.

Andělé, patroni a svatí

Někteří rodiče, zvláště ti katolického vyznání, se asi ptají, proč jsme se dosud nezmínili o modlitbě Zdrávas Maria. Snad je jim vůbec nápadné, že zde ještě nepadlo ani slovo o uctívání svatých a modlitbách o jejich přímluvu. Důvodem není to, že je naše kniha určena pro náboženskou výchovu dětí, jejichž rodiče jsou katolického i evangelického vyznání. Příčina je jiná: moderní náboženská pedagogika tvrdí, že dítě bude mít ve své hlavě zmatek, nebudou-li se jeho prosby a díky obracet výhradně na Boha. Správné pojetí svatých přece je, že oni sami naše prosby neplní, ale že skrze ně působí Bůh. Avšak pro dítě - a většinou nejenom pro ně - je takový myšlenkový postup značně složitý. Když si navíc uvědomíme, jak často se lidé modlí mnohem vroucněji k Marii než k Bohu a jak často bývá ve velké tísní vzývána Maria, pak si dokážeme představit, k jak obrovskému zmatení pojmů asi dochází v mysli dítěte, které něco podobného vidí. Jak se má dítě naučit upínat k Bohu, když jsou místo něj při každé významné příležitosti vzýváni svatí?

Dokud jsou naše děti malé, měli bychom se snažit nemást je a nenarušovat jejich vazbu na Boha předkládáním svatých. Bohu může nebezpečně konkurovat dokonce i anděl strážný, když ho budeme s dětmi vzývat při nějaké významné události, jakou je například první samostatná cesta do školky. Ten, kdo dítě ochraňuje, je Bůh. Anděl jedná jen z jeho pověření. Když se na pár let zřekneme uctívání andělů a svatých, nebude to znamenat, že nejsme křesťané. Je naopak možné, že se my sami soustředíme na to, co je důležité a podstatné.

Možná, že mají někteří rodiče k některému ze svatých, například ke svému patronovi, obzvlášť vřelý vztah. Nikdo jim nebrání, aby svým dětem vyprávěli o prorocích a světcích a aby je seznamovali s jejich životy a s jejich úkoly. Před čím však musíme důrazně varovat, jsou starobylé legendy o svatých, především legendy o svatých mučednících. Drastické mučednické scény škodí především našim dětem, které mají samy dost „somasochistických“ sklonů. Také přehnané líčení svatosti a odříkání klade na děti svým pobízením k následování přehnané nároky. Dítě přestane věřit, že z něj bude jednou dobrý člověk, protože si myslí, že musí být právě tak „svaté“ a dokonalé jako tyto svaté postavy. Většina legend o svatých je psána podle starých názorů na dokonalost a nehodí se ani pro děti ani pro dospělé. Na druhé straně můžeme malému Petříkovi vyprávět o apoštolu Petrovi, kupříkladu to, co se o něm píše v Písmu. Malému Danielovi nebo malé Ester můžeme vyprávět o tom, jakou roli hráli jejich patroni v dějinách božího lidu: co možná nejprostěji a nejpravdivěji, a hlavně bez pobízení, aby se dítě snažilo být jednou stejně jako jeho patron. Není důležité, abychom učili děti uctívat svaté. Úctě k tomu, co chtějí a oč usilují jiní lidé, se dítě naučí stejně. Jednou v nich bude vidět své bratry, kteří šli k Bohu

svou vlastní cestou, tak jako si ji musí najít ono samo.

Láska k bližnímu a sebeprosazování

Lásku k bližnímu považují mnozí z nás za nejdůležitější křesťanskou ctnost a jsou přesvědčeni, že slovo já musíme psát docela malými písmeny, zatímco ty písmeny obrovskými. Tento požadavek zní ve skutečnosti mnohem střízlivěji: „Miluj bližního svého jako sebe sama.“ Bližní není důležitější než já. A přece cítí mnoho rodičů povinnost vymýtit v dětech každý náznak sobectví. Tím v dítěti ničí beztak slabé jáství a připravují je o jistotu, že jsou jeho přání a touhy oprávněné nebo že na nich přinejmenším není nic zlého. Dítě, které prošlo tvrdou výchovou k přehnané lásce k bližnímu, kdy nesmělo přijmout žádný dárek, nemohlo si pro sebe nechat ani bonbón a nedokázalo si pro sebe vyprosit žádné výhody, nemá trvale rádo ani samo sebe. Takové dítě má pocit uznání jen po kolosálním skutku odříkání, altruismu a obětavosti. Že si jeho osůbka zaslouží lásku sama o sobě i bez takového vypětí sil, dítě nikdy nepoznalo.

Všichni rodiče vědí, že dítě je od narození sobecké, a potrvá dost dlouho, než se dítě odnaučí myslet jen na své potřeby. Extrém na tu či na onu stranu není správný. Pro špatně pochopenou křesťanskou výchovu je typické, že odsuzuje přirozený a oprávněný egoismus - starost o své tak důležité já - a za křesťanskou prohlašuje jediné lásku k bližnímu. Dnes usilujeme o to, dát oběma směrům, co jim náleží. Dítě se musí učit uznávat svá vlastní přání, musí se učit prosazovat svůj názor a obstát v soutěži. Před druhým nemá kapitulovat, a přece se má také učit druhému naslouchat a brát jeho věc za svou.

Jak vypadá tato láska k bližnímu ve výchově dětí? Jestliže nechceme své požadavky přehánět, musíme vyjít ze situace dítěte. Dítě nic nevlastní, nelze proto od něho očekávat žádné dary. Zato může dítě jiné věci, které jsou právě tak důležité. Jmenujme je ve zkratce: „Pomáhat, dělit se, dělat radost.“ (podle Clemense Tilmanna). Co tím rozumíme?

V pomáhání projevuje dítě solidaritu s někým, kdo potřebuje pomoc. Děti jsou nadanými a nadšenými pomocníky, když je jen rodiče k tomu vedou. Když rodiče nepokládají pomoc svého dítěte za něco samozřejmého nebo povinného, ale berou ji jako projev lásky a snahy dítěte být dobrým, není tato pomoc jen laskavostí, kterou dítě někomu prokazuje, ale samo dítě přitom prožívá radost. Tím, že jeho pomoc přijímáme, má dítě pocit, že je uznáváme. Pomáhat kvůli pomáhání, to u dítěte nezabírá. Dítě pomáhá, jen když ví, že je maminka ráda a že jí tím udělá radost. Dítě nekoná podobné skutky z praktických důvodů, nýbrž z čistě osobních pohnutek. K pomáhání vede dítě láska, a když mu poskytneme dost času, aby mohlo na myšlenku pomoci přijít samo, dopřejeme mu přitom pocítit štěstí. Ovšem v těžkých dobách, když například těžce onemocní matka

nebo sourozenec, se dokáže dítě na dlouhou dobu zřici svých vlastních přání a zájmů, a nijak zvlášť je tím nepřetržíme. Je jen třeba dát mu najevo naše uznání. Pak nám budou jeho malé ručičky opravdovou pomocí. A aby v dítěti nevznikl pocit roztrpčení, musí mít jistotu, že i jeho přání budou jednou zase důležitá.

Dělit se o něco je způsob, jakým dítě rozdává. Není třeba, aby dítě dávalo svým sourozencům k narozeninám nějaké veliké dary. Má se ale naučit, že i sourozenci budou mít radost z bonbónů, které samo dostalo. Má také vědět, že má nechat ostatní sourozence hrát si s jeho hračkami. Své dárky nemá dítě darovat dál, jak se to stává, když se považuje za správnou přehnaná láska k bližnímu, ale má se umět radovat ze svých hraček společně se svými sourozenci. Má umět také podstoupit riziko a své mladší sestřičce půjčit na odpoledne svoji nejmilejší panenku.

Dejme pozor, abychom tímto dělením dítě příliš nezatěžovali. Je-li pravděpodobné, že mladší dítě staršímu jeho nejmilejší hračku rozbije, starší dítě tímto dělením poškodujeme. Vůbec to často se svými nároky na trpělivost a ohledy starších dětí vůči mladším přeháníme. Hlasitý křik mladšího dítěte by neměl nikdy důvodem, aby starší muselo ustoupit. V touze po klidu nesmí matka starší dítě nutit, aby mladšímu půjčilo svoji drahocennou hračku. Jinak to bude starší dítě pociťovat jako nespravedlnost a navíc jako trest za svoji dobrotu, když se dejme tomu stane, že mu mladší sestřička roztrhá na kousky jeho obrázkovou knížku. Takovou zkušenost, při níž se dovoláváme křesťanské lásky k bližnímu, bychom neměli dopustit. Dělit se s druhým je správné, ale ne tak, aby jedno dítě přišlo vždycky zkrátka a aby místo pocitu radosti a uznání pociťovalo roztrpčení, trest a zklamání.

Děti nám chtějí stále působit radost - kresbami, básničkami, vším, za co by mohly být pochváleny, třeba jen maminčiným spokojeným úsměvem. Nevědí, že nám radost působí opravdu stále, tím, že je máme a že jsou takové, jaké jsou. Ony však pro to chtějí dělat ještě něco víc. Povšimněte si někdy, jak chce dítě dělat radost svému nemocnému sourozenci. Chce vědět, co by si přál, vypráví mu pohádku, dává mu napít, chodí k jeho postýlce, když zůstane sám, a utěšuje ho, když je smutný. Dítě dělá všechno, co má samo v podobné situaci rádo. „Miluj bližního svého jako sebe sama.“ To naše děti dělají doslova. Tak jak to s dětmi děláme obvykle my, když je utěšujeme, krmíme, hýčkáme, když jsme u nich a snažíme se je zabavit, tak to také dělají děti s těmi, kdo to potřebují - s panenkou, s pejskem, s bratříčkem, s tatínkem nebo s babičkou.

Tímto způsobem už naše děti plní přikázání lásky k bližnímu: z lásky a soucitu, nikoli z povinnosti. Ne kvůli nějakému zákonu, ale proto, že to tak cítí. Samy poznaly, jak je pro člověka dobré, když mu druhý pomůže, když se s ním druhý rozdělí, když ho utěšuje a když se mu snaží udělat radost. Z toho vidíme, že dítě, které samo něco takového nezažilo, není ani schopno projevovat lásku bližnímu. Této lásce se dítě učí jen na příkladech. A učí se jí, jak jsme již řekli, jen když

má dost sebejistoty, jen když si může dovolit něco si odříci, něčeho se vzdát, někomu pomoci a někomu udělat radost, aniž by přitom cítilo, že ho k tomu někdo nutí.

Svátky a slavení

Slavení svátků mají naše děti ve veliké oblibě, žijí vlastně od jednoho svátku ke druhému. Dospělí, kteří jsou vystaveni dennímu shonu, už často ani nevědí, co svátek znamená. Domnívají se, že se neobejde bez velkých výdajů a příprav. Bez toho se však lze obejít. Potřebujeme jen nějaký důvod a dobrou náladu k tomu. Důvodů najdeme v životě dětí víc než dost. První sníh, první skřivánek nebo první tulipán můžeme oslavit stejně jako první jahody na zahradě a první jablko na stromě nebo třeba česání třešní. Také první zoubek, první bruslení, první rým, který dítě vytvořilo, nějaký veselý nápad, pomoc mamince či otázku tatínkovi, to všechno mohou rodiče s dětmi oslavovat, když mají chuť. Děti mají svátky rády, nerady je však prožívají okázale. Pro ně musí být svátek veselý, musí být na něm dovoleno hlasitě se bavit, smát se nebo si vymýšlet žerty a tropit hlouposti. Nechtějí být stále potichu, pořád se tvářit jen vážně a slavnostně a chovat se nepřírozeně a upjatě.

To platí i pro svátky církevní. O svátcích však musíme my rodiče vědět ještě něco. Svátky bychom měli slavit jen tehdy, když potěší i nás samotné. Nemůžeme dětem připravit opravdový svátek, když nás netěší jejich radost, když se nám nechce k dětem připojit a když sami nemáme ke slavení chuť.

My dospělí jsme zvyklí slavit církevní svátky v kostele. Pro jednoho je to liturgie, pro druhého kázání, pro třetího jsou to písně a modlitby, kterým rádi nasloucháme a kterými se den vzpomínky na Kristovu smrt nebo na jeho vzkříšení či den památky seslání Ducha svatého stane dnem svátečním, dnem, kdy je přítomna spása. Křesťanské bohoslužby jsou však pro dítě ještě příliš náročné. Musíme tedy hledat v rodině takové formy slavení těchto svátků, aby se jich mohly účastnit i děti. Takový svátek může začít procházkou vlahým jarním podvečerem s vyprávěním o Ježíšově smrti, a potom už smí klidně přijít uvolnění, radost a veselí. Takový rozhovor je pochopitelně možný jen s většími dětmi, kolem pěti až šesti let. Ani zde však nejde o to, abychom dětem dopodrobna líčili scény z Kristova ukřižování. Mluvme spíše o zdánlivém neúspěchu, o zdánlivé marnosti, o našem vlastním smutku a naší naději. O svatodušních svátcích můžeme podniknout například výlet do přírody, k nějakému rybníku nebo jezeru. Chladná voda, teplé sluneční paprsky, vlahý vzduch a povídání o tom, co zažili apoštolova, kteří byli plni jistoty, že Ježíš žije a že nezemřel nadarmo, se bude také dětem líbit a obohatí je o novou zkušenost.

Když my velcí slavíme nějaký velký svátek, spojujeme ho obvykle s hostinou. Totéž platí i o dětech. Hodují s velkou radostí. Pro ně je vhodná zejména sváteční hostina doma v rodině, při které všechny spojuje vzájemná laskavost a přívětivost. O velikonocích, ještě dříve, než začneme své děti brát s sebou na bohoslužbu Zeleného čtvrtka, a ještě předtím, než jsou schopny zúčastnit se s

námi v kostele slavnosti Vzkříšení, jim můžeme uspořádat večeri, podobnou té, kterou slavil Ježíš se svými učedníky. Předobrazem takové večere je židovský svátek Pesach. Židovský národ věděl vůbec velmi mnoho o slavení svátků a věděl hodně o tom, jak zabudovat náboženskou zkušenost do rodinné tradice. Přísné vydělení sabatu ze všedních dní v týdnu upozorňovalo děti i jejich rodiče na boží přikázání, na povinnost, jakou vůči Bohu mají, a na svoji existenci v jeho moci a v jeho milosti. Světlo, které se v sobotu po příchodu ze synagogy rozsvěcovalo, znamenalo pro mnohé Židy podvědomě bezpečí, jistotu a světlou a pokojnou budoucnost.

S dětmi nemůžeme slavit svátky tak, že jim prostě předložíme spásné pravdy. Zvěstování víry jim nestačí, děti potřebují také zkušenost smyslovou. Svůj vánoční stromek nezdobíme přece nadarmo tolika svíčkami. Zkušenost se září stromku, s třpytem ozdob a s velikou radostí si dítě právem spojuje s nadějí na budoucnost, o níž se v Písmu říká: „To město nepotřebuje ani slunce ani měsíc, aby mělo světlo: září nad ním sláva Boží a jeho světlem je Beránek... Jeho brány zůstanou otevřeny, protože stále trvá den, a noci tam už nebude" (Zjevení 22,23), a „nebudou potřebovat světlo lampy ani světlo slunce, neboť Pán Bůh bude jejich světlem." (Zjevení 22,5)

Také zapalování ohňů na počátku letního slunovratu má svůj důvod, neboť oheň byl vždy symbolem a tajemstvím, od věků chápaným nábožensky. Děti mohou bezprostředně poznat jeho živelnost, jeho nebezpečnost, jeho světlo a teplo a jeho ničivou sílu. Večer u ohně, spojený s přípravou něčeho dobrého na zub, při vyprávění, které otci napoví jeho srdce a dotýká se srdcí dětí, i tak je možné slavit s nejmenšími dětmi křesťanský svátek. Jednou, dvakrát či třikrát do roka můžeme v rodině slavit památku na večeri Páně. Jídlo má být pokud možno stylové a pokud to není nutné, děti nemusíme obtěžovat vidličkou a nožem. Hlavně aby jim chutnalo. Ať klidně jedí rukama, ať se najedí dosyta a ať mají chuť mluvit s matkou a otcem o tom, co je zajímavé na svátku, který právě oslavují. U Židů bylo zvykem - a stejně jednal i Ježíš se svými učedníky - zamýšlet se nad vysvobozením z egyptského otroctví. Nejmladší z rodiny, nejmladší u stolu kladl otázky a otec na ně odpovídal. U nás se táží všechny děti, otázky klade i otec a matka a všichni hledají odpověď. To je rozhovor přiměřený dětskému chápání. K nejstaršímu se dítě může například obrátit s otázkou: „Proč slavíme tento svátek?" a dotázaný odpoví: „Protože tuto večeri slavil i Ježíš." Jiné dítě má možná jinou odpověď: „Tuto večeri slavili lidé už před Ježíšem." Otec pak pomůže další otázkou: „Proč? Co se stalo?" Někdo odpoví: „Protože židovský národ žil v bídě a Bůh se nad ním slitoval." „Takový je Bůh," uvažuje otec dále, „že se slitovává nad člověkem." Snad jedno z dětí pronese slova, která slyšelo v mateřské škole: „Bůh udělal zázrak," a jiné dítě se zeptá: „Co je to?" A otec řekne: „Zázrak, to je, když se něco přihodí tak, jak by to člověk nečekal."

Na zázraky ve starším smyslu tohoto slova nebudou už naše děti pravděpodobně věřit. Opravdu jedná Bůh tak, jak se to dříve tvrdilo, že poruší zákony přírody a

proti jejím zákonitostem způsobí zázrak? To je dnes teologická otázka, Písmu svatému však ve skutečnosti vůbec nejde o přírodovědecký výklad: jde mu jen o úžas člověka, který zakusil a poznal, že Bůh je nablízku, že se Bůh o něho stará, že se východisko najde tam, kde je nikdo nečekal, a že byla přítom odmítnuta pomoc, o kterou všichni usilovně prosili.

Možná, že se některé z dětí zeptá: „Dělá Bůh zázraky ještě dnes?“ Snad na to rodiče odpoví: „To nevíme. Ale už jsme nevěřili, že bys se mohl jednou uzdravit. Ani pan doktor si to nemyslel, ani sestřičky si to nemyslely, jenom my jsme ještě doufali. A ty jsi zůstal na živu. Kde se v tobě vzala ta síla, abys překonal svoji nemoc, také nevíme. Ale věříme, že to nějak souvisí s Bohem. Je to snad zázrak? V každém případě je to něco, čemu se divíme, nad čím žasneme a za co také děkujeme.“

Není důležité, zda své myšlenky dovedeme do konce. Důležité je pouze to, že se nepokoušíme dětem něco předstírat a že mluvíme tak, jak cítíme. Děti se potom mohou připojit a budou v řeči stejně poctivé. Začnou samy hledat odpovědi na své otázky a začnou samy přemýšlet. Slavením památné večere spolu se svými rodiči děti cosi

zakusily: cosi vzácného a drahocenného. Proto také nelze takový svátek slavit s dětmi každý týden. O tomto svátku by měl být také podáván pohár s vínem, z něhož bychom už měli dovolit usrknout i těm nejmenším. Víno, které pokládáme za něco vzácného, k svátku přece patří.

Když se děti nasytí, měla by skončit i hostina. Delší časový úsek dítě nevydrží, chce už si zase hrát, dovádět a být veselé. Dobrým dozněním tohoto svátku může být nějaká hra, kterou všichni, děti i rodiče, stejně rádi hrají.

Dítě na bohoslužbách

Všichni rodiče dobře vědí, že dvouleté dítě při bohoslužbě vyrušuje. Rodiče s sebou takového kazimíra berou jen z nutnosti, protože nechtějí nechat dítě doma samotné. Jejich pozornost však není soustředěna na bohoslužbu, nýbrž na malého výtržníka, který si dává záležet na tom, aby si ho všichni všimli. V některých křesťanských obcích lze během nedělních bohoslužeb bez obav svěřit dítě do opatrování na faře nebo ve zvláštní místnosti v kostele.

Když ale děti povyrostou a jsou schopny se několik minut tiše zabývat jednou věcí, tedy zhruba ve věku čtyř let, cítí se rodiče povinni brát je s sebou na bohoslužbu. V tomto věku chodí ještě dítě s rodiči ochotně. Zajímají je cizí tváře a zajíma je, co dělají rodiče, kteří se chovají úplně jinak než obvykle. Jeho zájem upoutávají také hlasité modlitby a ještě více zpěv. Dlouhé ticho však naše neposedné děti snášejí těžko. Chtěly by sice být se svými rodiči, ale vydržet dlouhou hodinu na jednom místě je pro ně nuda. Zkrátka: rodiče by si neměli myslet, že je zbožné brát své čtyřleté děti s sebou na bohoslužbu. Dítě se bude během shromáždění nudit, a my bychom je měli chránit před tím, aby si s církví spojovalo nudu a nečinnost.

Nesmíme také čekat, že dítě vstřebá něco z atmosféry tohoto místa. Podívejme se jednou na bohoslužbu dětskýma očima a uvidíme, kolik je v kostele neklidu a jak málo je zde soustředění. Naše nedělní bohoslužba nevyzařuje právě mnoho opravdové usebranosti, abychom se mohli spoléhat na to, že dítě už to důležité vycítí samo. Důležitá se dítěti zdá například sbírka s kolujícími košíčky na peníze a jeho zájem se soustřeďuje na lidi, kteří se chovají neobvykle. To, co se ve velkém kostele děje vpředu u oltáře nebo u čtecího pultu, je na dítě moc daleko. Má z toho něco, jen je-li blízko u oltáře a popřípadě tu může i samo nějak pomoci.

Při normální bohoslužbě má náš človíček pocit, že ho velcí a dospělí utiskují. Moc toho nevidí, slyší jen spoustu rušivých zvuků a žádné sdílení víry nevnímá. Jestliže sem začneme brát své dítě příliš brzy a příliš často, vztah k církvi mu spíše ztížíme než abychom mu ho pomohli tvořit. Bude lepší, když své čtyřleté a pětileté děti necháme ještě v nedělní mateřské škole. Budou se určitě dožadovat, abychom je vzali s sebou. Nic však nezmeškají, když je těchto časných zkušeností zcela ušetříme.

Něco jiného je, jedná-li se o bohoslužbu v úzkém kruhu, dejme tomu při nějaké slavnosti, v nějakém menším prostoru, kde se sejde jen rodina nebo i okruh jejích přátel. Právě zde může dojít k vyzařování duchovní zkušenosti, kterou děti velmi potřebují a která je jim tak zřídka dostupná. Podobné bohoslužby však jistě budou výjimečné. Vlastní církvi je dítěti stále ještě rodina.

Občas bývají některé bohoslužby určeny dětem. Je mnoho rodičů, kteří se domnívají, že při bohoslužbě musí mít své dítě vždycky vedle sebe a že by se při bohoslužbě neměla rodina rozdělovat. Něco na tom určitě je. Avšak bohoslužba výhradně pro děti, která trvá 10 až 15 minut a kterou slouží někdo, kdo má s dětmi zkušenost a ví, co je těší a co je pro ně vhodné, má hodně do sebe. Naším dětem se má v církevním prostředí líbit, nemá jim nahánět strach ani nutit k nesnesitelnému sebeovládání, ale mají sem přicházet se zájmem a radostí. Intenzivní setkávání s Bohem nemá být zatíženo nedůležitými předpisy, strnulou nudou a vynuceným sezením bez hlesu. Děti mají chodit na bohoslužby rády, ne kvůli splnění nedělní povinnosti, ale ze zájmu a sympatie.

Nedělní povinnost účasti na bohoslužbách chápou různé konfese různě. Neděle je pro věřícího člověka svátkem, o tom není pochyb. Je však otázka, zda tento svátek lze oslavit výhradně cestou do kostela. I konfese, které dodnes přísně dbají na dodržování nedělní povinnosti, připouštějí pro dospělé mnohé úlevy. Pokud jde o děti, dospělo se k názoru, že se toto přikázání pro ně vůbec nehodí.

My rodiče bychom měli klást větší váhu na to, aby naše dítě chodilo na bohoslužby rádo, než tomu aby je už nyní navštěvovalo pravidelně. Záleží na farní obci, zda začne dítě chodit pravidelně do kostela ve čtyřech, pěti nebo i šesti a podle mého i v sedmi letech. Velice záleží na tom, jak se obec bude dětem věnovat a s jakou nápaditostí. Je lépe dítě na bohoslužby neposílat, než riskovat, že tam bude chodit nerado a že se tam bude nudit. Hodinová bohoslužba je i pro osmileté dítě ještě příliš dlouhá, a proto ji dítě bude určitě dlouho odmítat.

Dítě poznává boží dům

Příležitostná návštěva kostela - v době mimo bohoslužbu - se dítěti líbí. Ať jde o kostel evangelický nebo katolický, v obou dítě poznává něco z boží jinakosti. Obrovský prostor, posvátné ticho a matčin šepot v něm vzbuzují zážitek čehosi, co se liší od všedních míst. Pestrý a přívětivý kostel bohatě zdobený zlatem, sochami andělů a světců vyvolává v dítěti představu šťastného společenství všech svatých, kteří se s díky a radostí obracejí k Bohu. Prostý kostel bez výzdoby zase obrací pozornost dítěte k nevyslovenému. Dítě se diví a začíná se ptát, kdo je ten, koho uctívají v tak obrovském prostoru. A kostel tonoucí v klidném přítmí dítě zklidní, ztiší a navede jeho pozornost k tomu, co je jiné. Je mnoho kostelů - a mnoho způsobů, jak děti mohou pocítit něco z Boha. Dítě je všem těmto způsobům přístupné.

Opakování, nácvik, návyk

Mnoho rodičů, kterým leží na srdci prohlubování víry dítěte, nemělo ve svém dětství s náboženskou výchovou dobré zkušenosti: byli náboženstvím zcela přesyceni. Každou myšlenku provázelo nějaké zbožné rčení, ke každé denní

době patřila nějaká pobožnost, každý svátek zahrnoval nekonečné cesty do kostela. Diví se, že přesto uvěřili. Ale nejen lidé s touto zkušeností, také ostatní rodiče mají strach, aby své děti nepřesytili náboženskou horlivostí a aby v nich nevyvolali místo nadšení odpor. Dnes už jistě není toto nebezpečí tak veliké jako dříve, přesto však jsou mu stále vystaveni rodiče, kteří úzkostlivě dodržují příkazy a pravidla, místo aby si všímali potřeb dítěte. Naproti tomu je prastarou náboženskou zkušeností, že setkání s tím, co je posvátné, vyžaduje nácvik a opakování. Posvátno je tak odlišné od všedních záležitostí, že setkání s ním vždy vyžaduje obrátit svoji mysl a zklidnit ji. Tím si také vysvětlíme, že mnohé žalmy často před ústřední prosbu kladou zbožná klanění: nacvičují ztišení, naslouchání a otevření se. Tak je tomu i s našimi dětmi. Není možné, aby je otec po návratu domů z práce jen tak vytrhl z prostředka zábavy a chtěl je odvést k soustředěné večerní modlitbě. Dejme jen pozor, abychom děti nezklidňovali až nekonečně dlouhými modlitbami. Právě tyto modlitby ve verších, pronášené nesoustředěně, by totiž pro děti mohly nadlouho ztratit věrohodnost. Musíme je přivést k soustředění jinak, nějakou hrou, pohádkou nebo povídáním o tom, jak prožily dnešní den. Modlitba je vlastně příliš vzácná, než aby byla pouhým prostředkem k soustředění.

Jednu věc mějme na paměti: Jakkoli jsme odpůrci zahlcování náboženstvím, tak také víme, že živá víra vyžaduje neustálé opakování svých projevů. Nestačí modlit se s dítětem jednou za několik týdnů, po nějaké důležité události. Nestačí, aby se větší dítě soustředilo a rozjímalo jen jednou za několik měsíců. Tím dítě mnoho zkušeností neudělá. Dnes víme, že pro formování dítěte není důležitá jednorázová zkušenost (například vážná nehoda), jak se dříve lidé domnívali, nýbrž neustálé opakování malých a zdánlivě bezvýznamných úkonů. Protože se však dítě může setkat s Bohem jen prostřednictvím nás rodičů (a samozřejmě také prostřednictvím okolního světa), musíme mu toto setkání umožnit co nejčastěji.

Ted' možná někteří rodiče dostali strach, že bychom zase mohli dítě nábožensky přetěžovat a že by to v něm mohlo vůči náboženství vzbudit odpor. Když si však uvědomíme, kolik času modlitba zabere, pak vidíme, že náš strach není na místě. Modlitba malého dítěte se omezuje na jedinou větu, zabere tedy jen několik málo vteřin. Modlitba tříletého dítěte se skládá asi ze tří vět a zabere sotva půl minuty. U pětiletého trvá modlitba asi minutu, při zvláštní příležitosti snad i dvě až tři minuty. Tato modlitba může být podle okolností, když je dítě třeba ospalé nebo unavené, nahrazena prostým zbožným výrokem, a pak zabere jen několik málo sekund. Také není nic zlého na tom, když se občas na modlitbu zapomene s důvěrou, že Boha nemusíme nejprve prosit, aby byl dítěti nablízku. Přesto je opakovaná zkušenost nepostradatelná.

Není tu nebezpečí, že se tím stane modlitba zvykem? Jistě, stane se zvykem, vlastně návykem na duchovní zkušenost. Tento návyk způsobuje, že už člověk bez této zkušenosti nechce být. Jestliže se návyk vztahuje na setkávání s Bohem,

prázdný zvyk se z něj nestane. Co chceme my rodiče více, než aby se naše dítě u Boha cítilo dobře, aby po něm toužilo a aby ho postrádalo, když je zvyk porušen?

Ačkoli jsme proti křesťanství, které lpí na předpisech a nařízeních, musíme také chápat, že v duchovním životě existuje jistá pravidelnost, kterou nesmíme podceňovat. Později se stejná otázka vynoří ohledně účasti dětí na bohoslužbě. Má-li se tomu s bohoslužbou tak, že z ní dítě nic nemá, byla by jeho návštěva kostela pouhým zvykem. Jestliže je však bohoslužba pro dítě opravdovým zážitkem, pak nestačí, aby chodilo do kostela jen o velkých svátcích. Potom dítě musí navštěvovat bohoslužbu pravidelně. I když to nemusí být bezpodmínečně každou neděli, přece jen tak často, aby se mu bohoslužba mohla stát návykem a aby dítě stále toužilo se setkávat při bohoslužbě s Bohem.

Z toho nevznikne žádná přesycenost, nemusíme se toho obávat. Vedle vlastních duchovních cvičení jsou zde ještě stejně důležité rozhovory, které rodiče nebo učitelka ve školce s dětmi vedou, o světě, o stvoření, o utrpení, o radosti, o růstu a zrání, o uvadání a zániku. Dále tu jsou biblické příběhy, pro dvouleté asi dva nebo tři, které se budou vždy podle přání dítěte opakovat, aby se mu vryly do paměti. Čtyřleté dítě zná snad pět i víc příběhů ze Starého a Nového zákona, nejlépe na základě některé obrázkové bible, která se dítěti líbí. Nebudeme dítě zahlcovat zbožnými příběhy ani se nebudeme snažit, aby znalo celou bibli. Postačí, když mu na několika příkladech ukážeme: takový je Bůh a tak ho poznávali lidé v dřívějších dobách. A takový je jeho Syn Ježíš. Dítě má pozorně poslouchat, má projevit svůj zájem a má si v těchto vyprávěních oblíbit Boha, s nímž se setkává při modlitbě.

Víme, že dítěti musíme všechno stále opakovat. Při výchově nejde nic ze dne na den. Každé napomenutí a každou pochvalu musíme opakovat často, chceme-li mít úspěch. Dítě si potrpí na rozvržení času: má čas na hraní, čas na čtení, čas na povídání a čas na ztišení. Také v pravidelnosti náboženství se dítě cítí dobře a dožaduje se jí, stejně jako se dožaduje řádu ve všem ostatním.

Víra rodičů

Je tomu tedy tak, že se celá náboženská výchova orientuje na dítě? Dělají rodiče to všechno jenom proto, že chtějí vést své dítě k víře? Dělají to jenom kvůli dětem? Řídí se jejich jednání čistě pedagogickými měřítky, která si stanovili na základě svých úvah o výchově?

Ne, právě naopak. Kdybychom chtěli vést dítě jen na základě rozumové úvahy, neměli bychom sami na věci účast, a to my rodiče nedokážeme. Naše srdce nám to nedovolí. Jestliže jsme sami zakusili, jak je nám Bůh blízký a jak je nám vzdálený, jestliže nás samotné nenechává jeho tajemství klidnými, pak naše ústa nemohou zůstat němá. Musíme o něm mluvit, je to naše potřeba.

Právě tak probíhá správná výchova: nemá uspokojovat jen děti, ale současně i rodiče. Výchova není jednostranná záležitost. Pro rodiče je to sdělování něčeho, o čem nemohou mlčet, protože tím přetéká jejich nitro.

Všichni víme, že se svou vírou na tom vlastně nejsme moc dobře. Víme, kolik má většina z nás pochybností, jak se cítíme unavení, mrzutí, snad se mnozí cítí i bez víry. Mají se tito rodiče vzdát náboženské výchovy svých dětí? Jestliže si tito rodiče myslí, že by dětem říkali nepravdu, pak se o to nesmí v žádném případě pokoušet, to by jenom uškodilo jim i jejich dětem. Domnívají-li se, že musí být zbožní, a není to přitom v souladu s jejich nitrem, musí mlčet. Jestliže však v nich je přes všechny jejich pochybnosti a nejistoty touha s dětmi o Bohu mluvit, jestliže v nich je něco, co by chtělo uvěřit, jestliže cítí touhu po Bohu a přání, aby to přece jen bylo tak, jak slibuje Písmo svaté, pak mohou se svými dětmi klidně mluvit o tomto Bohu, kterého jejich srdce hledá a kterého touží najít.

Rodiče, kteří budou cítit - přes všechny výhrady moderního a pochybovačného člověka - že patří k Bohu, nemohou jinak než se se svými dětmi modlit. Snad se sami rodiče často bez modlitby obejdou. Mohou být ve svém nácviku tak pokročilí, že jim postačí obracet své myšlenky k Bohu bez mluvení. Svoje děti ať však svěřují Bohu slavnostně a pevnou formou modlitby. Modlitba dítěte tu není jenom kvůli němu, s ním se modlí i jeho rodiče, protože po tom sami touží. Rodiče dobře vědí, že své dítě nedokáží ochránit před nebezpečím jen svou láskou a péčí, a dobře vědí, jak často jsou odkázáni na ochranu někoho mocnějšího. Je proto důležité, a to nejen pro vývoj dítěte, ale i pro jeho rodiče, jaké modlitby se s dětmi modlí. Rodiče se musí naučit vkládat do nich svá přání, svoji lásku a své starosti. Modlitbou, která promlouvá z hloubi jejich srdce, otvírají svým dětem cestu k Bohu.

Náboženská výchova ve smíšeném manželství

Ale jak je možné vychovávat děti ve smíšeném manželství? Jak mohou rodiče přiblížit svým dětem Boha, když každý z nich patří k jinému vyznání?

Nejdůležitějším předpokladem pro takový úkol je, aby oba rodiče poznali svoji víru a také víru svého partnera. Přitom však nestačí, že se jen budou informovat o pravdách víry své konfese a o názorech, které zastává druhá konfese. Nestačí, když budou prostě jen pěstovat tradiční zvyky. Oba si především musí ujasnit, jaký je jejich vlastní nevědomý postoj ke svému náboženství a k náboženství partnera.

Každý člověk má v sobě zakořeněn silný pocit neomylnosti, samolibosti a určitý druh primitivní domýšlivosti, která mu namlouvá, že je samozřejmě v právu vždycky on. Tento pocit neomylnosti, který v sobě mají snad už děti předškolního věku, se snadno prosazuje ještě v manželství, zvláště v situaci, kdy se jeden partner od druhého v něčem liší. Skrytá domýšlivost, kdy člověk věří, že je v právu on, že pravdu má on a že správný je jeho úsudek, působí zhoubně nejen na samo manželství, ale zcela nepochybně i na náboženskou výchovu dětí. Tomu, aby se rodinné soužití nestalo nepřetržitou řadou skrytých traumat, zabrání jediné vážná snaha manželů nejen svoji víru navzájem uznávat, ale také ji chápat. Manželé ve smíšeném manželství musí být ve svých reakcích zvláště opatrní, aby do přirozených neshod mezi mužem a ženou nevnášeli navíc i neshody náboženské. Jestliže jednoho z manželů stále rozčiluje nějaký náboženský zvyk druhého, se kterým nemůže souhlasit, bylo by dobré zvážit, zda je nutné na tomto zvyku trvat. Při zkoumání původu a smyslu tohoto zvyku většinou poznáme, že není vůbec podstatný a že vzdát se ho neznamena velkou ztrátu. Máme na mysli např. zvyk žehnat se svěcenou vodou, klečat při modlitbě, bít se v prsa nebo se příliš často znamenat křížem. Bývají to často spíše pozůstatky magického myšlení než výrazy opravdového náboženského postoje.

Tento vnitřní postoj manželů k sobě navzájem a k odlišnostem svých konfesí je vlastně největší obtíž, jakou je třeba ve smíšeném manželství překonávat. Překonat ji může jediné zralost, schopnost lásky a prohlubování opravdové víry. Výchova dětí naproti tomu vlastně probíhá sama od sebe. Uvážíme-li, jak se v dětech rozvíjí představa Boha a jak děti získávají své první zkušenosti s Bohem tím, že s ním rozmlouvají v modlitbě a slyší o něm hovořit nebo se k němu obracejí se svými radostmi a starostmi, s bolestí, utrpením, s nadějí a očekáváním, pak nevidíme žádný rozdíl mezi katolickou a evangelickou výchovou. Už jsme také řekli, že dítěti, které se chce orientovat na Boha, je překážkou, když se příliš často setkává s obrázkem nějakého světce nebo když je příliš často vedeno k tomu, aby se modlilo k Panně Marii nebo k jinému

svatému. Náboženská výchova dětí má směřovat výhradně k Bohu a k jeho Synu Ježíši. Tento požadavek nevyplývá pouze ze situace ve smíšeném manželství, nýbrž je rozhodující pro náboženskou výchovu vůbec.

Také sami rodiče by měli hledat vždy to, co mají společné, a to by pak měli společně s dětmi pěstovat. Děti sice patří většinou k vyznání jednoho z nich a jednou budou v tomto duchu vyučovány. To však neznamená, že nesmějí zažívat bohatství druhé konfese a že nesmějí vyrůstat v prostředí obohaceném dvojím nazíráním.

Jestliže řekneme, že katolicismus mnohem víc fascinuje, zvláště děti, není to žádné snižování evangelické víry. Nádhera božího domu, dramatická bohoslužba, zvyky, které dítě provázejí od rána do večera, pevné předpisy, bohatství obrazů a symbolů, to všechno jsou věci dětské mysli velmi blízké a příbuzné. Potud je pro katolického partnera snadné v dítěti radost z toho, co patří k jeho vyznání. Nesmí však nechat tyto zvyky přebujet, aby se neporušila soudržnost rodiny. To však neznamená, že by musel zajít tak daleko, že by nemohl své děti před spaním požehnat křížkem. Tak jako má každý otec a každá matka svůj způsob, jak být na dítě hodný a laskavý, jak s dítětem mluvit, jak se s ním smát, jak s ním žertovat nebo jak ho pokárat či potrestat, tak také mohou mít rodiče různé způsoby, jak na děti nábožensky působit. Je jen třeba, aby jejich jednání bylo poctivé a aby nezraňovalo city druhého partnera.

Rodiče tedy nemusí dělat žádné tajnosti s tím, že každý patří k jinému vyznání. To musí být samozřejmost, kterou není nutné před dětmi skrývat. Když budou rodiče v podstatných věcech zajedno, ani jejich děti nebudou trpět možnou rozpolceností. Naopak budou spíše mít prospěch z množství možností, které mají, a z rozdílnosti chápání Boha, jaká je mezi konfesemi rodičů. Také si myslíme, že by mělo být dětem dovoleno účastnit se s rodiči evangelické i katolické bohoslužby, aby se mohly těšit z obojí formy obřadu. V obojí bohoslužbě je nábožné soustředění, zbožnost a boží blízkost, v obojí se člověk přibližuje k Ježíšovi a odevzdává se mu, modlí se a může prožívat svoji víru.

Pevně doufáme, že už také bude v dohledné době možné tzv. interkomunio, společná večeře Páně evangelických a katolických křesťanů. Smíšená manželství velmi trpí tím, že je jeden z partnerů vyloučen z večeře Páně druhého, zejména tehdy, jdou-li k přijímání i děti a druhý z rodičů, jehož náboženství děti nepřevzaly, musí stát stranou. Právě večeře lásky je zde znamením velmi bolestného odloučení. Tak to nemůže zůstat navždy.

Otec a matka mají dětem zprostředkovat to, co je pro ně v jejich víře důležité. Evangelický partner má pravděpodobně bližší vztah ke Starému a Novému zákonu, pokud nebyl v dětství texty z Písma svatého příliš přetěžován, a bude z pokladu této knihy dětem o Bohu vyprávět stále něco nového. Naděje, že přijde čas, kdy skončí všechno trápení, která prostupuje celé Písmo svaté, je právě pro dítě ve smíšeném manželství velkým zdrojem útěchy. Ať se my rodiče snažíme

sebevíc, aby děti rozdvojenost našeho manželství nepocit'ovaly, dochází přesto k událostem, které nás zraňují a nutí nás, abychom si bolestně uvědomovali rozštěpení křesťanstva. V překonání tohoto rozštěpení doufají nejen rodiče, ale i děti. Děti toto rozdělení cítí a spolu se svými rodiči jsou smutni z toho, že rodiče musí postrádat útulek jedné společné církve, protože jednotlivé konfese věří dosud v nutnost vzájemného oddělení. Naději, že jednou skutečně zavládne mír a radost, kterou v sobě všichni chováme, prožívají příslušníci smíšených rodin zvlášť silně.

Je důležité, aby se evangelickému partnerovi podařilo vzbudit u katolického partnera lásku k Písmu. A je stejně důležité, aby se katolíkovi podařilo najít u svého protějšku pochopení pro projevy své víry. Pak budou i děti mezi sebou snášenlivé a dostane se jim poznání bohaté širě možností, jak se setkávat s Bohem. Je samozřejmé, že nesmíme zůstat jen u rozumového poznání. O tomto bohatství musíme stále mluvit a musíme pro ně nacházet své vlastní způsoby vyjádření. Z rodiny se musí stát skutečné svébytné společenství, se svými vlastními formami uctívání Boha, se svými texty, se svými písněmi a žalmy. Rodiče by si měli založit zvláštní sešiti do kterého by si zapisovali, co má který z nich rád a na čem mu záleží: žalmy, které jsou jednomu z nich blízké, i ty, které má rád druhý, úryvky z Písma, které jsou pro jednoho zvlášť důležité, ajiné, které hodně znamenají pro druhého. Je dobré sem zařadit také písně, které mohou oba manželé zpívat společně. Protože se jednomu z nich píseň líbí, naučí se ji i druhý. Je třeba najít si modlitby ke společnému modlení. Vyplatí se založit si takový sešit, vyplatí se najít si nové formy a vyplatí se tyto formy dodržovat. Děti tuto rovnováhu potřebují, stejně jako potřebují rodinnou soudržnost, a také samo manželství se bez tohoto předpokladu stěží obejde.

Nesnáze dané dvojí konfesí nutí rodiče, aby hledali nové formy. Je překvapující, jak je toto rozdvojení požehnané. Smíšené manželství nemusí být méně hodnotné, jak se často lidé mylně domnívali. Smíšené manželství poskytuje zcela mimořádnou možnost prohlubovat zbožnost a nábožensky se rozvíjet a otevírat. Vždyť není ani možné, aby si manželé navzájem porozuměli, jestliže nejsou ochotni vážně se zabývat otázkami vlastní víry i víry svého partnera.

DÍTĚ V DŮLEŽITÝCH A MEZNÍCH SITUACÍCH

Strach

Někteří rodiče se domnívají, že kdyby to se svým dítětem lépe uměli, mohlo by dítě vyrůstat, aniž by někdy poznalo strach, pak by prý nebylo ustrašené a vyrostlo by v nebojácného člověka. Domnívají se, že ustrašené dítě je takové dítě, se kterým se špatně zacházelo, které nemělo dost volnosti a které se cítilo ohrožené a ponižované.

To jsou pro dítě jistě špatné zkušenosti, které nepomohou zmenšit jeho strach. Avšak vývoj dítěte přináší s sebou tolik věcí, které vzbuzují strach, že každé dítě, bez ohledu na to, kde a jak vyrůstá, bývá vystavováno velkému strachu.

Jak jinak si máme vysvětlit pláč svého novorozence? Pláčem reaguje na tíseň, cizotu, zimu, hlad či bolest. Jeho strach není bezdůvodný. Stačilo by jen pár dní, ba dokonce jen pár hodin chladu a nedostatku tekutin, a dítě by zemřelo. Tento strach prvních týdnů života nazýváme „strach ze záhuby“.

Tento strach ze záhuby nosíme v sobě celý život, naštěstí jen v oslabené formě, protože jinak by život byl nesnesitelný. S přibýváním sil a rozumových schopností dítěte tento strach slábne, zejména proto, že se může opírat o sílu někoho dospělého, o tzv. pomocné Já. Bez pomoci druhých se dítě naživu neudrží, a to ani tehdy, jsou-li mu již jeden, dva či tři roky. Dítě potřebuje stále věrného a spolehlivého průvodce, jakým je mu laskavá a starostlivá matka, i ochranu a podporu, kterou mu poskytuje otec.

Podle rozsahu strachu ze záhuby můžeme zjistit mnoho o průběhu raného a pozdějšího dětství. Je důležité, zda dítě dokáže přistupovat ke světu s důvěrou nebo zda tone ve strachu a úzkostných představách, že nic neumí, nic mu nejde a že je ostatní přehlížejí a neberou vážně.

Strach ze záhuby je podvědomý a vyjádřit by ho dítě neumělo. Sami rodiče se jen těžko vžijí do rozsahu tohoto strachu, ačkoli mají sami ve svém podvědomí zkušenost možného ohrožení stále uloženu, a tato zkušenost se podle životní situace projevuje většími nebo menšími obavami nebo jejich popřením.

Je zvláštní, že vedle tohoto strachu existuje, především v prvních měsících života dítěte, ještě jiná, podvědomá představa a zkušenost, totiž představa vlastní všemohoucnosti. Dítě si totiž neuvědomuje, že k přežití potřebuje pomoc

zvnějšku. Nedokáže ještě rozlišovat mezi sebou a svou matkou. Kojenec, jehož první měsíce života probíhají šťastně, zjišťuje, že se všechna jeho přání plní k jeho spokojenosti. Domnívá se, že je to zásluhou jeho neomezené moci. Vedle strachu z neustálého ohrožení získává tedy dítě i zkušenost, že je veliké a všemocné. Odtud pramení všechny silácké řeči našich nejmenších, ani ne dvouletých capartů, kteří všechno dokáží, všechno chtějí a v ničem neznají mezí. Z našeho benjamínka se stává dobyvatel a dobrodruh, který utíká z domova nejen proto, že nedokáže správně posoudit, jaké nebezpečí ho ve světě čeká, ale i proto, že přeceňuje své schopnosti, že zažil svoji zdánlivou všemohoucnost díky vstřícnosti své matky, díky radosti a nadšení svého otce a díky tomu, jak se celá rodina točí jen kolem něho, takže si připadá nejen jako střed světa, ale dokonce se z něj může vyklubat tyran celé rodiny.

Takovým sebepřeceňováním a chybným hodnocením se dítě ocitá v nebezpečí, že svůj strach jednak podcení, jednak pro něj vytvoří předpoklady, protože nedokáže reálně zhodnotit skutečné nebezpečí. Proto se dítě stále dostává do nebezpečí.

Když si už dítě s pomocí rodičů a sourozenců odvyklo být stále středem zájmu, když už umí reálně zhodnotit nebezpečí, když získalo důvěru ke světu a k životu, jak ho zná z milující rodiny, a když už nemá pocit, že je všechno nepojmenovatelné ohrožuje, začíná se rozvíjet úplně jiný druh strachu: strach ze ztráty a odloučení.

Také tento strach je svým způsobem oprávněný. Stačí, aby se matka vzdálila, a dítě se už bojí. Dosud nenabylo důvěry, že se matka zase vrátí, že se na ně přijde za chvíli podívat a že není ve skutečnosti samo, protože si může maminku přivolat. Takzvaný strach osmi měsíců, strach z cizoty, má s tímto strachem ze ztráty a odloučení velmi mnoho společného. Vidí-li dítě cizí obličej, a přitom čekalo matku, pak se mu takřka zhroutil svět. Všimněme si, že většinou nereaguje zklamaným pláčem a odvrácením pohledu, ale zděšeně křičí, hlasitě se dožaduje osoby, kterou očekávalo, a o jiné nechce slyšet.

Třebaže vrcholná fáze strachu z odloučení při normálním vývoji dítěte brzy pomine, zůstává přesto i tento druh strachu zasunut hluboko v podvědomí každého člověka. Jestliže se k němu v prvních letech života navíc připojí zkušenost, že odloučení je nezvratné a že po rozloučení nenásleduje opětovné shledání, může se tento strach promítnout do celého dalšího života. Stává se to např. tehdy, když matka nebo otec zemřou v době jeho raného dětství, nebo když jeden z rodičů rodinu opustí a neudrzuje nadále s dítětem spolehlivý kontakt.

Mnoho dospělých si vzpomíná, jak velice truchlili nad ztrátou své milované chůvy. Zdá se jim, že už pak nikdy v životě nepoznali tolik něhy a laskavé pozornosti, jako v těchto letech raného dětství.

Také tento strach ze ztráty si uchováváme po celý život. Kdo v dětství utrpěl již

v tomto směru nějakou újmu, bude i jako dospělý těžce prožívat odloučení. Jsou lidé, kteří zoufale lpějí na svém partnerovi, třebaže je samotné i jejich děti neustále ohrožuje. Nesnesou totiž odloučení od člověka, který byl na ně kdysi milý.

Každé rozloučení je těžké, především tehdy, když nebude následovat shledání. To vědí rodiče stejně tak jako děti. Proto musíme mít na paměti, kolik strachu zažívají děti, když se v rodině mluví o rozluce nebo o rozvodu nebo když někdo, koho dítě miluje, onemocní či dokonce zemře.

Rozluka a odloučení jsou tím nebezpečnější, čím výlučnější je vztah dítěte k tomu, který odchází. Proto není odloučení, když už k němu musí dojít, tak tíživé pro děti, které mají mnoho kontaktů. Dopřejme svým dětem takové rodinné společenství, v němž i přes nevyhnutelné rozepře převládá pohoda a vzájemné porozumění.

Ještě jednu zkušenost se strachem zažívá dítě již v útlém věku: je to strach, že už ho maminka a tatínek nemají rádi. Dříve bylo běžné trestat děti slovy: „Teď už tě maminka nechce, protože zlobíš.“ Nebo byly za trest zamykány v pokoji. Dojde-li k tomu, je to, jako by se dítěti zhroutil celý svět. Zdá se mu, že to, k čemu mělo dosud naprostou důvěru, už neexistuje. Je samo a opuštěné, maminka a tatínek se od něho odvrátili. Reakce rodičů na to, co malý dareba vyvedl, je zcela nepřiměřená. Bylo by postačilo jejich přísné slovo, zatímco nyní v dítěti vzniká strach, že se jeho dosavadní život může zhroutit.

Je-li tento strach ze ztráty lásky příliš velký a dítě si přestává být jisto, že je rodiče milují, může na to reagovat dvěma způsoby: Bud' se zbaví touhy, aby je rodiče milovali a aby se na ně nezlobili a neodvraceli se od něho, a bude se chovat provokativně, bude neposlušné a drzé, hrubé a snad i surové. Anebo naopak bude nadmíru hodné a poslušné ve všem, co po něm rodiče chtějí, vzdá se svých vlastních přání a soustředí se jen na to, aby dobře plnilo, co od se od něho žádá, protože chce, aby je měli rodiče rádi, aby se jim líbilo a aby je chválili. Ani jedna z uvedených možností není žádoucí; obě zanechají tíživé následky do dospělosti.

Ani nejšťastnější výchova však nemůže dítě ochránit před strachem ze ztráty lásky. Po mnoho let se dítě cítí být původcem všeho, co se děje. Když se někdy matka cítí unavena a chtěla by být chvíli sama, když otec přichází domů z práce rozzlobený, když se přihodí nějaká nepříjemnost v domě, cítí se dítě provinile, jako by bylo samo původcem těchto nepříjemností. My rodiče často nevíme, co se v dítěti odehrává. Dítě přitom často mnohem přesněji, než tušíme, registruje naši řeč těla, naše nálady, naši mimiku, tón, s jakým hovoříme, pohled, jakým je sledujeme. Dítě už přece dávno zjistilo, že mnohé věci, které je samotné tak těší, třeba cákat se ve vodě nebo se prostě ještě počurat, se u rodičů nejen nesetkávají s nadšením a souhlasem, ale spíše vyvolávají hněv a mrzutost.

Dítě ještě nedokáže rozlišovat mezi tím, co je skutečně správné a co není. Příliš

často už muselo vyslechnout: „To nesmíš!“ To, co dítě nesmí dělat v obývacím pokoji, může dělat například v koupelně. Požadavky rodičů a vychovatelů dítě někdy nedokáže ani předvídat ani je bez dalšího vysvětlení nepochopí. Proto se může cítit provinile, aniž by skutečně něco provedlo. Jestliže se podobné zkušenosti opakují, může si dítě vytvořit představu, že je nějakým nevysvětlitelným způsobem vinno nebo spoluvinní vším, co se stane. Pomáhejme mu proto, aby pochopilo a uznalo svá skutečná provinění a aby ze strachu, že ztratí naši lásku, nespátrávalo svoji vinu naprosto všude. Dítě, které je příliš poslušné, příliš pozorné a příliš ochotné, žije v ustavičném strachu, že už je rodiče nemají rádi, že už je nemilují a že už je nechtějí vidět. Jestliže u svého dítěte zjistíme

takovou poddajnost, musí nám být jasné, že to nejsou projevy předčasné svatosti, ale ohromného strachu. Zdravé dítě je většinou veselé a spokojené, drzé, vzdorovité, svévolné a sobecké - ne tedy tiché, nadměru poslušné, hodné, obětavé a ochotné. Takové děti jsou pochopitelně velmi příjemné, avšak nikdy nezjistí, že ke svobodě dětí božích patří také trocha sebelásky a schopnosti se prosadit.

Už v prvních dnech a měsících života pozná tedy dítě tři formy strachu. Pozvolna se s nimi naučí žít a nenechá se jimi příliš skličovat. Ale v podvědomí každého z nás tyto tři formy strachu přetrvávají do konce života. Jak máme všechny tyto obavy opanovat? Co můžeme udělat, abychom je ve svém životě oslabili? Abychom je překonali? Abychom je alespoň zčásti odvrátili od svých dětí, abychom děti ochránili před jejich přemírou a ničivou hrozbou? Na tuto otázku existuje osvědčená odpověď, kterou mají určitě mnozí tzv. věřící pohotově po ruce: „Jedinou jistotou proti nadvládě strachu je víra, naděje a láska.“ Nejsm přítelkyní příliš rázných a pohotových vysvětlení, a přece ani já neznám lepší odpověď. Jen bych ji formulovala spíše jako otázku, jako pokus o odpověď. Sama víra, naděje a láska existují jen v určitém prostředí a v určitém životě, tam, kde je bezpečí, vzájemná náklonnost, vzájemná úcta a důvěra.

Musíme si položit otázku, jak je víra a láska vůbec možná. Může uvěřit člověk, který neměl věrohodné rodiče? Který nepoznal jako nemluvně bezpečí? Dnes víme, že se představa Boha vytváří ze zkušeností, které dítě získává blízkostí rodičů a tím, že v nich má pevnou oporu; že pozitivní víra v Boha se může vyvinout jen tehdy, když už v prvních hodinách svého života dítě poznalo, že je tu někdo, kdo je nenechá hladovět a kdo se postará, aby nebylo mokré a aby mu nebyla zima. Kdo je vyprostí z bažiny a postaví je na pevnou zem. Žalmy jsou bohaté zkušeností, že strach v boží blízkosti neobstojí.

Možná, že jsme se dobře nevyjádřili a že bychom to měli říci jinak: strach nás provází po celý život a nikdy se ho zcela nezbavíme. Nemůžeme ho zcela překonat, můžeme ho jen vydržet a společně ho sdílet, neboť žijeme v naději, že naše ohrožení jednou skončí.

V žalmu, který jasně odráží strach člověka ze záhuby a naději, že nás Bůh před

definitivní záhubou uchrání, se sice říká: „I když půjdu roklí šeré smrti, nebudu se bát ničeho zlého, vždyť se mnou jsi ty.“ (Žalm 23,4)

Ale tento žalm popisuje také něco, co není v naší moci. Strach nás přepadá v „roklí šeré smrti“. V posledních desetiletích si stále více uvědomujeme, že je náš strach z možného zničení a ohrožení života na Zemi oprávněný. Myslím si, že i přes ujištění žalmů je tento strach stále živý; jestliže však budeme věřit v zaslíbenou boží blízkost, od které nás nic nerozdělí, bude pro nás tento strach snesitelnější. Tato víra prostupuje celé Písmo svaté. Bůh se dává Mojžíšovi poznat slovy: „Já budu s tebou!“ Jako slib prostupuje celým textem: „JSEM, KTERÝ JSEM... Řekni Izraelcům toto: JSEM posílá mě k vám.“ (2. Mojžíšova 3,12-14) Existuje nějaký jiný slib, který by poskytl více útěchy při našem strachu ze záhuby a odloučení?

Co se týče strachu ze ztráty lásky, nábožensky vyjádřeno, strachu z hříchu, můžeme si připomenout Žalm 103: „Nenakládá s námi podle našich hříchů, neodplácí nám dle našich nepravostí... Jako se nad syny slitovává otec, slitovává se Hospodin nad těmi, kdo se ho bojí... Avšak Hospodinovo milosrdenství je od věků na věky s těmi, kteří se ho bojí.“ (Žalm 103, 10-17)

Víra jako pomoc v našem strachu, to souhlasí. Ale nevyhýbáme se tím otázce, zda to nejsou právě věřící lidé, kteří také nemusí trpět tak velkým strachem, protože jako děti poznali lásku, která jim umožnila důvěřovat svým rodičům a Bohu a věřit, že se nepropadnou do propasti strachu? A co v případě, že byla víra zničena a rozplynula se v hrůzách našeho světa? Zdá se mi, že jedinou protiváhou je zase jen láska. Jak se však děti naučí milovat, aby mohly proti strachu postavit dostatek vnitřní jistoty?

Schopnosti lásky můžeme dosáhnout postupně. Jak? Dobrými zkušenostmi, tím, že se naučíme sami nacházet útěchu, že se naučíme zříkat se nepřiměřených nároků a že se budeme učit místo bojovné seberealizace nabízet svému okolí bezpečí, spolehlivost a duševní zralost. Tady nepomůže silné vypětí vůle nebo rozumu, ale pouze naše nitro, naše silící lidská vřelost, zodpovědnost a schopnost lásky. Půjde to pomalu, takříkajíc krůček po krůčku, ne žádnými skoky s vidinou rychlého dosažení pokroku. Musíme být opatrní a nesmíme spěchat. Schopnými lásky se staneme jen tehdy, když budeme trpělivě pracovat na sobě, když budeme ochotni k odpouštění a smíření. Pak se snad podaří, že všechny obavy našich dětských let nad námi ztratí svou moc.

Utrpení

Tak jako před strachem chtěli bychom uchránit své děti také před utrpením.

Trpět, to nikdo z nás nechce. Utrpení se nehodí k modernímu člověku, který bere život rázně do svých rukou a svobodně o něm rozhoduje. Utrpení se už nehodí k našemu chápání člověka, a přece je ho ve světě plno. Je s podivem, jak jsme se v posledních letech naučili vnímat utrpení druhých. Všimáme si utrpení starých, nemocných a postižených lidí, vidíme, jak trpí ti, kdo jsou odkázáni na cizí péči, vidíme těžký život lidí, kteří obětovali svůj život péči o své nemocné rodiče a děti. Vidíme také strádání azylantů, lidí, kteří ztratili svoji vlast, lidí pronásledovaných nebo žijících v nesvobodě. Vidíme utrpení a hlad utlačovaných třetího světa.

Často ovšem bývá naše spoluúčast na utrpení druhých spíše věcí pochopení než citu a my si mnohdy ani neuvědomujeme, že v hloubi duše nechceme mít s tímto utrpením nic společného. Zcela mimořádné potíže nám však působí, když máme vnímat utrpení ve svém nejbližším okolí. Slovem soucit se dnes málem opovrhuje, a přitom by měl být právě soucit základem vztahu k sobě samým i k druhým.

Naši nejmenší nemají dosud, jak doufáme, tušení o utrpení ve světě, jak nám je léta přinášejí do našich domovů sdělovací prostředky. A přece znají naše děti utrpení, a přece je utrpení přítomno i v našich rodinách, jen se musíme pozorně dívat. Musíme se jen naučit přesně vidět situaci druhého, svého dítěte nebo svého partnera, a nepodceňovat a neignorovat ji. Vývoj ani život se bez utrpení neobejde, ale nám dělá největší potíže vzít utrpení na vědomí, protože je v rozporu s našimi životními ideály úspěchu, zdaru, špičkového výkonu a nároku na štěstí. Byli bychom lidštější, kdybychom si připustili, že máme z utrpení strach, kdybychom tento strach dokonce snesli a naučili se s ním vyrovnávat. Tím, že bychom o něm věděli, bychom snad mohli pomoci i ostatním.

Kristýnka je stará dva a půl roku. Spolu s maminkou se obě těšily na bratříčka, kterého maminka nosila v bříšku. Maminka řekla, že i Kristýnka byla kdysi v jejím bříšku a že se pak narodila, a že to byla velká radost pro celou rodinu. Kristýnka také mohla položit tvář na maminčino bříško, aby cítila, jak je děťátko uvnitř čilé, jak kope a jak se hýbe. Plánovaly s maminkou, jak to doma uspořádají, až se bratříček narodí.

Kristýnka je tedy na bratrovo narození dobře připravena. V čem jí však nikdo nepomůže a co jí moc trápí je, že je úplně jiné o bratříčkovi s maminkou mluvit než ho teď vidět v jejím náručí. Trápí ji, když vidí, že pro ni už má maminka jen málo času, zatímco s miminkem žvatlá a je k němu stále vlídná. Je nešťastná, když sleduje, kolik času může být ono v jejím náručí a jak je její klín neustále

tímto malým konkurentem obsazen. Jednou se Kristýnka dokonce pokusí maličkého z mamínčina klína odstrčit, tak nesnesitelná je její žárlivost. Kristýnka trpí. Pobíhá po domě jako poraněné zvířátko, není s ní k vydržení, stále odmlouvá a s ničím není spokojená. Říkají, že zlobí. Tím tedy k pocitu křivdy a odstrčenosti přistupuje navíc pocit ztráty lásky.

Narození sourozence nepřináší s sebou pro ostatní děti jen radost, ale také trápení.

Hana a Irena přišly na svět jako dvojčata. Hanička je drobnější, neváží tolik jako Irenka a nemá se tak čile k světu. Irena má od samého začátku náskok. Je dost silná, křičí ze všech sil a nejsou s ní žádné starosti. Tak to jde po mnoho let. Svou pozornost rodiče věnují převážně slabší Haničce. Irenka, vyrůstající bez problémů, tak získává následující životní zkušenosti: ostatní jsou důležitější než já, proto mají přednost. Já musím vždycky ustoupit, protože jsem velká a něco snesu. Přitom nikdo nevidí, že i já potřebuji pomoc, o mne nikdo starost nemá, na mne se nikdo nezeptá. Pro všechny je samozřejmé, že se mnou je všechno v pořádku.

I tak může dítě trpět. Rodiče mohou takové trápení celkem hodně zmírnit, zcela zabránit mu však nemohou, protože je tomu opravdu tak, že malé a slabé stvoření vyžaduje větší pozornost než silný a životaschopný jedinec. Irenka cítí: já nejsem tak důležitá jako moje sestra a nemám takovou cenu jako ona. Nemít takovou cenu jako druhý člověk, to přece je trápení.

Vezměme si pětiletého Davida. Celá rodina stojí kolem kolébky novorozence, radostně se usmívá a obdivuje malého človíčka. Daví-dek stojí stranou, dívá se zachmuřeně a žádnou radost neprojevuje. Je už dost velký na to, aby věděl, co ho teď čeká. Jako nejstaršímu ze

čtyř sourozenců mu přibudou další povinnosti, bude teď pro rodiče ještě méně důležitý a pro sebe bude mít ještě méně času. V prvních týdnech po narození holčičky je nápadné, že holčička často strašně křičí. Zdá se, že ji něco bolí, ale když se k ní někdo skloní, žádnou příčinu pláče nenachází. Tak to jde řadu týdnů. Matka uvažuje o tom, jestli snad některé z větších dětí maličké neubližuje. Vyptává se jich, ale žádné se nepřiznává. Matka vlídně promlouvá svým dětem do svědomí a jednoho dne nárek maličké přestane.

Když se David, mezitím již devítiletý, připravuje ke své první zpovědi, zmocní se ho velké rozčilení. Trvá dlouho, než se uklidní a než může mamince říci, co se děje. Tehdy to byl on, kdo ubližoval své novorozené sestřičce. Vždycky k ní přiběhl a ve svém zoufalství ji štípal a měl radost, že jeho velká konkurentka křičí.

S touto vinou žil chlapec celých pět let. Nemohl si nikde zjednat odpuštění, sám sobě odpustit nemohl, a tak žil po celý čas s pocitem velké viny. Cítil se vinen před Bohem i před všemi lidmi. I to je utrpení. Není to jen žárlivost a pocit

odstrčenosti kvůli nové sestřičce. Utrpením je pro chlapce také pocit, že je špatný, že se vyloučil z kruhu rodiny, třebaže to ostatní nevědí, a že už si nezaslouží, aby byl jejím členem.

V novinách se dočteme, jak nesmírnému utrpení bývají děti vystaveny. Víme, že jsou týrány a zneužívány, a víme, že se jim strašně ubližuje. Všichni chápeme, že mnoho dětí trpí a že se jim děje křivda. Co však často nevidíme nebo nechceme vidět je, že děti trpí i v naší vlastní rodině.

Například malý Filip. Když se narodil, musela jeho matka, vědecká pracovnice, přerušit svoji práci. Na své dítě se netěšila, ale jako kompenzaci za to, že se musela zřít kariéry, nutí teď syna ke špičkovým výkonům. Sama matka tedy trpí. Bez ohledu na to, že její utrpení vzniklo nesprávným psychickým vývojem, je to přesto utrpení. Utrpení je pak i to, co působí svému synovi. Z Filipa, který těžce nese, že s ním matka není nikdy spokojena, vyrůstá velký, silný chlapec, který přetváří utrpení ze svého zneuznávání ve zlost a vzdor, čímž své utrpení ještě zvětšuje.

Dítě netrpí jen nedostatkem lásky, neuznáním a ponižováním, ale i z mnoha jiných důvodů, například proto, že není dost nadané nebo že má nějakou vadu. A také tam, kde jsou v rodině tak závažné problémy, že už nezbude čas na zdravé a neproblematické dítě. To je případ malého Lukáše. Je to milé, vyrovnané dítě. Když jeho starší sestřička během několika týdnů zemřela na mozkový nádor, propadli rodiče takovému zoufalství, že se přestali starat o své děti. Zcela rozrušení svou bolestí a utrpením odjeli na dovolenou a svěřili Lukáška do laskavé péče příbuzných. Dvouleté dítě potlačovalo své trápení tím, že neustále jedlo. Za pár týdnů Lukáš hodně přibral, v noci nespál, celé hodiny proplakal a nedal se utišit ničím jiným než sušenkami. Když se matka, stále ještě zoufalá a zlomená zármutkem a utrpením, vrátila domů, chlapce si dosud nevšímala a nevěnovala se mu s něhou a laskavostí. Lukášek není to dítě, pro které truchlí a sama je příliš nešťastná, než aby se do jeho situace dokázala vcítit.

Nebo si představme, jak je asi dětem, jejichž otec měl těžkou autonehodu. Už řadu měsíců leží na jednotce intenzivní péče a děti s ním už nemohou mluvit a nemohou se s ním vídat. Zprávy o něm jsou každý den jiné, jednou je mu lépe, jednou je mu zase hůř, jednou je mu mnohem hůř, jindy je mu zase o malinko lépe.

Statečná matka se snaží zachovat dětem naději. Čas, kdy není v nemocnici u svého muže, zápasícího o život, věnuje zcela svým dětem. Nechce dopustit, aby trpěly jejím strachem. Věnuje se jim, hraje si s nimi, vymýšlí jim zábavu. Je statečná a nenechá se odradit, protože nechce, aby byly děti smutné. Tatínka však dětem nahradit nedokáže. Nemůže děti ušetřit toho, aby otce nepostrádaly.

Anebo utrpení nemocných a postižených dětí. Co všechno ony postrádají? Některé chtějí běhat a nemohou. I když v sobě cítí puzení k pohybu, svaly je nechtějí poslouchat. Jiné děti jsou slabé a křehké a jejich srdeční vada jim brání,

aby žily normálním životem. Jiné děti musí zase snášet nekonečně dlouhé pobyty v nemocnici a odloučení od rodičů, sourozenců, od domova a od milovaných zvířátek. K tomu navíc operace, injekce a léky, které působí nevolnost a zvracení. Co děti, které jsou němé, nemohou mluvit, možná od narození, možná, že po nehodě nebo následkem nějakého procesu v mozku. Jsou děti, které na půl těla ochrnuly a které pomocí své zdravé ruky ukazují rodičům tu nemocnou, aby tím naznačily, co chtějí říci: vidíte, nechce mě poslouchat, pomozte mi! Avšak dítě už to nedokáže říci a nedokáže se vyjádřit tak, aby mu rodiče porozuměli, a rodičům ještě nějaký čas potrvá, než začnou jeho posunkům rozumět.

Je nějaká pomoc v takovém utrpení? Co můžeme udělat, abychom v takové situaci svým dětem pomohli? A jestliže snad sami pomoci neumíme, protože nás přemáhá bolest, co můžeme udělat, abychom přesto dětem pomoc zajistili?

Podle mne je nejdůležitější, abychom utrpení vnímali. Abychom vnímali celý jeho rozsah i jeho individuálnost. Každé dítě se strachuje o svého těžce nemocného tatínka po svém. Matka, která má sama o manžela starost, je sotva schopna pomáhat všem svým dětem tak, aby v ní cítily skutečnou oporu. Zde musí pomoci společnost: učitelka v mateřské škole, učitel, sousedé, farář. Pomoci snad mohou i zkušení lidé z některých humanitárních organizací, které vznikly právě proto, aby pomáhaly rodinám, postiženým nějakou tísni.

Nikdy však nemůže pomoci někdo, kdo se bude od utrpení distancovat, kdo se nedokáže do situace dítěte vcítit. To je třetí věc, kterou musíme udělat: dát najevo svou spoluúčast. K tomu není zapotřebí ani krásných slov ani okázalých projevů lítosti, stačí pohled, slovo, přítomnost. Nepatrné znamení spoluúčasti bývá často cennější než vzletná, moudrá a vytříbená slova. Tváří v tvář opravdovému utrpení oněmí člověk soucitem a pohnutím. Čtvrtá věc je také důležitá: musíme o tom také někdy mluvit. To, co nás trápí, nemůžeme jen mlčky přecházet. Jakkoli se právě děti velmi dožadují rozptýlení, musíme takové rozptýlení příležitostně prokládat pečlivě volenými slovy, společným pláčem a truchlením.

K tomu, abychom mohli dětem pomoci, je zapotřebí velkého umění vcítit se. Děti odmítají dát se vtáhnout do rozhovoru na povel a brání se vyslýchání: Co tě, prosím tě, trápí? Děti nechtějí plánovat, jak se lze s danou situací vyrovnat, ale chtějí mluvit, když se jim právě mluvit chce, a my na to musíme být připraveni a umožnit jim to. Mluvení nemusí zabrat mnoho času. Mělo by to však být vždycky alespoň pár minut společného rozmlouvání o tom, co nás trápí. Dětem však musíme dovolit i mlčet, jestliže jim to tak právě lépe vyhovuje.

Existují útěšné myšlenky, které můžeme dětem předložit? Najde se v oblasti náboženství pomoc pro trpící děti?

Jestliže věříme, že Bůh je s námi také v našem utrpení, pak jsou důležité zkušenosti, že je nablízku.

Dětem, které již mají zkušenost s modlitbou, pomůže když mohou Bohu vyprávět o své tísní a trápení. Maličkému dělá dobře již jen to, že může o svých obtížích svobodně promluvit.

„Pane Bože, mám špatnou náladu, tatínek se zlobí, maminka se zlobí, všichni se na mne zlobí. Nikdo se mnou není spokojen. Co mám dělat? Já sám taky nejsem se sebou spokojen. Přál bych si, aby mě měli všichni zase rádi. Přál bych si, aby už se na mne nikdo nezlobil. Bože, měj mě pořád rád. Amen.“

Nebo:

„Milý Bože, narodil se mi bratříček. Maminka ho má ráda, tatínek ho má rád a ty ho máš také rád. Já jsem se na něj také těšil, ale on teď zabere mamince celý den, a to se mi nelíbí. S tím nesouhlasím. Maminka na mne nemá skoro vůbec čas. Pane Bože, dej, ať můj bratříček brzy vyroste, aby si mohl se mnou hrát a aby pořád neseseděl mamince na klíně.“

Nebo:

„Velký Bože, naše děti se dneska velmi pohádaly a Marek kopl Gábinku do nohy. Gábinka má na noze ošklivou ránu a musela jít k lékaři. Marka to teď mrzí. Má svoji sestřičku rád. Prosíme tě, Pane, dej, ať poznají, že jim nedal nohy k tomu, aby se kopaly, ale že jim je dal proto, aby po nich došly k tobě, protože na nás všechny čekáš a protože nás máš všechny rád. Amen.“

Nebo:

„Můj Bože, vyslyš mě. Tatínek s maminkou se spolu hádají. Já mám strach. Mám je rád oba. Ať jsou na sebe zase hodní. Já je přece oba potřebuji. Ať na sebe nejsou oškliví. Dej, Pane, ať je u nás zase klid a ať už nemusím mít strach. Amen.“

„Milý Bože, můj kamarád má nové kolo. Já bych chtěl také takové velké kolo. Strašně mu je závidím a nepřeji mu je. Proč je na světě taková nespravedlnost? Chci být ze všech nejrychlejší a ze všech nejsilnější. Je to těžké, když nejsem lepší než ostatní. Náš Bože, nechci být závistivý. Chci být hodný. Amen.“

„Pane Bože, náš Martin utrpěl nehodu. Je teď v nemocnici a nikdo neví, co s ním bude. Máme o něj velký strach. Velký Bože, zachraň ho. Dej mu jistotu, že se se svým neštěstím vypořádá. Dej jemu i nám trpělivost a dej, ať nás péče o něj neunaví. Amen“.

„Bože, maminka je těžce nemocná. Prosím tě, dej, ať neumře. Já ji moc potřebuji. Mám ji rád. Nenech mě tu samotného bez ní. Pane Bože, vyslyš mě, prosím. Amen“.

„Velký Bože, já neslyším. Jsem hluchý. Neslyším hlas své maminky ani křik své malé sestřičky. Někdy si ale myslím, že slyším tvůj hlas. Mluv nahlas, Pane Bože, abych tě mohl slyšet.“

„Jsem smutný, protože bych tak chtěl být zdravý. Nemohu běhat a skákat jako moji kamarádi. Musím se pokaždé jenom dívat. Ani fotbal si nemohu zahrát. Milý Bože, dej, ať jsem zdravý. Chtěl bych, aby tě moje ruce a moje nohy chválily.“

Útěcha

Při slově „utěšovat“ většinou nejdříve myslíme na dítě. Děti chtějí být utěšovány často. Nevědí, že život jde dál, i když mají hlad a žízeň, když je bolí břicho nebo když nemohou nalézt plyšového medvídka. My dospělí hned vycítíme, že dítě utěšovat potřebuje. Avšak kdy a jak je máme těšit?

Dítě, které právě spatřilo světlo světa, křičí. Jeho křik není jen fyziologickou reakcí na první nadechnutí a na to, že musí nyní začít dýchat samo, zbaveno péče matčina těla. Je to také vyjádření vzpoury, protestu, zděšení a bolesti. Cesta na svět byla úzká a strastiplná, tady je zima, je tu moc světla a moc hluku a všechno je tu cizí a docela jiné. Dítě pláče a křičí. Opustilo vlídný útulek matčina lůna a bylo vystrčeno z bezpečné skrýše jejího těla. Metoda „přirozeného (tj. šetrného) porodu“ nás poučila o tom, že dítě nemusí přicházet na svět pod oslňujícím světlem lamp na studeném porodním sále. Není pouze odborně ošetřeno a podrobena prvním požadavkům státu, například zjištění míry a váhy; jsou zde lidé, kteří se pokusili vcítit se do situace novorozeněte, a nabízejí mu jiné porodní podmínky: porod probíhá při tlumeném světle, dítě smí být v těsném kontaktu se svou matkou, spočívá na jejím břiše, začíná hledat a vnímat teplo. Smí se i přisát k prsu a polknout pár prvních doušků mateřského mléka.

Tuto metodu šetrného porodu mohli vymyslet pouze lidé, kteří se dokázali vcítit do situace dítěte přicházejícího na svět. Toto vcítění je prvním předpokladem útěchy. Z uvedeného příkladu můžeme odvodit několik základních pravidel: vcítit se, soucítit, ponechat dost volnosti, k ničemu nenutit, vyhovět potřebám druhého. To všechno je obsaženo v utěšování.

Asi bychom neřekli, že matka, porodní asistentka nebo lékař novorozeně utěšují. Můžeme však říci, že jejich počínání působí na dítě jako útěcha.

Jako utěšování chápeme ještě něco určitějšího, podobajícího se rozhovoru nebo promluvě.

Kojenec křičí. Matka se na něj jde podívat, aby zjistila, co mu chybí. Nemá snad hlad nebo žízeň, nebolí ho nic, neleží se mu nepohodlně, není mu zima, není mokré, nemá plné plenky? Nebo se mu jenom stýská po matce? To jsou rozmanité potřeby kojence. Matka, která dítě vždy jen nakojí, se vystavuje nebezpečí, že mu zacpe ústa, místo aby splnila jeho skutečná přání. Takové dítě nedostane skutečnou útěchu, nýbrž jen náhradní uspokojení. Zato matka, která pochopí, co dítěti schází, jeho potřeby skutečně ukojí. Její počínání utěšuje. Představme si tříměsíční dítě, které se cítí být opuštěné a osamělé. Matka přijde, vezme je do náruče, jeho hlavičku opře o své rameno, tiše a pomalu je hladí po

zádíčkách a šeptá mu vlídná a chlácholivá slůvka.

Tento příklad v sobě zahrnuje všechno, co se rozumí slovem utěšování. Jde zde o velmi úzký, téměř symbiotický tělesný kontakt a o pochopení přání dítěte, které už nechce dál snášet samotu. Dítě chce být znovu ujistěno, že tu má někoho, kdo se mu věnuje a kdo mu pomáhá. Matka mu zároveň vlídným a uklidňujícím hlasem domlouvá. Zdá se, že je pro člověka velmi důležité poslouchat utěšující slova.

„Slovní útěcha“ však v sobě zároveň skrývá nebezpečí laciného chlácholení. Při výběru vhodných slov musíme být velmi opatrní, zvláště když utěšujeme dospívajícího nebo dospělého člověka.

Také při četbě bible dobře vidíme, jak velkou roli v životě člověka hraje útěcha. Říká se zde: „Potěšte, potěšte můj lid!, praví váš Bůh. Mluvte k srdci Jeruzaléma, provolejte k němu: Čas jeho služby se naplnil, odpykal si své provinění.“ (Izajáš 40,1) Tento úryvek obsahuje stejné složky, jakých užívá matka při utěšování svého dítěte. Mluví se zde o vlídném promlouvání, o pochopení, o tom, že bude dobře, o odvrácení neštěstí a o blízkosti a porozumění.

Nikdo z nás nepředpokládá, že kojeneček již své matce „rozumí“. Ale reaguje na uklidňující zvuky, na matčin laskavý a klidný hlas plný důvěry, který ho ujistňuje: „Neměj strach, jsem tu s tebou. Jsem ti nablízku a stále tady budu.“

Utěšování má pro nás něco společného nejen s porozuměním, se schopností vcítit se a ponechat volnost, ale má také něco společného s tělesným kontaktem, se silou toho, kdo utěšuje, s řečí a velmi často také s poukazováním na budoucnost.

Tak tomu bývá i tehdy, když malé dítě něco bolí. Jakmile to matka zjistí, pokouší se ulehčit bolest účinnou pomocí. Nepostačí tedy, že bude na dítě vlídně mluvit a že je vezme do náruče, aby cítilo její blízkost a svěřilo jí své trápení. Ke skutečnému utěšování patří často také zjednání nápravy tím, že se pokusíme odstranit příčinu bolesti. Útěcha by měla často kráčet ruku v ruce s pomocí. V každém případě však musí tato útěcha a pomoc vycházet vždy od někoho, kdo je v té chvíli silnější, zdatnější a méně ustrašený než ten, koho se snaží utěšit.

O tom, že se dítěti, které má nějakou bolest, slibuje, že to bude lepší, víme všichni dobře z dětských říkánek.

Nemohu zapomenout na jeden případ, kdy útěcha stále nepřicházela. Jedna dospělá žena mi vyprávěla, že prý jako dítě celé dlouhé měsíce překřičela a že její matka nemohla přijít na to, co její křik znamená. Až se konečně jednou do věci vložila sousedka a řekla: „Takhle zdravé dítě nepláče. Tomu dítěti musí něco být.“ Dítě mělo luxaci kloubů a bálo se každého matčina doteku. Ta to však nevěděla a nechápala, proč tolik křičí. Proto nedokázala dítěti pomoci a utěšit je.

Když se dítě za pomoci lékařů uzdravilo a mohlo jako jiné děti běhat a chodit do

školy, nechápala matka, že potřebuje utěšovat, aby zvládlo setkání s cizími dětmi. Reagovala vždy velmi příkře, když dítě zpočátku naříkalo. Tak se malá nikdy nenačila prosadit se ve třídě mezi svými spolužáky. Nevěřila, že by její úzkosti mohla pochopit učitelka. Když později toto velmi nadané dítě ve škole selhalo, opět se nenašel nikdo, kdo by je utěšil a dodal mu odvahy. Matka se ani nedokázala vcítit, aby pochopila, co její dítě trápí, ani neměla dost síly snášet jeho nářky. Obojí je však nutné, jestliže má dítě dostat útěchu a pomoc.

Je třeba udělat všechno, aby dítě netrpělo. Má-li kojeneček hlad a žízeň, matka je nakrmí. Proto má také kojení takovou spojitost s utěšováním. Utěšovat kojence znamená chápat jeho potřeby, které pocházejí z doby, kdy byl ještě embryem, a uspokojit je, aby se mohl vypořádat s požadavky okolního světa. Utěšovat znamená také dočasně snášet regresi dítěte, dokonce ji i umožňovat, a tím dopřát růstu nabrat síl. Mnozí z nás dobře vědí, že dítě, které má starosti, má také sklon k neustálému jídlu. Nebo si vezměme dítě, které se začalo znovu pomočovat, když se mu narodil sourozenec. Kdyby je v tomto případě chtěla matka trestat, neporozuměla by situaci, v jaké se dítě ocitlo. Bylo by lepší, kdyby staršího sourozence utěšila a ujistila ho, že je tu také pro něho, přestože jí miminko zabere mnoho času, a že dobře chápe, když se staršímu přihodí něco, co už přece dávno přestal dělat, co však miminko ještě dělat smí: počurávat se a pokakávat.

Matka, která v takové situaci zvolí místo trestu utěšování dítě povzbudí a pomůže mu situaci natrvalo změnit. Dodá mu jistoty, že už brzy nebude k takovým mrzutým a snad i zahanbujícím věcem docházet.

Možná, že mají někteří rodiče při podobných úvahách starost, zda tím dítě příliš nerozmazlujeme. Nezpůsobí naše utěšování, že bude dítě zhýčkané a že nebude umět snášet bolest a neštěstí, aniž by se přitom ustavičně nedožadovalo pozornosti svého okolí?

V něčem je starost rodičů oprávněná. Nesprávným utěšováním můžeme dítě opravdu rozmazlit a zhýčkat. Nadměrné utěšování může být dítěti překážkou na cestě k dospělosti a znemožní mu naučit se převzít zodpovědnost za své úkoly. Utěšování je nebezpečné, když děláme dítě menším, bezbrannějším a nesamostatnějším, než ve skutečnosti je, když neburcujeme jeho vlastní síly, ale naopak je potlačujeme, když dopustíme, aby byla matka dominantní postavou, takže se dítě nenaučí v klidu žít chvíli také bez jejího povzbuzování a bez její blízkosti.

Jak můžeme rozlišit skutečné utěšování od rozmazlování a vytváření závislosti? Při skutečném utěšování smí docházet k regresi dítěte, to znamená ke zpětnému kroku do předchozí etapy jeho vývoje; ne však ve velkém rozsahu. Matka se dítěti nabízí pouze jako pomoc, jako pomocné Já, ne jako všemocná, všezahrnující bohyně, která je mu stále k dispozici. Při pravém utěšování nedochází k totálnímu spojení, k symbióze matky a dítěte. Při pravém utěšování se mezi dětským a mateřským Já rozlišuje. Matka je zde proto, aby její vliv

neustále slábl, aby pozvolna ustupoval podle toho, jak sílí vlastní Já dítěte. Naproti tomu matka, která dítě příliš rozmazluje a příliš ovládá, brání dítěti při vytváření jeho vlastní individuality a osobnosti. Matka, která dítě při utěšování takto znásilňuje, má je stále za malé a závislé a pokouší se je ušetřit střetu se životem a okolím.

Která matka dokáže účinně utěšovat? Která matka při utěšování dítě znásilňuje? Co se děje v té a v oné? Matka, která si při utěšování své dítě nepodrobuje, je skutečně silná. Nezneužívá však své dítě k tomu, aby si svou sílu dokazovala. Strachem a bolestí dítěte se nenechá přesvědčit vystrašit. Neprožívá přitom sama svůj raný dětský strach ze záhuby a z odloučení, ale dokáže dát dítěti pocit jistoty, že jednou tuto situaci zvládne.

Matka, která v sobě takovou sílu nedokázala rozvinout, reaguje na problémy svého dítěte svým vlastním strachem, a tím tyto problémy zvětšuje. Bojí se a se svým dítětem sice cítí, ale neumí mu pomoci tak, aby si se svou situací poradilo samo. Ocítá se tak v osudové situaci, kterou nazýváme syndrom pomocníka. To je situace, kdy pomáháme a utěšujeme nikoli kvůli dítěti, ale kvůli sobě samým, což je v rozporu s tím, co o utěšování víme.

Dítě neprožívá jen tělesné utrpení. Útěchu potřebuje i tehdy, když má pocit, že mu sourozenci ubližují, když ho trápí závist nebo žárlivost, když se mu někdo posmívá, ohrožuje je nebo mu vyhrožuje. Také při výchově k hygienickým návykům je mnohem důležitější děti utěšovat, povzbuzovat a ujišťovat je, že to bude brzy dobré, než je trestat a ponižovat.

Malé Bětušce jde špatně učení. Ví, že rodiče s jejími známkami nejsou spokojeni. Když zase jednou dostane čtyřku z diktátu, bojí se jít domů. Sama o sobě je čtyřka „dostatečná“ a odpovídá schopnostem dítěte. Neobstojí však před otcem. Holčička tuší, že ji doma čeká hubování a trest, že bude následovat *kázání*, že se bude tatínek zlobit, a co je nejhorší, že bude zklamán. Učitelka o jejím strachu ví. Položí jí ruku na rameno a řekne: „Ty jsi smutná, že jsi dostala čtyřku, a přitom sis tolik přála, aby to byla dvojka nebo jednička. Přijď někdy za mnou do kabinetu, promluvíme si o tom, jak bychom to mohly napravit.“

Učitelka ví, že holčičce ve skutečnosti nemůže před otcovým hněvem pomoci. Může jí ale dát najevo, že její strach chápe. Díky utěšování paní učitelky dochází k něčemu pro dítě velmi důležitému. Například se naučí uvažovat o své závislosti na otci. Poznává, že jsou i lidé, pro které je důležitá, přestože má špatné známky. Vidí, že ji má paní učitelka ráda, přestože napíše diktát na čtyřku nebo pětku. Díky učitelce přijde na to, že i maminka je na její straně. Poznává, že ji mají lidé rádi, i když není dobrou žákyní.

I tímto utěšováním se posiluje Já, posiluje se osobnost tohoto šestiletého či sedmiletého dítěte. Dítě tak získává větší jistotu v tom, co umí a čím je. Je vždycky lepší, když se snažíme děti, kterým ve škole něco nejde, utěšit než když je ponižujeme. Utěšování dítě posiluje, ponižování oslabuje. Správná útěcha

zároveň umožňuje reálný pohled na možnosti dítěte. Jen nesprávná útěcha vytváří fantastický obraz budoucnosti, ve kterém si dítě v pohádkových představách o své všemohoucnosti vysní, co všechno v budoucnu dokáže. Opravdová útěcha se zaměřuje na pravý stav věcí: dítěti jeho bolest potvrzujeme a ne vylouváme mu ji. Přestože nezastíráme pravý stav věcí, síly dítěte to neochromí, ale naopak upevní. Důležité je poukazovat na to, že i přes naše selhání stojí budoucnost za to, abychom žili.

Mluvíme-li o utěšování, většinou tím myslíme, že někdo, kdo je právě silný, utěšuje někoho jiného, kdo je právě slabý. Je však také důležité, aby se dítě naučilo utěšovat samo sebe. Jak to dokáže?

Zdravě se vyvíjející dítě dokáže už ve dvou letech samo zvládat situace, ve kterých bývá obvykle samo utěšováno. Můžeme pozorovat děti, které se poranily a zacházejí samy se sebou stejně, jako by to dělala jejich matka. Samy sebe utěšují a přikládají si náplast.

O pár let později se děti, které jsou samy, utěšují tím, že si pro sebe říkají, že maminka brzy přijde: to mamince povím, to mamince ukážu apod.

Schopnost sám sebe utěšovat je jedním z nejvýznamnějších stupňů dětského zrání a dorůstající dítě by mělo tuto schopnost mít, aby v běžných situacích nacházelo v sobě tolik síly, že by samo mohlo na chvíli odolávat trápení, starostem, zklamání, zahanbení nebo bolesti.

Musíme si však uvědomit, že utěšovat potřebuje každý člověk.

i když mnozí o sobě usilovně tvrdí, že útěchu nepotřebují, neexistuje člověk, který ji nepotřebuje, a to nejen děti a mládež, ale i my dospělí. A přece víme, jak vzácně se nám útěchy dostává. Ne nadarmo se útěcha uvádí jako zaslíbení v Horském kázání: „Neboť oni budou potěšeni.“ (Matouš 5,4)

Útěchu můžeme nalézt i v modlitbě. Abychom ji našli, musíme uznat realitu a nepopírat ji. Musíme přiznat, co nás trápí a nepopírat smutek, který proto cítíme.

„Milý Bože, nejsem hezká. Tak ráda bych byla hezká.“

„Pane, učení mi jde tak těžko. Tak ráda bych byla chytrá. Závidím ostatním dětem, které mají samé pěkné známky.“

„Můj Bože, mám strach. Nejsem odvážný. Nerad skáču do vody. Nerad šplhám po stromech. Bojím se psů a koní. Když je se mnou tatínek, není strach tak velký. Ale tatínek je v práci. Nemůže mi pomoci. Vezmi mě za ruku, velký Bože, a buď se mnou.“

„Veliký Bože, děti nerozumí mé řeči. Mám tmavé vlasy a tmavou pleť, pocházím z daleké země. Jsem sám a jsem smutný. Tak rád bych si hrál s dětmi a mluvil s nimi. Ale ony mě posílají pryč. Jak je dobře, že ty mi rozumíš a že mě máš rád.“

„Pane Bože, já bych měl tak rád opravdového tatínka. Můj tatínek se o mne

nestará. Maminku taky nemá rád. Proč musím být bez tatínka? Potřebuji tatínka, nutně ho potřebuji. Já vím, že ty jsi náš Otec. Staráš se o nás, myslíš na nás a máš nás rád. Ale já potřebuji také takového tatínka, se kterým bych si mohl hrát a modelařit a chodit na ryby. Se kterým bych si mohl povídat a který by mě pochválil, když jsem pilný, a který by mě taky vyhuboval, když jsem líný. Nutně ho potřebuji. Nelíbí se mi být bez tatínka. Pomoz mi, velký Bože, abych našel doopravdického tatínka. Amen."

Soucít

Jsou lidé, hodní lidé, kteří věří, že své dítě dokáží ochránit před strachem a utrpením. Myslí si, že je mohou na dlouhou dobu uchránit před každou zlou zkušeností, jestliže jsou jako rodiče dost dobří. Tento sebeklam má patrně původ v jejich vlastním strachu z utrpení a také v podvědomých fantaziích o vlastní všemohoucnosti, kvůli kterým si namlouvají, že mají osud svých dětí zcela ve svých rukou.

Tak jako dítě *zažívá* bolest a utrpení už ode dne svého narození, je také již záhy konfrontováno s utrpením jiných lidí. Představa čistého a neporušeného světa, ve kterém naše děti údajně žijí v prvních letech svého života, se v průběhu let tak rozšířila, že snad nebyla jediná knížka dětských modliteb, která by věděla něco o utrpení, natož pak o smrti. Když náboženští pedagogové zvolna pochopili, že svět není bez utrpení ani pro naše děti, zkušenost dítěte s utrpením se zlehčovala. O smrti milované kočky se mlčelo. Nemluvílo se ani o tom, že je babička upoutána na invalidní vozík nebo že se tatínek musel podrobit těžké operaci. Dětem se všechno předkládalo pouze z optimistické stránky: chlapeček od sousedů měl obrnu, ale už se mu daří mnohem lépe; k zemětřesení, o kterém se mluví, došlo na druhém konci světa; a tetička už si svůj pobořený statek zase opravila. Dětem bylo namlouváno, že utrpení se dá snést a zvládnout, že „není tak zlé“. Zdálo se, že samo dítě utrpení nepostihne, nanejvýš někoho jiného, a ani pak to není tak hrozné, nějak se to už zvládne.

V posledních desetiletích se však udalo tolik věcí, že už sotva někdo řekne, že život dítěte odráží jen nedotčený a čistý svět nebo že postrádá zkušenost s utrpením.

Jak tedy budeme se svými dětmi mluvit o utrpení, když už je jasné, že o něm mluvit musíme?

Důležité je, jak mluvíme. Nebudeme mluvit tak, abychom dávali najevo, že nás samotné přemáhá strach, ne v panice, pokud to právě teď dokážeme, ale s důvěrou. Rozhodující je naše citlivá účast. Dítěti nemůžeme jen věcně sdělit zprávu o babiččině úmrtí nebo o něčem podobném. Musíme dát zcela upřímně najevo svoje city, svůj zármutek a sklíčenost, svoji lítost. Musíme ukázat, že se nás to dotýká. Pokusme se porozumět myšlenkovému a citovému světu dítěte a zachytit tak jeho nevyslovené otázky. Neměli bychom dopustit, aby převládla jeho fantazie, kterou ještě ve velké míře vede dětský strach ze záhuby. Neodmítejme žádnou jeho otázku a snažme se vše ochotně vysvětlovat, s dítětem hovořit. Sdílejme společně smutek a lítost.

Rodiče a pomocníci tak mají za úkol být jakýmsi pomocným Já. To předpokládá, že si rodiče vytvořili skutečně tak silné Já, že se po tragické

události, při tak velké bolesti ubrání nadvládě vlastního strachu a udrží si ještě kousek naděje: zvládneme to, překonáme to, najdeme pomoc a nějak to zase půjde, zase se budeme moci smát a být veselí. Kdybychom takovou oporu nebyli schopni svým dětem poskytnout, bylo by vhodné vyhledat pro děti pomoc u lidí, kteří budou ochotni stát při nich v čase, kdy my rodiče to pro své zoufalství nedokážeme. Velkou pomoc pro doprovázení truchlících a zoufalých lidí nalézáme v židovské tradici.

Nejen ve starých dětských modlitbičkách, ale i v očích mnoha rodičů utrpení neexistovalo. Ani v mateřských školkách, ba dokonce ani ve školách základních nevěděli učitelé dlouho nic o tom, jak trpké a bolestné zkušenosti dělá dítě už v prvních letech svého života. K poznání nešťastných událostí v životě dětí, a to již v jejich nejranějším věku, bylo třeba psychoanalytického výzkumu. Některé zvláště vnímavé učitelky a vychovatelky v mateřských školkách byly vyzvány, aby si po dobu čtrnácti dní zaznamenávaly, kolik nešťastných událostí během této doby jejich svěřenci zažili, a to buď přímo ve školce, nebo doma. Mnoho dětí bylo v této době nemocných, jeden rodičovský pár se rozešel, jednomu dítěti zemřela babička, dvěma dětem se ztratila jejich domácí zvířata, jiné zvířátko zahynulo pod koly auta. Jednomu dítěti se rozbila drahá hračka, jinému onemocněl sourozenec, maminka dalšího musela do nemocnice. O drobných všedních problémech dětí jako jsou spory, nadávky, přezírání ostatními, neoblíbenost, vyřazení z kolektivu, se zde nemluví, a přitom se s nimi dítě setkává již od prvních let, ne-li od prvních měsíců svého života.

Všichni víme, které věci mohou být v životě dítěte zvláště nebezpečné. Je to okno, ze kterého může dítě vypadnout a zranit se, kamna, o která se může spálit, mohou to být nůžky, oheň, auta na ulici, dveře, ve kterých si přivře prsty, ale také spěch a nepozornost ostatních nebo horký hrnec na plotně. Sotva nějaké dítě unikne všem těmto nástrahám.

Ve snaze ukazovat dětem čistý a neporušený svět se dlouho mělo za to, že pohádky jsou dítěti na škodu, protože jsou tak kruté. To si však mohou myslet jen lidé, kteří se nedokáží vcítit do dětské psychiky. Dítě samo je velmi „kruté“, a ritualizovaná krutost v pohádkách je bezpochyby pokus pomoci spoutat chaotickou a neuspořádanou krutost, která je v každém člověku. Z tohoto hlediska jsou pohádky, navzdory jejich krutosti (nemusíme z nich jistě předkládat dětem ty nejdrsnější scény), opravdovou pomocí při snaze vypořádat se s vnitřním i vnějším ohrožením. Musíme si uvědomit, že nejenom my, dospělí, dokážeme být bezcitní, krutí a sobečtí, ale že i naše děti jsou zcela určitě takové. Nejsou to žádní malí hodní andílkové, jak bychom si je rádi představovali, a vždycky je lepší dělat něco konkrétního než ponechat všechno fantazii.

Prostřednictvím pohádek se ovšem děti dozvědí také hodně o životě a utrpení. Dozvědí se o smrti matky v pohádce O Sněhurce nebo O Popelce. Dozvědí se o

smrti otce, když umírá král, jak je tomu v pohádce Obušku, z pytle ven. Dítě se dozvídá o nebezpečí života v pohádce O vlkovi a kůzlátkách, O červené Karkulce, O Jeníčkovi a Mařence a O Sněhurce. Bruno Bettelheim jasně formuloval to, co mnozí rodiče vždy tušili, že totiž pohádka není v podstatě krutá a zlá, nýbrž že ukazuje životní podmínky, kterými člověk zpravidla musí projít a které musí přetrpět. Každý člověk bývá vystaven zkouškám, zakouší odmítnutí, sám na sobě prožívá zajetí, osvobození a štěstí. Šťastný konec pohádky přitom samozřejmě odpovídá dětským představám o vlastní všemohoucnosti. Snad dítě, a také my všichni, potřebujeme i trochu těchto představ o všemohoucnosti a konec konců i touhy po spáse, abychom se dokázali vypořádat se se vším, co na nás v životě těžce doléhá.

Vývojové fáze dítěte se skládají ze dvou protichůdných složek. Na jedné straně si dítě s pocitem všemohoucnosti představuje, že je mu k dispozici celý viditelný svět. Na druhé straně ho skličují různé formy strachu, především strach ze záhuby, strach z odloučení a ztráty a strach z toho, že není milováno. Žádoucí je, aby se v dítěti našla šťastná rovnováha mezi těmito představami, které jsou vždy podvědomé a které můžeme jen tušit. Podaří-li se to, pak je zde šance, že bude jednou z dítěte vyrovnaný člověk. Lze se domnívat, že současné zvýšení citlivosti lidí na nebezpečí ve světě, na války a nepřátelství mezi národy má co činit se strachem ze záhuby, zatímco nekontrolované představy o všemohoucnosti vedou k extrémnímu narcismu, k soupeření, a bezesporu také k ohrožení života.

Jak se tedy podaří dítěti přestát utrpení a ohrožení? Podaří se mu to tehdy, když mu přítomnost milované osoby dává najevo: „Je to zlé, ale můžeme to snášet spolu. Jednou bude zase všechno dobré.“ Jestliže cítí dítě důvěru dospělého ve šťastnou budoucnost a může ji s ním sdílet, pak se dá překonat i tak veliký stres jako je těžká nemoc, operace a mnoho jiného.

Při zkušenostech s utrpením a strachem je zvlášť důležité, aby se nemlčelo. *Žádná* realita není hrozivější než strašlivé představy, vytvářené fantazií. Proto je tak důležité, abychom byli k dítěti upřímní a čestní, abychom se snažili zodpovědět všechny jeho otázky, abychom odhadli, na co se chce zeptat a abychom mu umožnili otázky klást. Jestliže se dítě neptá, pokusme se vytušit jeho myšlenky a sami předkládejme své úvahy.

Samozřejmě by se nemělo stát, že budeme dítě rychle táhnout pryč, jestliže uvidí mrtvé zvíře. Už ho jednou zahlédlo, i když jsme tomu nechtěli. Děti mají neobyčejně rychlý postřeh a neobyčejně živé zaujetí pro věci. Musíme dítěti ponechat čas, aby si prohlédlo ubohost mrtvého zvířete, pocítilo smutek a strach a podělilo se s námi o své zděšení. Neměli bychom jen tak projít kolem a říci: „To nic není, to je jen mrtvý ježek.“ Dítě se hrozí všeho, co je mrtvé, protože nehybnost nahání strach. V podobných situacích se projevuje raný dětský strach ze záhuby. Zde musíme dítěti pomoci, aby necítilo jen zděšení, ale také smutek

nad tím, že je to tak zařízeno, že zvířata hynou. Musíme být vlastně rádi, že se dítě setkalo poprvé se smrtí tímto způsobem, a ne za nějakých mnohem děsivějších okolností. Smrt kanárka, kterého jste měli doma, a k němuž mělo možná dítě vřelý vztah, by mohla být šetrnou konfrontací dítěte s nevyhnutelným tématem smrti v jeho životě. Zděšení dítěte, které vidí svého ptáčka bez hlesu a nehybně ležet v kleci, musíme přetvořit ve smutek a lítost nad ztrátou tohoto veselého kamaráda. U strachu a zděšení nesmí dítě skončit. Teprve truchlení umožňuje čelit neblahé zkušenosti a nepotlačovat smutek nad ztrátou. Pomáhá k tomu také velký pohřební rituál. Nějakou pěknou krabičku vysteleme vatou, a je zapotřebí udělat náležitou pohřební ceremonii, protože potom má dítě pocit, že jsme pro ptáčka udělali ještě něco milého. Bylo by hrozné, kdybychom ho jen tak hodili do popelnice, což by mohli rodiče udělat ve strachu, aby dítě smrt kanárka příliš nerozrušila. Tím ale nemůže skončit vztah k něčemu, co mělo dítě rádo.

Smrt kočky je samozřejmě horší, a děsivé a hrozné je, když onemocní matka, když je otec zraněn při autonehodě, když zemře babička nebo když je samo dítě nějak postižené.

S postiženými dětmi musíme mluvit o všem, o jejich postižení, o jejich nevýhodě proti ostatním dětem a o tom, co je trápí. Nemohou se svou odlišností zůstat osamocené. Musíme jim pomáhat, aby svoji odlišnost chápaly a dokázaly se s ní vyrovnat, aby uměly posoudit své vlastní schopnosti ve srovnání s jinými dětmi, a musíme je také - bohužel - připravit na to, že se jim mohou ostatní posmívat. Všechno, co dítě ví a o čem může mluvit, zvládne snáze než to, co nemohlo předpokládat, o čem se doma nikdy nehovořilo.

I v samotné rodině se mohou přihodit věci tak hrozné a bezpříkladné, že si nevíme rady, jak se s nimi vypořádat, nemluvě o tom, že nevíme, jak pomoci dítěti v konfrontaci s neodvratným neštěstím. Mladá osamělá matka šestiletého chlapce onemocní leukemií. Syna převezme do péče rodina její sestry. V době, kdy se jí daří lépe a kdy se nemusí podrobovat chemoterapii, touží být matka být pohromadě se svým synem. Jak ale matka vypadá? Je opuchlá, bez vlasů, rty promodralé a rozpukané od léků. Na vytoužené setkání s matkou musíme dítě bezpodmínečně připravit, šok z pohledu na ni i ze zdánlivého odcizení by byl příliš silný. Dítě se musí dozvědět, co ho čeká. Často může pomoci matčin hlas v telefonu, který zůstává blízký, důvěrný a něžný jako dříve. Přesto to bývá pro malé dítě šok tak obrovský, že ze zoufalství může matku i odmítnout, protože je příliš silně konfrontováno se strachem, svým raným strachem ze záhuby.

Jsou děti, které už nechtějí snášet dlouhé, těžké umírání svého otce, a je pro ně tak těžké snést pohled na něj, že odmítají chodit do jeho pokoje a bojí se dotknout jeho vyzáblé, kostnaté ruky, která je teď tak cizí, až z ní jde strach. Všechno, co se zde děje, je pro dítě děsivé.

Elisabeth Kübler-Rossová ví, jak je důležité i v takových případech pomáhat

současně živému i umírajícímu. Přesvědčivým způsobem podněcovala k tomu, aby byl nemocný a umírající člověk přijat do běžného života své rodiny, aby nebyl definitivně obklopen smutkem, rozpaky a beznadějí, nýbrž aby mohl ve své blízkosti pociťovat i veselí, přirozenost, ba i nevázanost. Snad by to mohl být dobrý způsob, jak umožnit dětem, aby v nich sílila zkušenost: tatínek je na smrt nemocný, pan doktor řekl, že musí zemřít. Ale teď je tu ještě s námi a my můžeme být s ním a můžeme mu pomáhat nemoc snášet. Elisabeth Kübler-Rossová popisuje řadu svých zkušeností. Líčí děti, jak si hrají s míčem u postele umírajícího sourozence a jak je v blízkosti dohasínajícího života nepřemáhá ani strach ze záhuby ani děsivé představy smrti.

Velkou pomocí může být i tady společná modlitba. Má to být modlitba, která má vztah k dané situaci a která se nestydí vyjádřit strach a zármutek a snad i rozhořčení nad tím, co se děje, která však přesto dává naději, že neštěstí a trápení jednou skončí a Bůh se slituje i nad nemocným a umírajícím, i nad zarmoucenými dětmi.

„Velký Bože, náš tatínek je nemocný, moc nemocný. Pan doktor říká, že asi umře. Budeme se s ním muset rozloučit. Tatínek je smutný a trápí ho bolesti. Maminka je smutná. Pláče, a my jsme také smutní. Nemyslíme skoro na nic jiného, než že nás tatínek brzy opustí. Jestli to musí být, vezmi ho k sobě a po tom všem trápení, které teď má, ho utěš a buď mu nablízku, když už mu my nablízku nebudeme a nebudeme mu moci pomáhat. Jsme moc smutní a máme strach, máme tatínka moc rádi a nechceme ho ztratit. Utěš nás, Pane. Amen.“

Dítě však není konfrontováno jen s osobním utrpením a bolestí v rodině, v sousedství, ve školce nebo ve škole. Mimo to má mnoho zkušeností s utrpením na celém světě. Nic z toho, co dnes známe pod pojmem ohrožení civilizace, ohrožení životního prostředí, atomová hrozba, zamořování půdy, hlad ve světě, otázka exulantů a uprchlíků, válka a všeobecné bezpráví, nepatří k původní životní zkušenosti dítěte. I poté, když se už dítě poměrně brzy něco o tom všem dozví z televize, mu musíme pomáhat a musíme je opatrně připravovat na to, jak je náš svět ohrožen. Aby dítě dokázalo správně zhodnotit toto vnější ohrožení, musíme především my dospělí prokazovat kritičnost a správný úsudek, musíme je učit vyváženě a citlivě vnímat okolní svět. Dítě je dosud středem svého vlastního světa, je v zajetí dětského narcismu. Na svět se dívá jen ve vztahu k sobě, nevnímá jeho vlastní zákonitosti. Můžeme v malém dítěti podněcovat strach z toho, co nám hrozí? Má malé, sotva čtyřleté dítě možnost vybudovat si vnitřní obranu proti takovému ohrožení zvnějšku? Má dostatek sebedůvěry, že se jednou, až bude velké, proti této hrozbě postaví a že snad bude moci pomáhat při jejím odstraňování nebo zmírňování? Jak můžeme vysvětlit dítěti velikost tohoto ohrožení a neriskovat přitom, že propadne panice? Nezáleží to na nás, na tom, jak se sami vyrovnáváme se svými nadějemi a úzkostmi? Je snad velikost našeho strachu úměrná našemu nezvládnutému dětskému strachu ze smrti? A není míra našeho optimismu úměrná našim nezralým představám o vlastní všemohoucnosti z raného dětství?

Ukažme si nyní, jaká nebezpečí máme na mysli, i když jejich výčet nemůže být vyčerpávající: války, atomové zbraně, rakety různého doletu, hvězdné války, biologické zbraně, chemické zbraně, bezbrannost jedince a nemožnost působit účinně na agresivní a autoritářské režimy. Dále je tu ohrožení přírody: kyselý déšť, drancování nerostného bohatství Země, oteplování atmosféry, ničení dešťových pralesů, neúměrné spásání pastvin, eroze půdy, vymírání živočišných druhů, monokultury, fosilní paliva, záplavy, vulkanická činnost, ozónová díra, ubývání zdrojů Země, zasolování celých kontinentů, zamořování vod a ovzduší, manipulace s geny. Jak chceme děti se všemi těmito nebezpečími seznamovat? „Jistě ne naše čtyřleté a snad ani šestileté děti!“ A přece se už i k těmto dětem díky televizi velké množství informací tohoto druhu dostane.

Musíme si ujasnit jednu věc: Pro děti je televize příliš abstraktní. Vysílá zprávy, ukazuje zbraně a ukazuje zničené domy, všechno je to zároveň skutečné i neskutečné. Obrazy válečného pustošení nebo zprávy o katastrofálních záplavách přecházejí bez dalšího vysvětlování ke zprávám politickým nebo sportovním. Zamyslet se nad tím a cítit s postiženými, na to už nezbývá čas. Jestliže hlasatel tyto strašné věci přejde s takovou rychlostí, může se stát, že si dítě vyvodí z jeho postoje závěr: to nic není, život jde dál; nebo: to se stalo někomu jinému, v jiné zemi, v jiném městě, v jiné ulici. My můžeme být klidní.

Jak to udělat, aby abychom v dětech nevzbudili strach nad únosnou mírou, ale abychom je přitom naučili účasti a soucitu se strádajícími?

Zahlcování hrůznými scénami, například předváděním toho, co strašného by se mohlo stát se Zemí, vede u dětí za jistých okolností k obraně a k zavírání očí před skutečností. Děti unikají do světa fantazie a představují si, že jsou všemohoucí. Popírání a potlačování, které tak využívají, jsou ovšem typické obranné mechanismy dětí, dospívajících a nezralých jedinců.

Kromě toho se brání i egocentrismus dítěte, který je vlastně také obranou proti zahlcování hrůzou a nebezpečím.

Pro nás z toho jasně vyplývá, že egocentrismus dítěte musíme mírnit, ale jenom tak, abychom neoslabovali jeho Já, jeho sebedůvěru. Jak toho dosáhneme?

Jak můžeme dětem pomoci najít správnou míru? Jak jim pomoci, aby se nevyčerpávaly starostmi a obavami o ohrožený svět, a nezapomínaly přitom na sebe? Co udělat, aby našly správnou rovnováhu mezi strastmi světa a vlastními, naprosto oprávněnými přáními a potřebami?

Jestliže rodiče neprožívají to, co se děje na obrazovce, nedělají to ani děti. Zde nastupuje jejich vnitřní obranný mechanismus proti strachu ze záhuby. Nevnímají hrůzné obrázky, nerady se na ně dívají. V případě nutnosti je budou sledovat jen napůl. Takové nepříjemné zážitky však nemohou ignorovat, když se stane něco na ulici, například když po autonehodě leží u chodníku zakrvácený člověk. Příklady toho, že děti, které mají příliš mnoho zkušeností s hrůzou a

strachem, s přemírou nedobrých zážitků a s přílišnou hrubostí, mohou samy zhrubnout a stát se surovými a schopnými krutých činů, jsme neviděli jen v zemích třetího světa. K tomu, aby si děti připustily spoluúčast s utrpením někoho jiného a aby v sobě tento pocit rozvíjely, jim pomůže jen náš rodičovský hlas, naše pohnutí, náš soucit, který mohou z našeho hlasu slyšet a vycítit. Jako se může dítě naučit smutku, truchlí-li také dospělý, tak také se dítě dokáže otevřít soucitu, pokud totéž vycítí u rodičů, místo aby bylo zděšené a nechtělo o ničem vědět.

Je jisté, že nemůžeme prožívat s každým všechno. Brzy bychom nevěděli, co dřív, a nemohli bychom dále žít. Musíme si tak říkajíc zachovat chladnou hlavu. Můžeme se angažovat jen pro určité omezené cíle, nikoli pro celý vesmír. A přesto jsou stále rodiny, které se cítí být zodpovědné za prospěch celého kosmu. To ovšem může vést k takovému přepětí, že už tito lidé přestanou vnímat vlastní potřeby, a budou je naopak potlačovat a popírat. Někdy se stane, že takové obrovské nasazení sil změní znaménko. Děti těchto rodičů, kteří se obětavě a idealisticky věnovali charitativním úkolům, se často nestaly pokračovateli svých rodičů v tomto úsilí, nýbrž obrátily své tužby zcela opačným směrem. Stali se z nich zdatní manažeři a úspěšní zpracovatelé bezprostředních životních úkolů s vysokými příjmy a bez známek špatného svědomí. Je samozřejmé, že jsme spolu s našimi dětmi vyzýváni k tomu, abychom mírnili utrpení, tišili hlad a napomáhali pokoji a míru v našem nejbližším okolí. Je také jasné, že utrpení a bídu nejsme schopni odstranit. Ani zde není modlitba lacinou výmluvou, nýbrž odkazem na velkou bídu a na úkoly, které před námi a před světem stojí. Je ale zároveň i přiznáním naší nemohoucnosti definitivně na tomto světě odvrátit utrpení.

„Pane Bože, dneska jsem plakala. Maminka říká, že jsou děti, které mají mnohem víc starostí než já. Žijí v zemi, kde je válka. Tam, kde je válka, tam bych nechtěla bydlet. Tam se děje něco, co ty nechceš. Lidé si navzájem ubližují a všichni mají strach. Ty přece chceš, aby byli všichni lidé na sebe hodní. Kdy ta válka přestane, Pane Bože? Pomoz těm lidem v jejich strachu a bídě. Prosím tě o to. Amen.“

Nemoc a umírání

Každé dítě, které žije s vědomím boží blízkosti, prožívá něco, co jsem nazvala „dobrodružství s živým Bohem“. A zejména těžce nemocné a umírající děti zažívají zkušenost s dvojí tváří boží, s tím, že si Bůh odporuje a protiřečí.

K tomuto problému se vztahuje mnoho výroků: „To už mě nemá Pán Bůh rád, že jsem tak nemocný?“ „Nechci být křesťanem, protože kříže jsou tak strašné.“ „Co jsem udělal, že jsem tak nemocný?“ „Proč právě já? Byl jsem vždycky hodný, proč na mě nedával Pán Bůh pozor?“ „Proč jsem tak nemocný?“ „Všichni mě opustili, i Pán Bůh. Já jsem se přece modlil.“ „Teď půjdu za maminkou do nebe.“ „Pátek byl nejhorší den, to byl Bůh také sám, ale v neděli to bylo zase dobré.“

Takové výroky prozrazují, že byly děti uvedeny světa víry, že prošly náboženskou socializací. Jejich uvědomělé poznávání světa bylo vysvětlováno a uváděno do souvislosti s náboženskými představami jako je Bůh, Ježíš, nebe, vzkříšení z mrtvých, věčný život. Bůh jako ochránce a pomocník, Bůh jako opora, ale také Bůh jako ten, který trestá a soudí.

To, co zaujímá mysl nemocného dítěte, není žádná podložená teologie a nekryje se vždy s našimi představami o víře. Dětem bychom však neměli opravovat ani takové poznámky, které se s naší teologií vůbec nesrovnávají. Jestliže děti takové představy mají, nemá cenu je opravovat. Ve stresové situaci, jakou je těžká nemoc, se nám to stejně podaří jen málokdy. Nemusíme vyučovat katechismus, ale přinášet útěchu, to znamená chápat úzkost dítěte, věrně je doprovázet po jeho obtížné cestě a snažit se, aby tuto cestu ulehčovalo co nejvíce dobrých zážitků.

Nesnažme se doprovázet nemocné děti zpěvem zbožných písní a citáty z bible. Do vypjaté situace, jakou je nemoc, nemůžeme přinášet radostnou zvěst v celém jejím rozsahu, tak aby mohla být opravdovou útěchou pro všechny. Musíme se spokojit se zapojením té náboženské zkušenosti, jakou dítě má, a nebudeme ji nijak opravovat.

Nemocné děti mluví o své úzkosti jen málokdy otevřeně. Může se dokonce stát, že se otevřeněji svěří někomu cizímu než svým rodičům. Děti si často myslí, že musí své rodiče šetřit a že nesmějí dopustit, aby s nimi rodiče sdíleli jejich úzkosti a trápení. Chce-li se těžce nemocné dítě na něco zeptat, pak jeho otázka přichází skrytě, zašifrovaně. Musíme být velmi pozorní, abychom ji postřehli. Oč lehčí je poslouchat pohádky a hrát si než čelit bezvýchodnosti a beznaději!

Co tedy je z pokladu naší víry důležité v tak výjimečné situaci, v jaké se octly těžce nemocné děti? Zde se není třeba ptát na učební plán, víru nemůžeme

předkládat jako učivo podle osnov. Víru však můžeme podněcovat a posilovat, když dětem zprostředkujeme zkušenosti lidí, kteří se ve svém životě setkali s Bohem. Přesto však se zamysleme nad tím, co by mohlo pomoci právě dětem v takové situaci. Dříve by se určitě řeklo, že skutečnou útěchou pro nemocného a umírajícího člověka, a tedy i pro naše dítě, je utrpení a smrt Ježíše Krista.

Musíme si uvědomit, že tyto křesťanské odpovědi nejsou přijatelné pro všechny malé pacienty, jsou tu i děti židovské, muslimské nebo také děti nevěřící. Zkušenosti psychologové a duchovní z nemocnic vám řeknou, že slova o vzkříšení nejsou útěchou malým křesťanským pacientům, spíše jejich příbuzným. Nemyslím si, že bychom tak měli vést malé děti k tomu, aby trpěli a umírali s Ukřižovaným. Myslí si snad někdo, že Ježíš zemřel na kříži proto, aby dětem ukázal, jak se trpí? Nezemřel snad proto, aby je onoho utrpení ušetřil? Utěšujme tedy děti alespoň nadějí, že toto jejich utrpení jednou skončí a že neznamená, jak doufáme, definitivní konec.

Jestliže se nám podaří vykresat z naší víry alespoň jiskřičku naděje (my malověrní na tom s nadějí nebýváme moc dobře), musí být přece i to, co od nás děti uslyší, dobrá a radostná zpráva.

Adrian, chlapec, vychovaný v hluboce věřícím prostředí, řekl před smrtí své španělské matce: „Slib mi, že budeš veselá!“ a řekl také: „Ježíš mi dal tolik síly, že všechno překonám.“ S pomocí svých milujících rodičů a citlivého lékaře se tak mohl Adrian vyrovnat s boží protikladností.

Jistě se najdou rodiče, kteří s vírou dokáží dítěti vyprávět o vzkříšení a věčném životě. Je to pokus dát odpověď a útěchu na otázku definitivního zániku. Také je zcela jistě legitimní přistoupit na osobní představu dítěte. Vypráví se, že si jeden chlapec, který věděl, že zemře, přál stříbrné kolo. Všichni ho ujišťovali, že od Boha v nebi takové stříbrné kolo určitě dostane. Pravda, z teologického hlediska to snad lze napadnout. Je však nějaký, byť sebemenší důvod pochybovat, že Bůh, který toto dítě miluje, splní jeho přání v takové míře, jakou si neumíme představit? Ne, i se svým teologickým přesvědčením můžeme bez váhání odpovědět, že není. Proti čemu bychom se ovšem měli postavit rázně na odpor, jsou různé zbožné a nekvalifikované výroky typu: „Ježíš trpí s tebou,“ „to jenom tělo trpí,“ nebo „co Bůh činí, dobře činí“. Svědčí o tom, že utrpení a bezútěšný stav svých dětí nebereme vážně.

V čem by mohly našim dětem pomoci příběhy o Bohu a jeho světě nebo o dětech a Bohu?

Zde bude záležet na každém z nás, na našem přístupu k bibli, na tom, jak ji každý z nás chápe, a zároveň na tom, co dítě potřebuje. Pro těžce nemocné děti není nejdůležitější příběh utrpení Ježíše

Krista. Vhodnější úryvky jsou spíše „Ježíš a děti“ (Matouš 19,13-15), „Jairova dcera“ (Matouš 9,18; 23-26) nebo „Uzdravení setníkova sluhu“ (Matouš 8,5-13).

Budme opatrní, když dětem vysvětlujeme smysl takových úryvků. Mějme na paměti, že cílem není dítě poučovat. V první řadě nám jde o to, abychom pomocí srozumitelných příběhů a poselství pomohli dětem ovládnout a ulehčit jejich situaci. V úryvku o uzdravení Jairovy dcery, příběhu, který dává naději, že Ježíš neopustí těžce nemocné dítě, se možnost navázat na situaci našeho dítěte nabízí sama. Pro některé děti snad mohou být takové příběhy příliš přímočaré, takže bude asi vhodnější vyprávět jim příběh o utišení bouře na moři (Lukáš 8,22-25). Pro naše dítě je pravděpodobně důležité všechno, v čem zahlédne svoji vlastní tíseň, svůj vlastní úděl a svoji vlastní neskonalou úzkost. Také ve Starém zákoně s jeho životností, barvitostí a hlubokou lidskostí najdeme mnoho vhodných příběhů, příběhem o stvoření světa počínaje. Řada překrásných obrázkových biblí může našim nejmenším umožnit zkušenost, že svět patří Bohu, i když zde dosud na všechny doléhá strach ze smrti.

Často děti utěší také zaslíbení nového nebe a nové země: naděje, že jim Bůh setře každou slzu z očí, že již nebude smutek, naříkání a bolest a bude konec všem otázkám. Útěchu, která z této naděje vyplývá, nelze pomínout. Pokud však tato naděje není naší nadějí a sami nejsme schopni jí uvěřit, nesmíme ji ani hlásat. Pokud se na nás děti s touto otázkou obrátí, můžeme jim ji nanejvýš potvrdit jako svoji vlastní naději, třeba tajnou a zoufalou.

Jestliže výběr biblických příběhů vyžaduje naši pozornost, ještě opatrnější musíme být při volbě modliteb, které přece bývají důvěrnější a osobnější. Musíme velmi citlivě zkoumat, zda bude dítě chtít mluvit o tom, co je trápí a čeho se bojí, nebo zda by se něčemu tak přímému raději vyhnulo.

Nám dospělým nedělá potíže hovořit přímo a otevřeně o věcech, o kterých by děti nemluvily. Děti zůstávají zcela ve světě obrazů a příběhů. Mluvit o svých pocitech, formulovat je a usilovně se jimi zabývat snad pokládáme pro sebe za něco neodmyslitelného, avšak od dětí to nemůžeme chtít. Zde může zůstat mnohé v rovině obrazného vyjádření, podobenství a symbolu. Často je lepší děti nechat, aby něco nakreslily nebo vymodelovaly, než je nutit k intelektuálnímu rozhovoru. Naším úkolem tedy není nazývat věci pravými jmény, ani při rozhovoru s našimi malými pacienty ani případně při bohoslužbě, tím bychom přepínali schopnost dítěte snášet toto břemeno. To přirozeně vůbec neznamená, že se chceme vyhýbat každému rozhovoru s nimi. Jde však o to, abychom je k tomu sami nenutili, ba co víc, abychom je nenutili hovořit o věcech, o kterých se neumějí vyjádřit tak jako my.

Proto je důležité, aby se vedle soukromých pohovorů s dětmi pořádaly na dětském oddělení v nemocnici také pravidelné dětské bohoslužby. Při nich se dá mnoho věcí vyjádřit písní, modlitbou, kázáním a spoluúčastí dětí, aniž bychom se k někomu obraceli individuálně.

Bohoslužby a slavnosti jsou pro každé dětské oddělení v nemocnici velkým přínosem. Děti musí mít místo, kde přes všechno své trápení, přes své bolesti a

přes svůj strach mohou zažívat radost a veselí. I pro tyto děti platí: „Budete se radovat před Hospodinem, svým Bohem." (5. Mojžíšova 12,12) Děti nechtějí, aby je neustále provázely naše truchlivé pohledy. Chtějí, abychom se s nimi smáli, abychom byli veselí a abychom neztráceli dobrou náladu a naději. Těchto bohoslužeb a slavností se mohou samozřejmě zúčastnit i děti, které vyrůstaly bez náboženské zkušenosti, a také těmto dětem je kromě účasti na zábavě a veselí určena, jak pevně doufáme, ona trocha naděje, kterou snad tyto slavnosti přinášejí.

Avšak chraňme se toho, abychom těžce nemocné a dokonce snad i umírající dítě doprovázeli jen z náboženského hlediska. V zásadě je rozhodující to, čemu říkáme náboženské předpolí, tedy všechno, co pomáhá krátit trýznivě dlouhou dobu pobytu v nemocnici, co ji naplňuje nějakým smyslem a co snad tu a tam v dětech probudí i radost a zájem. Opravdovou posilou pro nemocné dítě jsou různé druhy her a slavností, jako je třeba karneval, provázený žerty a smíchem. Všechno, co vytrhne dítě z rezignace, co je rozesměje a co vzbudí jeho naději, dává jeho životu smysl. Kde však člověk poznává smysl života, tam není Bůh daleko. Kolik smyslu života dnes nemocným dětem zprostředkovávají sestry, učitelky, pracovní terapeutky a psychologičky na každém dětském oddělení nemocnice, nelze přeceňovat. Zkušené psychologičky z nemocnic uvádějí především zpěv. Zvláště oblíbená je mnohde píseň Víš, kolik je hvězdiček. Za určitých okolností se děti díky této písni poprvé dozvědí něco útěšného o Bohu.

Víš kolik je hvězdiček

tam nahoře na nebi?

Pán Bůh, ten je spočítal.

A že jim nic nechybí

se moc dobře postaral.

Píseň děti uvádí děti zcela nenáročným způsobem do božího světa. To, že mají tuto písničku tak rády, musí mít přece nějaký důvod, možná ten, že celá písnička uvádí radostnou zvěst, spásu a útěchu. Konec písně zní: „Zná i tebe a má tě rád."

Takové ujištění dítěti stačí.

Na náboženském předpolí můžeme najít ještě jeden důležitý útvar, kterým je pohádka.

Pohádky nemusíme dětem vysvětlovat, je zcela postačující, když si dítě bez jakéhokoli intelektuálního výkladu uvědomí nebezpečí i vysvobození. I pohádka zná velké soužení, velké ohrožení a záchranu. Pohádka ohlašuje záchranu, probouzí naději a poskytuje útěchu. To všechno jsou prvky, které jsou vlastní také náboženství. Stojí za to, aby byl člověk statečný, také námaha, utrpení, smutek a odloučení stojí za to, když už to tak musí být. To, co je na konci, je zcela a neomezeně dobré.

Dítě se ztotožňuje se šťastným hrdinou, který s tichou a starostlivou pomocí

neznámých sil - mravenců, krkavců, skřítků a dobré víly - překoná všechna nebezpečí a bude zachráněn.

Jedna zkušená klinická psycholožka uvádí, že pětiletý chlapec, který vyrůstal bez jakékoli náboženské vazby, řekl před svou smrtí: „Sněhurka byla milá a krásná a já s ní půjdu do lesa - hodně, hodně daleko. Vy se mnou jít nemůžete, ale pošlu vám pohled.“

Tak může vypadat umírání. Mnohé z našich nemocných dětí dobře vědí, že zemřou a že smrt znamená loučení. Mnohé z nich snad také rozumem a přemýšlením chápou, že tzv. věčný život není v jejich moci a že o něm nemohou rozhodovat. A přesto není možné, aby děti, ale i dospělí, mysleli svoji neexistenci, nemluvě už o tom, že by ji dokázali vnímat. Ve svém podvědomí jsme všichni nesmrtelní, a právě toto nevědomé očekávání věčného a nezničitelného života pohádka podporuje.

Všechny pohádky, které vyprávějí o cestách nebezpečím a ohrožením a o náročných úkolech, jež musí jejich hrdina splnit, které líčí jeho utrpení a strádání, které ho nechají překonávat těžké svízele, jež ho nakonec dovedou ke šťastnému konci, jsou předobrazem zvěstování víry v boží pomoc ve světě, v životě i ve smrti.

Bez ohledu na to, zda máme možnost hlásat radostné poselství dítěti, které již má za sebou nějakou náboženskou zkušenost, nebo zda zůstáváme v náboženském předpolí: všechna naše námaha bude neúspěšná a neposkytne žádnou útěchu, pomoc ani podporu, jestliže nebudeme na své děti zaměřovat skutečnou pozornost. V první řadě to znamená, že na ně budeme méně naléhat a že spíše budeme poslouchat, co k nám přichází od nich. Radostnou zvěst nemůžeme přinášet do situace, kdy ji dítě není schopno přijmout. To, co slibuje pohádka, nemůžeme přinášet do situace, ve které by dítě chtělo vyjádřit raději jiné potřeby, třeba smutek, rezignaci, strach a hněv. Nejdůležitější není mluvit, nýbrž být pozorný, být nablízku, nenechat dítě na holičkách. V situaci, kdy hrozí odchod a odloučení, dopřejme dítěti, aby ještě jednou pocítilo naši blízkost, naši pozornost a naši lásku a aby v těsném kontaktu s námi zažilo porozumění a účast. Jeden nemocniční duchovní to vyjádřil tak, že vlastní „svátostí“ je v klinické pastoraci sám návštěvník. Návštěva je pro trpící dítě znamením boží věrnosti.

Jakkoli se nám může zdát tato formulace příliš odvážná, odráží každopádně zkušenost, že důležitá není ani metoda, jak zprostředkovat dětem víru, ani příslib budoucího světa bez starostí a trápení, jaký může nabídnout pohádka. Jedině důležitý je pocit dítěte, že se má v této chvíli o koho opřít, vědomí, že není opuštěné a že má k někomu naprostou důvěru. Je to vlastně obnovení pozitivních zkušeností dítěte z prvních týdnů a měsíců jeho života: je tu někdo, kdo mi pomůže.

Jestliže se nám podařilo dítě utěšit a ujistit, že jsme mu nablízku, že mu

rozumíme a že se na nás může spolehnout, jestliže jsme v něm dokázali oživit alespoň kousek jeho někdejší důvěry, pak se může stát, že se dítě, podporované takovou upokojující zkušeností, dokáže s klidnou myslí odevzdat nepochopitelné boží protikladnosti s nadějí, že to, co se s ním stane ve smrti, nebude nakonec tak strašné. Dvanáctiletý chlapec to vyjádřil takto: „Neumím si představit, že někdo, kdo je velmi těžce nemocný, se kvůli tomu stále vyptává: Proč právě já jsem tak nemocný? Pak přijde čas a člověk pozná, že na to není žádná odpověď. Pak tuto otázku přesune na Boha a nechá to na něm.“